

SLAVICA

SLOVACA

ROČNÍK 45 • 2010 2

SLAVISTIKA

CENA 1,99 €

VYDAVATEĽSTVO MATICE SLOVENSKEJ

S L A V I C A ORGÁN SLAVISTICKÉHO ÚSTAVU JÁNA STANISLAVA SAV
A MATICE SLOVENSKEJ
S L O V A C A

Hlavný redaktor: Ján Doruľa

Redakčná rada:

Mojmír Benža, Vincent Blanár, Mária Dobříková, Ján Doruľa,
Júlia Dudášová-Kriššáková, Adriana Ferenčíková, Emil Horák,
Ján Lukačka, Ivo Pospíšil, Zuzana Profantová, Imrich Sedlák,
Peter Žeňuch

Výkonná redaktorka: Katarína Žeňuchová

Technický redaktor: Juraj Molčányi

Adresa redakcie:

Slavistický ústav Jána Stanislava SAV, Dúbravská cesta 9, 841 04 Bratislava

OBSAH

MAJTÁN, M.: Nestor slovenskej jazykovedy a onomastiky profesor Vincent Blanár deväťdesiatročný	97
---	----

ŠTÚDIE

ŽEŇUCH, P.: O špecifikách a identite slavistického výskumu na Slovensku	99
DORUĽA, J.: Základy slovenského vlastenectva	105
DUDÁŠOVÁ-KRIŠŠÁKOVÁ, J.: Fonologický systém hornej lužickej srbčiny a dolnej lužickej srbčiny z typologického hľadiska v širšom (západo)slovanskom kontexte	115
HORÁK, E.: Osobitosti kodifikácie spisovnej macedónčiny	124
BENŽA, M.: Slovanská príbuzenská terminológia vo svetle kartografického bádania	129
ЧЕШИМЕДЖИЕВ, Д.: Мощите на св. Горазд в Белград Албански (Берат)	136
ŽEMBEROVÁ, V.: Ku genéze národného konceptu slovanskej vzájomnosti	144
BABIČ, S.: Sodobne modifikácie pregovorov, frazemov in drugih folklornih obrazcev	154

ROZHĽADY

ŽEŇUCHOVÁ, K.: O úlohe slovesného folklóru pri kodifikácii slovanských spisovných jazykov. Na margo monografie Viktórie Lašukovej <i>Folklórny vektor v kodifikácii bieloruského a slovenského jazyka</i> (Prešov : Filozofická fakulta Prešovskej univerzity 2009. 308 s.)	162
FERENČÍKOVÁ, A.: Slovenčina v rukopisnom slovníčku slovinského osvietenca Janeza Žigu Valentina Popoviča	167
ПОСПИШИЛ, И.: Новые измерения и трансценденции исследования литературы/языка и русские особенности	170

SPRÁVY

Tematika 15. medzinárodného zjazdu slavistov (Minsk 2013)	178
Výzva na prihlasovanie referátov a tematických blokov na 15. medzinárodný zjazd slavistov v Minsku 2013	180

V. Blauš

Venované
Dr. h. c. prof. PhDr. Vincentovi Blanárovi, DrSc.,
k deväťdesiatym narodeninám

S L A V I C A

S L O V A C A

Nestor slovenskej jazykovedy a onomastiky profesor Vincent Blanár deväťdesiatročný

Na stránkach odborných časopisov sa v posledných desaťročiach v pravidelných intervaloch stretávame s jubilejnými článkami a správami o živote a diele súčasného nestora slovenskej jazykovednej slavistiky, slovistiky i onomastiky, jubilujúceho profesora PhDr. Vincenta Blanára, ktorý sa v decembri dožil deväťdesiatky. Je už takmer dve desaťročia dôchodcom, no nemožno povedať, že na odpočinku, pretože vo svojej mimoriadnej vedeckej aktivite stále pokračuje, sleduje najnovšie vedecké výsledky najmä z oblasti teórie výskumu vlastných mien a onymických sústav, ako aj z lexikológie a semaziológie. Sám ďalej rozvíja, prehľbuje a syntetizuje výsledky svojich doterajších výskumných prác v tejto oblasti.

Pripomenieme, že tento náš popredný slovenský jazykovedec, priekopník slovenskej lexikológie a náuky o vlastných menách – onomastiky sa narodil 1. decembra 1920 v obci Hul v okrese Nové Zámky. Po štúdiách pôsobil najdlhšie na Filozofickej fakulte Univerzity Komenského (1943-1958) a v rokoch 1961-1990 v Jazykovednom ústave Ľudovíta Štúra (predtým Ústave slovenského jazyka) SAV. Je autorom monografií z onomastiky *Príspevok ku štúdiu slovenských osobných a pomiestnych mien v Maďarsku* (1950), *Živé osobné mená na strednom Slovensku. I.1. Designácia osobného mena; I.2. Distribúcia obsahových modelov* (1978, 1983 v spolupráci s J. Matejčíkom), *Teória vlastného mena (Status, organizácia a fungovanie v spoločenskej komunikácii)* (1996) a *Vlastné meno vo svetle teoretickej onomastiky* (2008, 2009) a z lexikológie monografie *Zo slovenskej historickej lexikológie* (1961), *Lexikálno-sémantická rekonštrukcia* (1984) a *Porovnávanie lexiky slovenských jazykov z diachrónneho hľadiska* (1993), okrem toho napísal stovky štúdií a odborných článkov zo všetkých oblastí jazykovedy, ktoré vyšli v domácich i zahraničných časopisoch, zborníkoch a kolektívnych monografiách.

Aj *Historický slovník slovenského jazyka* je od svojich počiatkov spätý s menom profesora Vincenta Blanára. On hral vedúcu úlohu pri príprave a formovaní koncepcie „veľkého“ historického slovníka slovenčiny, ktorého ukážkový zväzok vyšiel pod jeho vedením r. 1973, on bol aj popredným tvorcom koncepcie realizovaného variantu slovníka stredného typu, ktorý vychádzal ako *Historický slovník slovenského jazyka* v rokoch 1991-2008. Historický slovník slovenského jazyka po prvý raz v dejinách slovenčiny podáva pomerne podrobný obraz o rozsahu a členení slovnej zásoby jazyka slovenskej národnosti. Spracúva predpisovné obdobie do konca 18. storočia. Od 11. do 15. storočia sú doložené spravidla lexémy (menej slovné spojenia) len v cudzojazyčných (latinských) jazykových pamiatkach, súvislé texty sú doložené až od 15. storočia. Pre obdobie 15.-18. storočia bolo charakteristické používanie kultúrnej (kultivovanej) slovenčiny s viacerými modifikáciami (bol tu rozličný stupeň vplyvu slovenských nárečí – západoslovenského, stredoslovenského, východoslovenského, ale aj češtiny, latinčiny, príp. iných jazykov). Najrozšírenejší bol variant západoslovenskej kultúrnej slovenčiny. Išlo v podstate o hybridné útvary, ktoré však stále výraznejšie smerovali k systému slovenského národného jazyka na všetkých rovinách. Pamiatky, ktoré dokumentujú tento jazyk, predstavujú širokú paletu jeho modifikácií. Ako sme povedali, V. Blanár stál roky ako vedúca mysliteľská osobnosť pri zrode Historického slovníka slovenského jazyka. Preto sme tu naznačili aspoň niekoľko myšlienok koncepcie slovníka, ktoré veľmi stručne charakterizujú osobitne citlivú otázku spracovania vzťahu slovenčiny a češtiny v predpisovnom období slovenčiny a formovania jej predpisovných kultúrnych útvarov v slovníku. Práve táto kardinálna otázka koncepcie Historického slovníka slovenského jazyka nesie aj výraznú pečať osobnosti V. Blanára.

V centre bádateľských aktivít V. Blanára je nesporne teória výskumu vlastných mien. On tejto vedeckej disciplíne vdýchol nový život svojím netradičným pohľadom, ktorý sa ukázal ako nezvyčajne nosný, moderný a ktorý vedie k prehĺbenému a komplexnému pohľadu na samu podstatu a na fungovanie vlastných mien a onymických sústav v ľudskej spoločnosti.

Blanárova monografia *Teória vlastného mena (Status, organizácia a fungovanie v spoločenskej komunikácii)*, ktorú sme pokladali za završenie jeho bohato rozkošateného vedeckého diela, sa stala novým odrazovým mostíkom jeho vedeckej tvorby. Jej slovenská verzia vyšla vo Vede iba r. 1996, a už r. 2001 ju európska lingvistická a onomastická verejnosť dostala v nemeckej verzii vydanéj v Nemecku a v tom istom roku vyšiel tam aj súbor vybraných Blanárových lexikologických a onomastických štúdií s názvom *Selecta Linguistica et Onomastica*.

Do nového storočia a tisícročia vstúpil osemdesiatročný Vincent Blanár už spomenutými dvoma nemeckými publikáciami. Okrem toho publikoval v Jazykovednom časopise mimoriadne cennú teoretickú štúdiu *Pragmatickolingvistické metódy a problematika v onomastike* (2004) a v monometrickom zborníku (Jazykové kategórie v teórii a praxi) rozsiahlu tridsaťstranovú monografickú štúdiu *Morfologické kategórie vlastných mien* (2005). V nej syntetizoval svoje staršie myšlienky a úvahy o gramatických vlastnostiach vlastných mien a systematizoval morfológické gramatické kategórie vlastných mien, spôsoby skloňovania jednotlivých druhov proprií, o onymizácii, transonymizácii a o apelativizácii vlastných mien. V zatiaľ poslednej monografii *Vlastné meno vo svetle teoretickej onomastiky*, ktoré vydala Slovenská jazykovedná spoločnosť pri SAV spolu s Jazykovedným ústavom Ľudovíta Štúra SAV (2008) a hneď potom aj Matica slovenská (2009) s paralelným anglickým prekladom, sa V. Blanár venuje vymedzeniu problematiky výskumu vlastných mien so zreteľom na vývin filozofického a lingvistického myslenia, osvetľuje základné pojmy a atribúty svojej vedecko-výskumnej práce v oblasti onomastiky, predovšetkým lingvistický a onomastický status vlastného mena, obsahovú a jazykovú stránku onymického znaku, funkčný a systémový pohľad na vlastné mená, modelovanie onymie a využitie jazykových prostriedkov v jednotlivých sústavách vlastných mien. Vyrovnáva sa aj s najnovšími európskymi pohľadmi na výskumné ciele a metódy onomastických výskumov. Osobitná pozornosť sa v monografii venuje jazykovej a gramatickej stránke a špecifickému využitiu gramatických kategórií v jednotlivých triedach vlastných mien. Primerane sa osvetľujú aj onymické príznaky pragmaticko-komunikačnej povahy, výrazne a rozlične sa prejavujúce v rozličných triedach proprií, ako sú ustálenosť, príbuzenský vzťah, dedičnosť, obligatornosť, expresívnosť a i., ako aj špecifické využitie jazykových prostriedkov v jednotlivých triedach vlastných mien so zreteľom na lexikálny výber a slovotvornú a či morfématickú stavbu vlastného mena. Upozorňuje sa aj na rozličné možnosti lexikografického spracúvania onymie.

Modelovanie v oblasti vlastných mien má v slovenskej onomastike už dlhšiu a dobre rozvinutú tradíciu. Ako jedna z výskumných metód účinne pomáha pri explanačných osvetľovaniach a chápaní onymických javov a procesov.

To sú všetko otázky, ktorým venoval V. Blanár v ostatných rokoch najväčšiu pozornosť pri svojej rozsiahlej, do šírky rozkošatenej a do hĺbky rozvinutej bádateľskej činnosti. Napriek tomu, že monografia rieši a vysvetľuje výsostne teoretické východiská a postoje, autor formuluje svoje myšlienky tak, aby mohli poslúžiť aj bádateľskej praxi. Predstavil ňou odbornej a kultúrnej verejnosti teoretické základy slovenskej onomastickej školy. Vydanie je takto významným prínosom pre slovenskú onomastiku a paralelná anglická verzia textu môže ešte výraznejšie prispieť k poznávaniu výsledkov slovenskej onomastiky v zahraničí a v európskom vedeckom spoločenstve.

Žiada sa ešte pripomenúť, že od začiatku r. 2009 je V. Blanár nositeľom štátneho vyznamenania *Pribinov kríž I. triedy* za významné zásluhy o kultúrny rozvoj Slovenskej republiky.

Ostáva teda iba znovu zaželať *Mnogaja leta!* a dostatok životnej energie s nádejou, že sa naše terajšie úprimné želania splnia tak, ako sa splnili všetky predchádzajúce.

Dobré zdravie, pán profesor!

Milan Majtán

ŠTÚDIE

PETER ŽEŇUCH*

O špecifikách a identite slavistického výskumu na Slovensku

ŽEŇUCH, P.: Regarding the Particularities and Identity of the Slavistic Research in Slovakia. *Slavica Slovaca*, 45, 2010, No. 2, pp. 99-104. (Bratislava)

Slovak Slavistics accepted the interdisciplinary approach of research based on examination of language, literature, history, culture, ethnical and confessional processes. The elementary feature of Slovak Slavistics, from the scholarly and investigatory point of view, is the research of Slovak – Slavic and Slovak – non-Slavic relations. Although the domestic and international Slavistics undergoes the recession today, its task to accelerate systematic and complex exploration remains untouched. The priority of Slovak Slavistics, both in domestic and international context, is to safeguard the scholarly outputs and their presentation in the international competition. Important role plays the provision of the continuity of Slavistic research, which is not merely the question of prestige, but the elementary approach towards continuous quality enhancement of the scholarly discipline, too. The internationally accepted Slavistic research with an active cooperation of the ‘Jan Stanislav’ Slavistic institute of the SAS, acknowledges the topicality, exigency, non-substitutability, and continuity of the modern Slavistics in Slovakia, which constitutes an inseparable part of wider Central European and international Slavistic research.

Slavistics, interdisciplinary and complex Slavistic research, identity of Slovak Slavistics, continuity of Slavistic scholarly research.

Slovenská slavistika tvorí neoddeliteľnú súčasť komplexných interdisciplinárnych spoločenskovedných výskumov. Pod pojmom slavistika sa rozumie veda o Slovanoch, ich jazykoch, dejinách a kultúre. V užšom zmysle sa však slavistika vníma ako filologická vedná disciplína.

Slovenská slavistika prijala koncepciu slavistického bádania, ktorá sa opiera o interdisciplinárny výskum jazyka, literatúry, dejín, kultúry a etnických a konfesijných procesov. Základnou zložkou identity slovenskej slavistiky z hľadiska jej vedeckovýskumného zamerania je preto interdisciplinárny výskum slovensko-slovanských a slovensko-neslovanských vzťahov.

Aká je súčasná slovenská slavistika? Ak by sme sa venovali len istým časovým úsekom, naše ponímanie by iba kopirovalo aktuálne spoločenské či výskumné priority a bolo by ovplyvnené mierou zapojenia sa slavistického vedeckého potenciálu do konkrétnych vedeckovýskumných úloh, pričom tieto okolnosti často závisia od mnohých momentálnych, najmä vonkajších (spoločensky) relevantných činiteľov. Slavistický výskum na Slovensku sa buduje ako koordinovaný, systematický a projektovaný výskum, ktorý umožňuje pokryť toto široko vnímané spektrum výskumných úloh. V súvislosti s označením projektovaný výskum máme na mysli napĺňanie vedeckovýskumného programu slavistického bádania.

Získavanie domácich i medzinárodných projektov a formovanie interdisciplinárnych riešiteľských kolektívov je v konečnom dôsledku najdôležitejšou súčasťou organizovaného a projektovaného systematického výskumu. Nemenej významnou súčasťou je však výskumný priestor, v ktorom sa slovenská slavistika pohybuje. V tejto súvislosti treba povedať, že najmä pri areálovom výskume prepojenie viacerých vedných disciplín zohráva významnú úlohu. V multi-kultúrnom priestore (strednej) Európy, ktorej sme neoddeliteľnou súčasťou, tieto danosti pre

* Doc. PhDr. Peter Žeňuch, DrSc., Slavistický ústav Jána Stanislava SAV, Dúbravská cesta 9, 841 04 Bratislava.

komplexný a systematický slavistický výskum vyplývajú z trvalých medzijazykových, medzietnických, medzikonfesionálnych a medzikultúrnych vzťahov, ktoré sú síce z hľadiska slovenskej slavistiky tradičné, no doposiaľ ešte nedostatočne preskúmané. Ide tu najmä o výskum slovensko-nemeckých, slovensko-maďarských, slovensko-českých, slovensko-poľských i slovensko-ukrajinských vzťahov, nevynímajúc ani výskum slovensko-latinského a slovensko-cirkevnoslovanského kultúrneho dedičstva. Hoci sa už v rámci čiastkových jazykovedných, historických, literárnych i kultúrnych výskumov uskutočnili významné pokroky, predsa ešte systematický interdisciplinárny výskum nie je natoľko rozvinutý, aby slovenskú kultúru, jazyk, dejiny a literatúru predstavil ako celok so svojimi osobitosťami, ale najmä ako prirodzenú a neoddeliteľnú súčasť európskeho priestoru. Takýto prístup k otázkam základného vedeckého výskumu možno vnímať ako prioritu, ktorou slovenská slavistika prispieva do konkurenčného prostredia európskej i svetovej slavistickej vedy.

Slavistika je v súčasnosti v zložitej situácii najmä pre snahy zúžiť jej ponímanie a jej orientáciu iba na filologické vedné disciplíny. Hrozbou interdisciplinárne ponímanej slavistiky je okliešťovanie slavistických výskumov o historické, archeologické a etnologické odbory. Forsírovaním filologického ponímania slavistickej vedy sa takýmto činom významne ochudobňuje interdisciplinárny výskum, ktorý je predpokladom komplexného pohľadu na skúmanú problematiku. Koncepcia i smerovanie slovenskej slavistiky však umožňujú v čo najširšom zábere postihnúť a charakterizovať jazykový, literárny, historický, etnický, kultúrny i konfesionálny vývin nášho národného spoločenstva nielen v slovanskom kontexte, ale aj v širších spoločenských, historických, jazykových a kultúrnych kontextoch. Tento vedeckovýskumný i vedecko-organizačný rozmer slovenskej slavistiky nachádza pochopenie nielen v našom domácom, ale je medzinárodnom slavistickom prostredí.

Ani snahy „modernizovať“ interdisciplinárny výskum v duchu sociologického bádania (sociolingvistiké, psycholingvistiké či sociokultúrne aspekty) nie sú v slavistickom interdisciplinárnom výskume ničím novým. Z hľadiska výskumu stavu jazyka, literatúry, dejín a kultúry sa bez nich nemožno zaobísť, sú neoddeliteľnou súčasťou komplexnej slavistickej vedy a nemožno ich chápať ako modernizáciu slavistického bádania či akési nové slavistické smerovanie. Veľký význam pre rozvoj slavistiky v rámci takýchto výskumných zameraní má budovanie národných jazykových korpusov a databáz, ktoré sú cenným príspevkom k poznaniu stavu v rozličných sférach používania národného jazyka. Veľmi však chýbajú také digitalizované elektronické textové korpusy a databázy, ktoré by zahrnovali aj také texty, ktoré vznikali v staršom a v predpisovnom období vývinu národného jazyka. Digitalizované zbierky takýchto textov istotne ponúknu ďalšie možnosti na skúmanie jazykových i kultúrnych osobitostí a vzťahov národného jazyka s inými jazykmi v obdobiach, v ktorých takéto texty vznikali. Výskum sociokultúrnych i sociolingvistikých aspektov v historických textoch otvára ďalšie dimenzie pohľadov do dejín i stavu jazyka a kultúry v národnom i európskom kontexte.

V dnešnej modernej spoločnosti samozrejme neexistujú kritériá, ktoré by určovali existenciu či neexistenciu niektorej z vedných disciplín. Slavistika sa občas aj dnes vníma ako dogmatická alebo rigorózna vedná disciplína, ktorá je málo otvorená aktuálnym potrebám modernej spoločnosti. No slavistické vedecké bádania určujú priority vyplývajúce z aktuálnych spoločenských potrieb a zároveň súvisia s identitou a špecifikami spoločnosti, v ktorej sa slavistický výskum realizuje. Tento výskum tvorí v slovanských i neslovanských krajinách programovú zložku národnej alebo štátnej vednej politiky a je neoddeliteľnou súčasťou poznania spoločnosti, najmä v rámci skúmania vzťahov v medzinárodnom kontexte.

Otázky postavenia slovenskej slavistickej vedy v kontexte medzinárodného výskumu treba vnímať realisticky, s uvedením si skutočnosti, že naša slavistika je síce čo do počtu výskumných pracovníkov slabá, no jej možnosti interdisciplinárneho výskumu nie sú limitované počtom výskumníkov. Limituje ju často aj neochota chápať slavistický výskum ako systematic-

kú tímovú prácu. Je síce pravda, že hybnou silou každého tímu je jednotlivec, resp. jednotlivci, no ani tí si v súčasnom dynamickom vedeckom prostredí nemôžu vystačiť sami. V dnešnom svete digitalizácie a elektronizácie a v záplave informácií presakujúcich z množstva databáz a internetových a komunikačných zdrojov a digitalizovaných pamäťových systémov sa nemožno spoľahnúť iba na kapacity jedného človeka. Konkurenčné prostredie v domácich slavistických výskumoch treba vnímať ako vzájomné dopĺňanie a obohacovanie sa novými vedeckými poznatkami a pohľadmi. Veď konkurencia v slavistickom výskume je merateľná výsledkami a ich akceptáciou aj v medzinárodnom kontexte.

Pred slovenskou slavistikou preto stojí problém zintenzívnenia rozvoja vedeckého bádania, ktoré závisí na jednej strane od ekonomických možností a finančných zdrojov a na druhej strane od aktuálnych potrieb či dopytu. Otázky financovania slavistiky možno síce čiastočne vyriešiť projektovaným výskumom a získaním finančných prostriedkov z domácich alebo zahraničných zdrojov, no ani vytvorenie medzinárodnej výskumnej siete, ktorá by na podporu svojich vedeckých zámerov mohla získať výraznejšiu zahraničnú finančnú podporu, nie je systémovým riešením. Treba konštatovať, že aj medzinárodná slavistika prežíva recesiu. Úlohou slovenskej i slovenskej slavistiky ako vednej disciplíny je preto zintenzívnenie systematického a komplexného vedeckého bádania.

Prioritou slovenskej slavistiky v domácom i medzinárodnom kontexte je garancia konkurencieschopnosti vedeckých výsledkov systematického výskumu a ich prezentácia. Významnú úlohu zohráva predovšetkým zabezpečenie kontinuity slavistického vedeckého bádania. Výchova mladých vedeckých pracovníkov nie je prestížou, ale základným prístupom k trvalému skvalitňovaniu vedeckej disciplíny. Erudíciu mladého adepta slavistiky preto neformuje iba vedecko-pedagogický proces, lebo svoje vedecké zručnosti dosahuje počas základného vedeckého výskumu. Interdisciplinárne organizovaný základný slavistický výskum je neoddeliteľnou súčasťou komplexného vedeckého bádania a je základným predpokladom pre ďalšie uplatňovanie najnovších vedeckých poznatkov. Nové zistenia a vedomosti sa preto nevyhnutne pretavujú do edukačných či vedecko-pedagogických činností, a tak sa uplatňujú v praxi. Interdisciplinárne zamerané výskumy ponúkajú vždy nové možnosti pre spoluprácu viacerých vedných disciplín. Budovanie a skvalitňovanie slavistických vedeckovýskumných a vedecko-pedagogických centier komplexného slavistického výskumu je prioritou, ktorá môže významne ovplyvniť domáce i medzinárodné postavenie slovenskej slavistiky.

Ani výchova mladých adeptov slovenskej slavistiky sa nekončí obhajobou dizertačnej práce. Ďalšiu nemenej významnú zložku kontinuity slavistiky tvoria možnosti uplatnenia sa mladých kolegov slavistov vo vedeckom výskume i vo vedecko-pedagogickom procese. Zvyčajne však tieto možnosti závisia od vytvorenia systematizovaných pracovných pozícií. Výrazne demotivujúca je skutočnosť, že ocenenie (najmä spoločenské) vedeckej práce prichádza (síce spravodlivo) po náročnom výskume, ale je zvyčajne tým jediným zadostučinením pre vedca. Nečudo preto, že kontinuita slovenskej slavistiky i vedy vôbec je existenčnou otázkou.

V centre interdisciplinárne ponímanej slavistiky na Slovensku je od samého začiatku jej rozvoja slovenčina vo vzťahu k slovanskému i neslovanskému jazykovému, kultúrnemu a etnickému prostrediu. Skúmanie vzťahov a porovnávaci výskum v kontexte „my a tí druhí“ je trvalou a aktuálnou témou komplexného a interdisciplinárneho slavistického bádania. Začiatky porovnávacieho výskumu nachádzame už v predobrodenskom období v domácom i medzinárodnom slavistickom výskume. Z tejto skutočnosti sa odvíja aj povedomie príbuznosti a príslušnosti všetkých Slovanov k jednej jazykovej rodine, ktoré tvorilo významnú zložku počiatkov národno-obrodenských procesov. Aj na Slovensku sa v tomto kontexte už etablovala slovenská slavistika ako systematická vedná disciplína, ktorá skúma vzťahy Slovákov s inými slovanskými i neslovanskými národmi a kultúrami, čo možno dokladovať kontinuitne už v dielach mnohých významných slovenských autorov v 18. a 19. storočí.

Slovenská slavistika si dobre uvedomuje, že jednotlivé slovanské jazyky majú vlastnú štruktúru a že nositelia týchto jazykov žili vo vlastných špecifických spoločenských i kultúrno-historických podmienkach, ktoré sa zákonite pretavili do celkového charakteru jazyka a kultúry. Jazyková príbuznosť bola najmä v národno-obrodenskom období základným zdrojom udržiavania kultúrnych kontaktov medzi slovanskými národmi a utvorila tak predpoklady aj pre vznik kollárovskej ideovej predstavy o slovanskej vzájomnosti. Myšlienka slovanskej vzájomnosti ako myšlienka slovanskej solidarity a spolupráce sa s väčšími či menšími úspechmi postupne ujímalá, alebo si nachádzala oponentov. Bez ohľadu na diskusie či spoločenskú angažovanosť aktuálnych slavistických výskumov práve interdisciplinárny a komplexný výskum slovensko-slovanských i slovensko-neslovanských vzťahov posúva naše poznanie, lebo prispieva k objektivizácii našich vedomostí a poznatkov o dejinách, o jazyku, o kultúre a spoločnosti Slovanov od najstarších čias podnes – a v ich rámci aj o nás samých. Diachrónne aspekty nášho poznania formujú vedomie príslušnosti ku konkrétnej historickej, kultúrnej i jazykovej entite a zároveň sú východiskom pri synchronných filologických i nefilologických aspektoch výskumu. Aj preto Ján Kollár vo svojich prácach vyslovil tézu, že iba poznaním minulosti možno pochopiť aktuálne dianie.

Komplexný výskum vzťahov slovenského jazyka, dejín a kultúry k ostatným slovanským a neslovanským jazykom a kultúram z diachrónneho i synchronného hľadiska, najmä výskum slovensko-nemeckých, slovensko-maďarských a slovensko-latinských vzťahov tvorí popri výskume staroslovienských a cirkevnoslovanských písomností neoddeliteľnú zložku slovenskej slavistiky. Túto skutočnosť si veľmi dobre uvedomovali predchodcovia dnešnej modernej slovenskej slavistiky, napr.: Matej Bel, Juraj Ribay, Štefan Leška, Anton Bernolák a ďalší. Uvedená skutočnosť sa veľmi dobre odrazila aj v diele nestora slovenskej i medzinárodnej slavistiky Pavla Jozefa Šafárika, ktorý svojou prvou syntézou poukázal na to, že slavistika je komplexnou vednou disciplínou. Svojimi dielami o najstarších dejinách a kultúre Slovanov dokazoval ich autochtónnosť a rovnoprávnosť v kontexte s ostatnými európskymi národmi a kultúrami.

Aj Eudovít Štúr slovenskú i medzinárodnú slavistiku obohatil vo viacerých vedných odboch, najmä však v jazykovede, histórii a folkloristike. Kľúčový význam mala jeho kodifikácia slovenčiny. Vyriešenie týchto otázok v 19. storočí je trvalé a je porovnateľné s národno-obrodenským hnutím u ostatných národov Európy. Vyriešenie národno-emanipačných otázok však nijako neznamená, žeby sa moderný slavistický výskum už nemal zaoberať otázkami dejinného, jazykového, kultúrneho, literárneho či religiózneho vývinu. Práve naopak. Veľmi dobre to vyzoroval už Samuel Cambel pri svojom výskume slovenčiny vo vzťahu k iným slovanským jazykom, keď presiahol hranice slovistiky a slovenskej dialektológie. Výskumné poznatky z oblasti jazykovedy, folkloristiky a etnológie skĺbil tak, aby mohol pri výskume slovenského jazyka poukázať na vzťahy slovenčiny k inému slovanskému i neslovanskému prostrediu.

Nová situácia vo výskume slovensko-slovanských, najmä slovensko-českých jazykových vzťahov vznikla po roku 1918. Chýbali systematické slovenské slavistické výskumy, bol citeľný český tlak, v ktorom rezonovali najmä čechoslovakistické teórie. Opätovne sa nastoľovala otázka samostatnosti slovenčiny ako jedného zo slovanských jazykov. Hoci sa puristickým tendenciám v slovenčine vyčítuje jednostrannosť, predsa mali na zreteli očistu národného jazyka od nesystémových nánosov a vplyvov. Toto smerovanie však bolo spolitizované a ideologicky zneužívané na potlačanie slovenskej jazykovej a národnej svojbytnosti. V slovenskej slavistickej vede aj po druhej svetovej vojne osobitne rezonovala páľčivá problematika vzťahu slovenčiny a češtiny. Práve výskum slovensko-českých vzťahov najstaršieho, staršieho i najnovšieho obdobia by mal na Slovensku tvoriť špecifickú časť slavistiky. Doposiaľ sa však intenzívny systematický a interdisciplinárny výskum slovensko-českých vzťahov nepodarilo v takomto širokom ponímaní uskutočniť. Slovenský jazykový a kultúrno-historický slavistický výskum pociťuje potrebu skúmať nielen slovensko-české, ale aj slovensko-ukrajinské, sloven-

slo-poľské i slovensko-maďarské vzťahy a v tejto súvislosti aj otázky jazykovej hranice medzi jednotlivými národmi.

Medzinárodné akceptované slavistické výskumy, na ktorých sa významnou mierou podieľa Slavistický ústav Jána Stanislava SAV, sú dôkazom aktuálnosti, naliehavosti a nezastupiteľnosti modernej slavistiky v stredoeurópskom i širšom európskom a medzinárodnom kontexte. Strategickým výskumným zameraním Slavistického ústavu Jána Stanislava SAV je porovnávaci interdisciplinárny výskum, skúmanie slovensko-slovanských i slovensko-neslovanských jazykových a etnicko-konfesionálnych vzťahov z kulturologických, muzikologických, teologických a historických aspektov. Sústreďuje sa aj na skúmanie slovensko-latinských a slovensko-cirkevno-slovanských vzťahov v stredoeurópskom, najmä v karpatskom prostredí. Do kontextu interdisciplinárneho slavistického výskumu patria aj doteraz zanedbávané výskumné projekty zamerané na výskum písomnosti rehoľných spoločností františkánov, jezuitov, baziliánov i kamaldulov. Osobitnú skupinu tvoria aj bádateľské aktivity zamerané na skúmanie hagiografických textov viažucich sa na veľkomoravskú a cyrilo-metodskú. S ďalším okruhom zameraným na výskum neštylizovanej ľudovej prozaickej tvorby v zbierkach slovenských i zahraničných zberateľov z konca 19. a začiatku 20. storočia sa úzko spája aj výskum jazykových a etnicko-konfesionálnych pomerov v karpatskom prostredí.

Výsledky týchto výskumných aktivít sa prezentujú prostredníctvom interdisciplinárneho vedeckého časopisu *Slavica Slovaca*, ktorý je evidovaný v piatich zahraničných databázach (ERIH, CEEOL, CEJSH, CSA, DOAJ). Vedecká produkcia pracovníkov SÚJS SAV sa publikuje v domácich a zahraničných periodikách, knižných publikáciách a monografiách. V rámci medzinárodnej vedeckej edície *Monumenta byzantino-slavica et latina Slovaciae* sa publikujú pamiatky byzantskej a latinskej tradície, ktoré sú úzko späté so slovenským prostredím.

Komplexný pohľad na problematiku slavistických výskumov na Slovensku v jednotlivých inštitúciách Slovenskej akadémie vied, na slovenských vysokých školách i v pamäťových a kultúrnych inštitúciách na Slovensku sa bude v jeseni roku 2011 pertraktovať na Prvom národnom slavistickom kongrese. Potreba zorganizovať národný kongres slovenských slavistov vyplynula zo zasadnutia Slovenského komitétu slavistov vo februári 2010. Zhodnotia sa na ňom doterajšie výsledky interdisciplinárnych slavistických výskumov a prerokujú sa ďalšie možnosti zintenzívnenia rozvoja komplexných slavistických výskumov. Témou rokovania bude *Slavistika na Slovensku po roku 1993*. Pri organizovaní kongresu sa ráta s podporou vedeckovýskumných ústavov akadémie vied, katedier a vysokoškolských pracovísk, ktoré spolupracujú pri komplexných výskumoch v oblasti slavistiky, jazykovedy, folkloristiky, etnológie, literatúry, archeológie a histórie.

Literatúra

- DORULA, J.: O rozvoji slavistického výskumu na Slovensku. In: *Kultúra slova*, 1989, roč. 23, č. 1, s. 9-10.
- DORULA, J.: Program jazykovedného slavistického výskumu na Slovensku. In: *Slavica Slovaca*, 1989, roč. 24, č. 3, s. 201-210.
- DORULA, J.: Poznámky k jazykovednej slavistike po roku 1945. (Prednesené na zhromaždení slovenských slavistov v Bratislave 21. marca 1990.) In: *Kultúra slova*, 1990, roč. 24, č. 4, s. 274-276.
- DUDÁŠOVÁ, J.: Kapitoly zo slavistiky. I. Prešov : Filozofická fakulta Prešovskej univerzity 2001.
- DUDÁŠOVÁ, J.: Kapitoly zo slavistiky. II. Prešov : Filozofická fakulta Prešovskej univerzity 2008.
- ĎURČO, P.: Stav a úlohy jazykovednej slavistiky na Slovensku. In: *Slavica Slovaca*, 1989, roč. 24, č. 1, s. 64-68.
- ĎURÍŠIN, D.: Rokovanie slavistov v súčasnosti a v budúcnosti. In: *Slavica Slovaca*, 1989, roč. 24, č. 2, s. 179-181.
- HORÁK, E.: Súčasný stav slovenskej jazykovednej slavistiky. In: *Slavica Slovaca*, 1990, roč. 25, č. 1, s. 64-68.
- ONDRUŠ, Š.: Stav a úlohy slovenskej a indoeurópskej historicko-porovnávacej jazykovedy v ČSSR. In: *O marxistickú jazykovedu v ČSSR*. Bratislava : Vydavateľstvo SAV 1974, s. 116-122.
- ŽENUCH, P.: Slavistika v kontexte európskej vedy. In: *Forum scientiae et sapientiae*, 2006, roč. 13, č. 2, s. 33-35.
- ŽENUCH, P.: Slovensko-slovanské a slovensko-neslovanské interdisciplinárne výskumy v Slavistickom ústave Jána Stanislava SAV. In: POSPÍŠIL, I. (ed.): *Slavistika dnes*. Kolektívni monografie. Brno : Česká asociace slavistů / Ústav slavistiky Filozofické fakulty Masarykovy univerzity 2008, s. 265-272.

Zu den Eigenheiten und der Identität der slowakischen slawistischen Forschungen

Peter Žeňuch

Die slowakische Slawistik hat die Konzeption eines breiteren Verständnisses slawistischer Forschungen angenommen, die sich auf die interdisziplinäre Erforschung von Sprache, Literatur, Geschichte, Kultur und ethnischer und konfessioneller Prozesse gründet. Das Hauptaugenmerk der slowakischen Slawistik liegt daher auf der interdisziplinären Erforschung der slowakisch-slawischen und slowakisch-nichtslawischen (slowakisch-lateinischen, slowakisch-deutschen und slowakisch-madjarischen) Beziehungen.

Wie ist der aktuelle Stand der slowakischen Slawistik?

Wenn wir uns nur mit festen Zeitausschnitten beschäftigt hätten, hätte unsere Meinung nur die damaligen Prioritäten in Gesellschaft und Forschung wiedergespiegelt und wäre beeinflusst von den Bedingungen, angefangen vom slawistischen Wissenschaftspotenzial bis zu konkreten Wissenschaftsbedingungen, wobei diese Umstände oft von vielen momentanen vor allem äußeren (sozialen) relevanten Faktoren abhängig sind.

Die heutige slowakische slawistische Forschung ist als systematische, aufeinander abgestimmte und projektorientierte Grundlagenforschung konzipiert, die es ermöglicht, ein breitgefächertes Spektrum interdisziplinärer Forschungsaufgaben abzudecken. Dabei ist unter dem Begriff „projektorientierte Grundlagenforschung“ die Verfolgung des slawistischen Forschungsprogramms zu verstehen. Das Wichtigste für projektorientierte und systematische Forschung ist die Kontaktaufnahme zu inländischen und ausländischen Forschungsprojekten und auch die Herausbildung gemeinsamer internationaler Forschungsteams. Für die interdisziplinäre slawistische Forschung in der mitteleuropäischen Region sind von Bedeutung auch interethnische, interkonfessionelle und interkulturelle Beziehungen, die sich aus Sicht der slowakischen Slawistik als traditionell erweisen, aber dennoch bis heute nicht ausreichend erforscht sind. Es handelt sich um die Erforschung der slowakisch-deutschen, slowakisch-madjarischen, slowakisch-tschechischen, slowakisch-polnischen, slowakisch-ukrainischen, slowakisch-russinischen Beziehungen, sowie um die Erforschung des slowakisch-lateinischen und slowakisch-kirchenslawischen kulturellen Erbes. Obwohl es möglich ist, schon im Rahmen linguistischer, historischer, literarischer und kultureller Forschungen hervorragende Fortschritte zu erzielen, ist dennoch die systematische interdisziplinäre Forschung nicht so deutlich entwickelt, daß die Forschungsergebnisse der slowakischen Kultur, Sprache, Geschichte und Literatur mit all ihren Besonderheiten als einheitlicher und selbständiger Teil im europäischen und internationalen Kontext dargestellt wäre. Für die slowakische Slawistik zeigt sich die projektierte Grundforschung als Priorität, mit der sie in Konkurrenz zur europäischen und internationalen Slawistik treten kann. Es handelt sich um einen wichtigen Vorteil, den slowakische Slawisten verzinsen sollten.

Im Allgemeinen ist bekannt, daß sich die heutige Slawistik in einer schwierigen Situation befindet, besonders auch wegen der Bestrebungen, das Feld slawistischer Forschungen einzuengen und die Slawistik nur auf die Philologie zu beschränken. Für die interdisziplinär aufgefaßte Slawistik stellt die Tendenz, die geschichtlichen, archäologischen, ethnologischen und volkskundlichen Fächer aus den slawistischen Forschungen auszuklammern, eine Bedrohung dar. Es kommt zur Verarmung der interdisziplinären und komplexen slawistischen Forschungen. Die slowakische Slawistik bleibt trotzdem bei der Konzeption, die im breiten Rahmen ermöglicht, die sprachliche, literarische, geschichtliche, ethnische, kulturelle und konfessionelle Entwicklung und den heutigen Stand unserer Nationalgemeinschaft nicht nur im slawischen Kontext zu charakterisieren, sondern auch in einem weiteren gesellschaftlichen, geschichtlichen, sprachlichen und kulturellen nichtslawischen Kontext darzustellen. Eine solche wissenschaftliche und wissenschafts-organisatorische Dimension der Slawistik wird in der Slowakei unterstützt und auch im Rahmen der internationalen Slawistik akzeptiert.

JÁN DORUĽA*

Základy slovenského vlastenectvaDORUĽA, J.: Principles of Slovak Patriotism. *Slavica Slovaca*, 45, 2010, No. 2, pp. 105-114. (Bratislava)

The notion of the Slovak language includes all its partial constituents, i. e. all Slovak dialects that make up a linguistic continuum characterized by the essential common features which constitute the fundamental unity of the language. Therefore the language Frank Sakalský spoke was Slovak, although at the time of his emigration from Eastern Slovakia to America in 1882 he knew only one constituent of the Slovak language, i. e. his native East Slovak dialect. This dialect that he spoke in America is spontaneously referred to by him as Slovak and he constantly claims to be Slovak himself. – The Slovak linguistic continuum, deeply rooted in the past, is the result of an ancient ethnic integration.

The Slovak emigrant in the US and his usage of the Slovak language, the Slovak language and its dialects, Slovak patriotism.

Frank (Franco) Sakalský zo Soľnej Bane pri Prešove, vyučený murár, odišiel v roku 1882 ako 18-ročný so svojimi dvoma priateľmi – s klampiarom Gejzom a obuvníkom (šustrom) Imrom do Ameriky. Spisovnú slovenčinu sa v škole neučil, zato sa vedel dohovoriť aj po maďarsky. Celkom spontánne a samozrejme sa hlásil za Slováka a svoju reč, šarišské nárečie, celkom spontánne a samozrejme pokladal za slovenčinu. Vo svojich spomienkach, ktoré písal v Amerike (v USA) v roku 1899 a v ktorých rekapituje celý svoj americký život (tieto spomienky vyšli v USA v roku 2007 pod názvom *Život Franka Sakalského*),¹ o. i. píše: Keď zme prišli večar do baraku, tu vidzim das sto Slovakoch co buľi zos Šarišskej, Zemplinskej, Spišskej, Liptovskej a z druhich stoľicoch (s. 22); Idzeme a idzeme po tej draže dze še železnica budu je dze robeli Slovaci zos druhich barakoch ta nas poznali že zme Slovaci a že idzeme do mestečka (25); šicke buľi Poľaci ľem mi dvomi Slovaci (39); Tote druhe šesc chlopi buľi jeden Francuz, jeden Angľičan, jeden Ír, dvomi Nemci, jeden Nor, jeden Madžar a mi tromi Slovaci (57); jeden raz prišlo ošem Slovakoch zos San Francisco do Portlandu (...) zme jeden poza druhim še čestovali a špivali sloveňske pišnički (86); ten Slovak z Kendzic (24, 29); jeden Slovak zos Drinova (46); jeden Slovak šuster zos Zemplinskej stolici (50); A bul tam druhi Slovak zos Červeňici od Sabinova a tiž jeden Madžar z Gonczo a bul čižmar a ja Francko Sakalsky z Baňi (52); jeden Slovak zos Šariskej stolici a z valalu Olšavca (68); ta buľi tu dvomi Slovaci, jeden zo Zemplinskej a druhi zos Šarišskej stolici (87). Je samozrejme, že všetci rozprávajú po slovensky: a on še na to ušmichnul a še nas po slovenski opital, že či aj my hutorime po slovenski (...). Tu aľe mušice pametac, že to bul slovenski žid volal še Wise pochodzel zos Červeňici a bul ženati už zos druhu ženu co zos Poľskej ona pochadzala (68); Ja teraz vof svojich 29 rokoch, aľe sto a sto razi pretim som sebe furt prepovedal, že ket še raz ožeňim, ta sebe taku ženu vežňem, co budze mojeho jazika rozumic, to jest Slovenku a ket bi tu v tim mesce ňebula ta Češku abo Poľku, i vidzice Poľka mi bula oferovana na mojo veľke ňešćesce (100).

* Univ. prof. PhDr. Ján Doruľa, DrSc., Slavistický ústav Jána Stanislava SAV, Dúbravská cesta 9, 841 04 Bratislava.

¹ *Život Franka Sakalského*. Crestdale, West Bloomfield, MI : Janek Publishing 2007. Jozef Janek, vydavateľ spomienok F. Sakalského, píše: „Prečo je táto kniha napísaná po šarišsky? Len tak to vedel Frank nám to povedať a nie inak.“ (s. 119)

Zakorenenosť do slovenského detstva a mladosti je trvalou súčasťou celého amerického života Franka Sakalského. V jeho životopisej knižke sa táto zakorenenosť odráža mnohokrátym spôsobom, napríklad aj v ustavičnom porovnávaní a hodnotení amerických pomerov s tými, ktoré sa mu hlboko vryli do pamäti, do vedomia, do psychiky, jazyka a citového vnímania sveta v rodnom slovenskom kraji: na čo moje oči popatrelí ta šicko nove še preddemnu ukazovalo a to take co som ešči nigda **v našim kraju něvidzel** (14-15); **Tovariš murar dostal 5 až 6 dol'are na dzeň. Miš'el som o vas v kraju a'e co to češko bo Angl'icki jazik** (67); A vtedi som sebe rozmiš'fal, že moje kamaraci murare na horucim slunku še pal'ic muša a časom na diždžu močic še **za tote paru grajcare abo za dzevec zlatih na tidzeň a vandrovac a z valala na valal torbi nošic** (79); ta das na 3 col'e šnihu na nas l'ežel aj ked pod stromami zme l'eželi a oheň bul vihašeni a ja povedam George ščeš'live Bože narodzeňe ci vinčujem a un mi tak isto povinčoval a zaš ja jemu povedal, George **že bi zme teraz bul'i v našim kraju ta bi zme kus l'epši friš'tik mal'i jak mi tu teraz mame** (73); ta to nam bulo vešelo **jak doma u nas na Baňi** (31); Z jednim slovem mesto das tel'e bulo jak u nas **Solivar z Baňu aj Švabami** das 3 tišice obivateľ'och (66); tu už bul'i baraki **take jak u nas stodoli** a z dreva зробene (47); Z mojeho zdaňa **vedl'a našeho kraju ta tu jedzeňe barz tuňe bulo** (24); Ej ale huri to l'udze Bože u nas **Tatry a Karpati do tich huroch ešči nič** (47); Tu však mušice pametac teraz, že **amerikaňske štiri a pul mil'e je naša jedna** (18); a mi l'em idzeme a pridzeme ku pl'acu **dze už bula voda das taka jak u nas Torysa** (91); a že placa je jeden dolar aj pul na dzeň. Ta ja sebe porachoval, **že ke'p'o to na našo peňeži, tak to vindze 3 zlatki a 75 grajcare na dzeň** (18); Jeden cigar stal 50 centi **na našo peňeži to varta jedna zlatufka a 20 grajcare** (50).

Francko Sakalský má prirodzený dar úprimnej, dôveru vzbudzujúcej rozprávačskej bezprostrednosti, ktorá čitateľa spontánne priťahuje, robí ho prirodzeným zainteresovaným a žičlivým účastníkom autorových príbehov. F. Sakalský, rozprávač svojich osudov, má vo svojom jazyku veľkú zásobu prostriedkov, ktoré jeho rozprávaniu dodávajú živú obraznosť a emocionálnosť. Medzi také prostriedky patrí množstvo obrazných prirovnaní, intenzifikačných spojení a väzieb rozličného druhu i bohatstvo ustálených frazeologických i autorských prirovnaní, typických spojení, vyjadrení a výrazov: Po obedze zme zaš išli do toho mesta a zme chodzeľi **jak stracene ovce v cudzim košaru** (6); scalim šifem treslo **jak z kolisku** (...). Voda vipatrala až čarna a tak jak veľke huri še robel'i a jedna za druhim a furt tote vali bil'i a šif **še kolisala jak koliska** (11); Jak som ten l'ist čital i jak som na tote radki došol, ta som l'ist prestal čitac a **som tak zbl'adnul jak bila plachta** (99); Teraz som zdravi bul **jak jeden zdravi dub** (41); Jak som še na tim vože vezol ta som sebe miš'el, že tote huri **ňestoja aňi pipku dohanu**, (...). Ah l'udze Bože v terajšim čaše to jest v roku 1899 ked tote šoriki pišem železňica zbudovana aj tri mesta postavene, sto a sto baňe povinajdzovane a tišice l'udu robi co stribro a zlato vibiraju a veľke mil'ijoni z tich vlastnich huroch **co ja bi něbul dal za nich pipku dohanu** das trinac roki temu (64); a som sebe skoro pomiš'el, že ket ja bi tel'o [peňeži] mal ta bim do našeho kraju ucekol, **až bi še za mnu kurelo** (77); a tote ket počali hrac medzi sebu, **ta to še bulo na co pripatrac** (55); a raz pani Wisova še rozešmjala a povedzela mi a mladej židuvečke, že **jaka parka to bi bula**, a'e ja som sebe z toho nič nerobel (77); a'e bula to burka **voda do breha bila dobre nam člnok něpotrepala** (60); ket Wise to vidzel, že še mu kšeft psuje ta **ho dobre d'abl'i něbral'i** ket vidzel že jeho kuňšafti idu do Němca (81); **Nevžalo mi dluho mojo nohi pozbirac** a ucekam ku člnku a kričim o rati, že medzvec (58); Co bulo kolo kraju dreva **ta nam dzešecom dluho něvžalo nazbirac** a zme veľki oheň зробeli (58); a'e ku večaru l'em naraz veľka burka še stanula a mocni viter dul bl'iskaňe a **peruňi bil'i** (59); voda naš člnok do tej skali cahnula a **voda mocno bila do tej skali** a od tej skali znova **nazad odbijala** a naš člnok do tej skali cahlo, ale **tota voda co še od skali odbijala** ta nas na dobru stranu **rucela**. (61).

F. Sakalský má na priame zainteresovanie svojho čitateľa, ktorého vníma ako bezprostredného poslucháča svojho živého rozprávania, širokú zásobu oslovení a prihovorov, ktorými sa priamo obracia na svojho čitateľa, vlastne na poslucháča: **Ta vidzice** aj tota něvesta Eržika zos

Ruskej Novej Vsi v tim istim vagoňe šedzela co mi, **ale co vam baba zrobela**, zobula buti a onuče položela na verh nich (20); **Ludze bože** z jakim veľikim ščescom zme prešli tu ten neščešfivi pľac co veľo pred nami ľudzi še tu potopelo (60); **Ta vidzice ľudze mojo**, ten šif bul parovi co ho para hnala a mal tiž plachti co ho viter hnal ta buli to tote chlopi co na šife robeli a jich volali matrozi a tote plachti nacahovali (11); Jak som prišol na šif **bo už znace dobre**, že ja na noc robel za vachtara ta v noci ja sebe šedzel a rozmišľal o svojich už starich rodičoch a som še cešel že ešči žiju (101); **Tu ale mušice pametac**, že to bul slovenski žid volal še Wise pochodzel zos Červeňici (68); No a tak zme še vibrali skoro rano **mušice uznac**, že to ňebul figel pomedži veľikich huroch, ket tu cale ľeto v dolinoh a na huroch samich šnih ľežel (52); **Mušice mi veric**, ked pred rokem som domu ľisti pisal a som pisal že mi dobre idze bo ja zarobel 3, 4 abo 6 dolare na noc (111); I tak som započal u žida robic. **Pametajce** že karčma po Angľicki še vola Saloon. V saloone še šicko inakši predava a šicko inakši je prišikovane (73); **Uvažce sebe** teraz v šidzmmim tižnu zaplacen som arendu od domu 35 dolare od karčmi krajinsku porciju 100 dolare (76); V tim istim dome dze ja aj Imro to šicko bulo dobre, **ale znace jak to babi** (32); No ale ket som už počal robic **to znace dobre** že zos cehlu už ľem mi kus išlo, ale to ostatne ňebarz bo ja vecej jak rok i pul keľnu a mlatek v ruke ňemal (38); **ale ja vam pravdu hutorim**, že ja še bi bul vtedi haňbel kolo koňa robic bo ket bim bul rodičom ľist pisal ta bi buli povedzeľi, že v Amerike kolo koňoch robim (44-45); **Tu vam chcem napisac**, že jak sme še baveli v tim mesce, za ten čas niš zme čekali na šifu (4); **Tu vam vipišem žebi sce znal'i** preco a jak (52); **Tu ale mušim pravdu napisac**, že oňi buli židzi zos stareho kraju, ale tu nič po židovski ňetrimali (79); **Teraz vam tu vipišem o mojeho švekra** že bi sce znal'i, on biva na koncu mesta (114); **Ta som vam tu vipisal**, že jak som ten grund kupel **a možece paru razi prečitac co bi sce dobre rozumeli, bo ja vam vipisal jak som najľepši mohol** (108-109).

Na podčiarknutie intenzity svojho zážitku, intenzívne vnímaného vonkajšieho obrazu alebo vlastnej predstavy používa Frank Sakalský slovenskému čitateľovi všeobecne zrozumiteľné spôsoby ľudového vyjadrovania, dobre známe aj z ľudovej slovesnej tvorby, najmä z rozprávok, ale aj zo starších slovenských písomností.² Je to napríklad využívanie tvarov prídavných mien s predponou *pre-*, rozličné druhy bližšieho vysvetlenia či osvetlenia výrazu jeho podľa mienky autora zrozumiteľnejším opisom, pridaním synonyma alebo ekvivalentu, t. j. blízkoznačného výrazu s dôležitým významovým odtienkom, osvetlenie významu slova cudzieho pôvodu bežnejším slovenským slovom („po našemu“), alebo zopakovanie slova v tom istom tvare: Jak sme prišli do toho **preveľikeho mesta** a zme zešli z vagonoch a višli zos štaciona ta dobre nas nerozdarli tote kočise co ľudzi rozvažaju po mesce (34); Ja najmladši pošol do ľesa zbirac drevo bul tam jeden taki **preveľiki zvaleni strom** už napoli zchňiti a veľka džura do ňeho bula (58); ale jak zme už zos šifa zešli do jednej **veľikej a preveľikej sali** jaku som ešči ňevidzel (14); Nevarovalo temu dluho a šif svuj pisk do vodi zamurela abo veľka hura vodi uderela a tak ľudzi co buli **na predku abo pri pisku šifa** ostali zos slanu vodu okupane (13); Peter mi na to povedzel (...), **že bim še ňestidzel a ňehaňbel**, že tu v Amerike ňema haňbi, že co bodaj jaku robotu robi abo ma, ľem ket dobre placa (44); Jedneho dňa v tim istim mešacu dostaňem na šif telegram, že bim na peršim cugu, ktorí z mesta vindze do Spokane prišol **na pravo abo na sud** i tak som znovu išol do Spokane (97); to jest **po našemu bl'uc abo zracac** (9); Tu teraz to pravdzive moro zme ňevidzeľi, bo to bul ľem barz veľki **zaliv abo jak še povi po našemu obnoha z mora** das pul mil'i široka od jedneho breha do druhého (6); ale gazdovstvo bulo predane ľem za 523 dolare **na ľitacii abo dražbe** pred varoškim domom (107); Jak prišol Wise ta v **kaše to jest železnej ladze** hotove pežezi som mu vičital 176 dolare (76); Stari Wise **mňe rekomendoval to jest odporučal temu** co kupel karčmu, žebi mňe vžal za kelnera (84); Potem zme pošli **do traktirňi**

² Pozri o tom bližšie v našich príspevkoch: O jazyku administratívno-právnych písomností obdobia predbernolákovského. In: Slavica Slovaca, 1968, roč. 3, č. 3, s. 333-352; O jazyku rozprávok zo zbierky Pavla Dobšinského. In: Literárno-múzejný letopis. 21. Ed. Imrich Sedlák. Martin : Matica slovenská 1987, s. 79-81.

abo reštorantu daco cepleho a vareneho zjesc (66); Pridzeme do jedneho maleho mesta tu zme daľi koňe do maštal'i a mi zme pošli na večeru i na spaňe **do traktirňi abo hotela** (91); a ešči ku temu ket zme maľi dobri handel', ta som pomahal **klerkovi abo po našemu uradňikovi** ta mi kapitan popod stul paru doľare dal (98); i jak zme še daľi na drahu ta zme ňemohl'i ľecec bo hače furt kobuľe preškadzalo i tak zme mušeli pomali **travľovac abo po našemu cestovac** (91); aľe **trubľu po našemu problemi** maju bo dreva ňemaju (94); vežňem druhi falat [kolbasi] **hrižem a hrižem** i žujem a ňeznam či mam polknuc bo dajak mi barz sladko šmakuje (4); scalim šifem treslo jak z kolisku, **ľem treše a treše** (11); i zme še fajňe najedľi a zaplaceľi gazdiňi a znovu daľej na drahu daľi i **idzeme a idzeme** cali dzeň (94); Tak som sebe vžal do hlavi, že **ňebudzem a ňebudzem** totu robotu robic (45); aľe ňebulo času ňigdze patric, ľem jeden pred druhim kričel **cahaj, cahaj** po angľicki **pul, pul** (60).

Spomienky Franka Sakalského majú dnes vzácnu dokumentárnu hodnotu, lebo sa v nich zaznamenávajú nárečové jazykové javy z konca 19. storočia, ktoré zas v istom zábere dokumentujú aj spoločenské a právne pomery tých čias. Tak sa napríklad vo Frankovom rozprávaní dobre odráža spôsob pomenúvania osôb (jednotlivcov), spôsob pomenúvania príslušníkov spoločenstva tvoriaceho rodinný celok so spoločným pomenovaním i spôsob pomenúvania jednotlivcov ako súčasti takého rodinného spoločenstva so zreteľným jazykovo-formálnym vyjadrením príslušnosti k tomuto spoločenstvu. Už sme spomínali, že Francko Sakalský odchádzal do Ameriky spolu so svojimi dvoma priateľmi rovesníkmi Gejzom a Imrom. Imrov otec mal priezvisko *Reiher* (Imruf otec Reiher — s. 3), no jeho syn s tým istým zdedeným priezviskom sa ako príslušník reiherovskej rodiny, ako jej súčasť, ako Reiherov syn pomenúva *Imro Reiherov*:³ ta **Imro Reiherov** spoznal dva Švabki to bul'i dva šestri zos Švaboch, jih meno som už zapomňel, aľe teľo pametam že jich prezival'i **Papučovo** vof Švaboch (18).⁴ Uvedieme niekoľko ďalších príkladov z Frankovho rozprávania: Abo ked som z **Imrom Reiherovim** pošol do Švaboch na patki, abo na taňec ta ja zňu ňetancoval (31-32); Jednu ňedzeľu zme maľi taňec ta prišľi zos New Yorku švabske mladzenci aj dzeľčata aj baňske tiž muj kamarat **Vincko Birknerov** (31); Poznejši ja dostal z domu ľist, že tu v Chicagu su dvojo zos Švaboch a že jeho meno je **Peter Krautkremer** aj **Franz Pristerov** (40); Tote dva Šarišanki bul'i barz šumne dzifčatka, bo ket zme bul'i v Passaic ta tote švabske mladzenci jich barz chcel'i npr. **Toňo Kronov, Handzi Fuksov, Franz Palmerov** a každ'i še ľem chcel rozpoznať s tima šumnima Šarišankami (40). Spôsob pomenúvania jednotlivca a rodiny, rodinného kolektívu, dobre vidno aj z tohto úryvku Frankovho rozprávania: Bul jeden Poľak co bul ženati, aľe dzeci ňemal. Meno jeho bulo Frank **Piľarek** (104); a Koscilek znovu pošol **do Piľarkoch** i co dzeňe rebel a tote peňeži kolo sebe nošel, aľe to bulo mu v nohavicoch češko nošic ta dal odložiť **Piľarkovi** a jej do ladi i oňi mu ladu otvoreľi a on sam zos svoju ruku peňeži položal do ladi a **Piľarkovo** zamknul'i i tak peňeži maľi bic v ladze (...), ta sebe chcel das keľo doľare vžac z ladi i pital **Piľarkoch** bim mu ladu odemknul'i i on idze z ruku po peňeži a peňeži ňema. Ta še **Piľarkoch** pital, že dze jeho peňeži. Ta mu **Piľarkova** povedzela, že ňech še pan Koscilek ňehňiva, bo mi zme vžal'i (105); Koscilek **Piľarkoch** sudzel o 750 doľare (107).⁵

Možno v tejto súvislosti spomenúť, že svojský domáci kolorit zachytáva F. Sakalský aj pri zaznamenaní krstného mena *Alžbeta*, ktoré popri neutrálnej ľudovej forme *Hal'ka* malo aj svoju humornú, „panskú“ podobu *Eržika*: Ta vidzice aj tota ňevesta **Eržika** zos Ruskej Novej Vsi v tim istim

³ Je to jeden zo spôsobov vznikania slovenských priezvisk, v tomto prípade priezvisk zakončených na *-ov* (*Imro Reiherov syn*). Pozri bližšie DORULA, J.: O vývine niektorých typov priezvisk. In: *Onomastica* [Poľsko], 1968, roč. 13, s. 234-257. Pozri aj DORULA, J.: *Tri kapitoly zo žiovta slov*. Bratislava : VEDA 1993, s. 73-74.

⁴ *Papučovo* je forma rodinného, kolektívneho pomenovania, ktorého základom je mužské priezvisko *Papuča* — *Papučova* rodina, príslušníci *Papučovej rodiny*.

⁵ Bližšie o rodinných menách a kolektívnych posesívach pozri v príspevku DORULA, J.: *Z histórie posesív na -an a -oviech v slovenčine*. In: *Studia z filológii polskiej i słowiańskiej*. 20. Warszawa : Państwowe Wydawnictwo Naukowe 1981, s. 59-69. Pozri aj J. Doruľa, *Tri kapitoly zo žiovta slov*, s. 76-81.

vagoňe šedzela co mi (...). Tak še **Eržika** z nami rozlučela a nam barz dzekovala, že zme ju ničgde nežochabeli. Reku buce zdrav **Halpko** a **Halpka** pošla ku svojemu dlhuo čekanemu mužovi (20).⁶

Je prirodzené, že v rozprávání F. Sakalského nájdeme typické východoslovenské (šarišské) slová a spojenia, ako napríklad *valal* (24, 52, 68, 79), *košuľa* (20), *chustka*, *chustečka* (3, 20, 93), *chiža* „obývacia miestnosť“ (4, 5, 6, 41, 73, 86, 110), *draha* „cesta“ (2, 25, 71, 73, 91, 92, 94, 106), *skura* „koža“ (91), *hače*, *hačatko* „žriebä“ (91, 93), *dzifka*, *dzivečka* „dcéra“ i „dievka“ (16, 54, 74, 77 [služebna dzifka], 93), *tuňi* „lacný“ (24), *ňevesta* „vydatá žena“ (16, 20, 45), *pisk* (13), *ľabdi* „klebety“ (32), *falat* „kus“ (4, 20), *kurňik* (4), *kalap* (20), *kapura* (71), *mešarč* (32, 55, 104), *krak* „ker, krík“ (92, 106), *porvaz* (7, 91), *džura* (58, 99) a iné. V spomienkovom rozprávání F. Sakalského nájdeme celý rad ďalších nárečových osobitostí. Spomenieme napríklad veľmi frekventovanú časticu a spojku *ta*, podoby predložiek *vof* (v, vo), *zos* (z, zo — predložka s genitívom i s, so — predložka s inštrumentálom), *kolo* (pri, popri), podoby zámen: *tota* (tá), *tote* (množné číslo všetkých rodov; tí, tie), *keľo* (koľko), *daskelo* (niekoľko), *teľo* (toľko), *teľi* (toľký), *šičko* (všetko), *dokel'* (dokiaľ), *pokel'* (pokiaľ), číslovka *veľo* (veľa), príslovka a číslovka *kus*, *dakus* (trocha), častica *das* (asi, približne) a iné.

Nájdeme tu aj veľa archaizmov, ktoré by sme dnes už ťažko hľadali v danom šarišskom nárečí: *balvir*, *balvirňa* „holič, holičstvo“ (64, 66, 95), *vachtar* „strážnik“ (98, 101, 102), *cug* „vlak“ (2, 3, 97), *urlap* „dovolenka“ (100), *tovo* „jazero“ (59, 60), *garadiče* „schody“ (13, 43, ale aj *schujdi* — s. 7), *jačka* „krátky ženský kabátik“⁷ (20), *očil'eni* „očistený, obriadený“ (66), *ludzeni* „údený“ (31, 92-93), *zludni* „ľudský, vlúdny, prívetivý“ (92, 95) a iné.⁸

Osobitne si v rozprávání F. Sakalského chceme všimnúť archaické slovo *beredziňec* „žalár“, ktoré je v podobe *bereciňec* dobre doložené aj zo starších písomností z východného Slovenska.⁹ Jednak buli aj take ľudze ktore po ukrajomki paľenku predavali a veľo peňezi zarobel'i, aľe ket še daktori ulapel ta ho na keľo roki **do beredzinca** dali (71); aľe ten ostatňi poštar co Georgovi dal peňezi ta bul areštovani a bul **vof beredzinca** a ho maľi tiž privesc, aľe **beredziňec** rozbiľi a v noci uceknul (96); aľe un mušel mac pracel'a co mu pomohol **zos areštu** uceknuc, bo to v takim malim mestečku ľem z bodajakich deskoch maľi **beredziňec** zbiti (96-97); a tak tu teraz sudca mi povedzel, že abo taki dluhi čas **do beredzinca** pojdzem, abo še žeňic s tim dzifčatom muším a ukazal na moju ženu, co som mal robic teľu sumu peňezi som ňemal na teľe roki som **do basi** ňechcel isc (103). Ako vidieť aj z uvedených príkladov, bežne používaným slovom na označenie žalára je slovo *beredziňec*, hoci F. Sakalský pozná aj synonymné slovo *basa* a v blízkom význame „uväznenie, väzba“ aj slovo *arešt*.¹⁰

⁶ Pre dnešné slovenské pomery, v ktorých sa na všetkých „frontoch“ pretláča maďarská iredenta, je príznačné, že v slovenskej verzii Jakubiskovho filmu o krvilačnej čachtickej grófke Alžbete má jej meno nehumornú neutrálnu „slovenskú“ podobu *Erzsébet*.

⁷ Tak sa význam slova *jačka* vysvetľuje v Slovníku slovenských nárečí (I. A-K. Ed. Ivor Ripka. Bratislava : VEDA 1994), kde sa jeho výskyt zaznamenáva len na západnom Slovensku (v okr. Ilava). Tento význam slova *jačka* dokladá i F. Sakalský v šarišskom nárečí: aj tota ňevesta Eržika zos Ruskej Novej Vsi v tim istim vagoňe šedzela co mi (...). Svoju **jačku** zobľekla a v tej širokej košuľi na rukavoch co do lokca hole celo jej bulo vidzec hustku z hlavi dolu vžala a tak sebe šedzela jak dakaja teatralistka (20). F. Buffa vo svojom Slovníku šarišských nárečí (Prešov : Náuka 2004) slovo *jačka* nezaznačuje.

⁸ Tieto slová (okrem slova *tovo*) zaznamenáva aj F. Buffa. Ako autor citovaného slovníka píše v úvode, zaznamenáva slová používané v šarišských nárečiach v prvej polovici 20. storočia, „preto v istom zmysle a do značnej miery je to už aj historický slovník“ (s. 7). Nárečový materiál „zhromažďoval od 40. do 80. rokov minulého storočia najmä u starších ľudí hovoriacich týmto nárečím“ (s. 7). Značkou *star* (starší výraz) označuje slová *balvir*; *balvireň*, značkou *zast* (zastaraný výraz) slová *cug* (vo význame „vlak“) a *urlap*. Slovo *vachtar* neuvádza, zaznamenáva iba slovo *vachtarňa* „strážna budúca.“ Pri slove *garadiče* uvádza vyjadrenie používateľa nárečia: Trápi ňeskorši volaľi garadiče a teraz už ľem schodi.

⁹ Pozri DORULA, J.: *Bereciňec*, *šarha*, *šarhovňa* a ďalšie príbuzné slová. In: Kultúra slova, 1972, roč. 6, s. 18-23; *Temnica*, *väzenie*, *ärešt* a ďalšie príbuzné slová. In: Kultúra slova, 1972, roč. 6, s. 46-50. Pozri aj DORULA, J.: O význame slova z historického hľadiska. In: Jazykovedné štúdie. 16. Ed. Jozef Ružička. Bratislava : Vydavateľstvo SAV 1981, s. 171-173. F. Buffa zaznamenáva v citovanom slovníku slovo *bereciňec* ako zastaraný výraz.

¹⁰ Porovnaj aj takýto kontext: aľe ten ostatňi poštar co Georgovi dal peňezi ta **bul areštovani** a **bul vof beredzinca** (96).

Archaické slovo *beredziñec* patrí do okruhu administratívno-právnych výrazov, ktoré si F. Sakalský priniesol do Ameriky zo svojej slovenskej domoviny a aplikoval ich aj na americké pomery na základe istej významovej ekvivalencie a podobnosti. Medzi takéto výrazy patria aj slová *právo* a *súd* v celej svojej významovej štruktúre a príslušných ustálených spojeniach. Tak slovo *právo* sa tu používa vo významoch: **1.** úradný predpis, zákonné ustanovenie: ale tím ľudom ňebulo šľebodno predac aňi dac paľenki take tu bulo **krajinske právo** (71); A take **právo** tu je, že ket za jeden rok na ňej [na bani] nič ňerobeno ta ju može vžac kto chce (99); a zme našŕi štiri pľace co zme rudu vibiraľi a tak zme každemu pľacu meno daľi a zme pošľi do mesta a daľi do knižki zapisac **vedľa práva** (90), **2.** súdne konanie, súdny proces. V tomto význame je slovo *právo* synonymné so slovom *súd*: A tak vof roku 1891 vof aprilũ som dostal telegraf, že bim prišol do mesta Spokane u Washington **na právo** jak švedek (96); ale beredziñec rozbiľi a v noci uceknul i tak **právo nevišlo** (96); i bul areštovani a trimaľi ho ňiž aš **právo prisac malo** (96); bo ten živan poštar po druhi raz z beredzinca ucekol i ňemože **še právo skončic** bez ňeho (97); Jedneho dňa v tím istim mešacu dostañem na šif telegram, že bim na peršim cugu, ktorí z mesta vindze do Spokane prišol na **právo abo na súd** (97), **3.** súd, úrad vynášajúci právoplatné rozhodnutia v spore dvoch strán. Aj v tomto význame je slovo *právo* synonymné so slovom *súd*: Bul tu agent **zos práva**, buli tu štirimi poštare (96); Jeden co robel na tím **sudze** ta povedzel ... (107); pridzem tam do kancelariji a še meldujem, že som na rozkas **sudu** tu prišol (97); Ta teraz znovu ma bic právo **na sudze** na druhi mešac (108); No i ten advokat vihral právo na veľkim **sudze** pre Koscilka (107), **4.** spravodlivosť opierajúca sa o zákonný nárok: ale Koscilek teraz bul bez peñeži i bez roboti ta u teho advokata robel a za to advokat mu **právo ma hľedac** (107).¹¹

Zo svojej domoviny si F. Sakalský priniesol aj prid. meno *krajinský*, ktoré sa tu často vo viacerých spojeniach používa vo význame „štátny“ (nadregionálny): krajinske právo (71, 88, 103, 108), krajinska železnica (54), krajinska porcija (76).

Do okruhu administratívno-právnych slovenských výrazov patria aj ďalšie slová z textu Franckovho rozprávania: Koscilek Piľarkoch **sudzel** o 750 doľare (107) — tu sa sloveso *sudzic* používa vo význame „žalovať, obviňiť na súde;“ ta ju ženi nahvareľi, žebi **me zaskaržela** a dala zavrec vedľa krajinskeho práva (...). V ješeňi v roku 1894 pošla na varošski dum i **obskaržela** mñe (103) — slovesá *zaskaržic*, *obskaržic* sa tu používajú v právnom význame „obžalovať na súde alebo pred vrchnosťou;“¹² i potom das o štiri mešace jedneho razu večar prišol jakiš mestovi officir i **me sprišahal** a som mu mušel pravdu a calu historiju povedzec, jak som peñeži zaslal a keľo a kemu a kedí a on to znovu to šicko pisal (97) — sloveso *sprišahac* (koho) tu má právny význam „úradne vypočuť pod prisahou.“

F. Sakalský napašuva na americké pomery úradné inštitúcie a inštancie, ktoré už mal z domu v mysľi zafixované aj s ich slovenskými pomenovaniami: Zme vidzeľi uličneho **hajduka** ta zme mu ukazalĩ adresu dze idzeme ta un znami pošol ku vozu co rozvoži ľudzi ot štacionu (34); i prišol potajomni **hajduk** i mñe vžal na **varošski dom** (103); tak vedľa **stoľičneho** rozkazu vžalĩ koňa od Koscilka (...). Piľarkovo gazdovstvo bulo pred **stoľičnim dvorom** predane za 523 doľare (107).

Frank Sakalský si už ako 18-ročný priniesol zo Šariša do Ameriky jasné povedomie o svojej slovenskej etnicite pevne spojenej so slovenským jazykom. No už 150 rokov predtým sa takto jednoznačne prejavovali Slováci z najvýchodnejšej časti Zemplína, keď si „z uharskeho jazyku

¹¹ O uvedených právnych termínoch pozri bližšie v príspevkoch: DORUEA, J.: Z dejin slovenskej slovnej zásoby (Latinsko-slovenské súvislosti v právnej terminológii v 16.-18. storočí). In: Jazykovedné štúdie. 11. Ed. Jozef Ružička. Bratislava: Vydavateľstvo SAV 1971, s. 98-99 i DORUEA, J.: Ešte o jazyku z Dobšinského rozprávky Ženský vtíp. In: Literárnómúzejný letopis. 23. Ed. Imrich Sedlák. Martin: Matica slovenská 1990, s. 121.

¹² Sloveso *skaržic še* má neterminologický význam „žalovať sa;“ a ja **še zkaržel** Indianovi, že ňemožeme skoro ľecic, že mlade hače je ňedosc mocne (93).

na slovenski“ preložili náboženské (kalvínske) knihy.¹³ Nemá teda pravdu Miroslav Kusý, keď vo svojej eseji *Skadiaľ som stadiaľ som, slovenského rodu som ...* píše: „Sme Detvanci, Maguranky a Horehronky, Záhoráci. Ale «slovenského rodu»? To mohol vymyslieť len nejaký zanietený národovecký intelektuál, štúrovec, ovládaný ideou, ktorá je cudzia mentalite Detvanca. Nie sme národ, sme krajanovia. (...) Dokonca aj Slováčok v exile je predovšetkým krajan a až potom aj Slováčok: len z tohto hľadiska pozrite na amerických Slováčkov!“¹⁴ A na inom mieste svojej eseje M. Kusý píše: „Živú slovenskú myšlienku a integračné národné aspirácie nachádzame ešte aj koncom minulého storočia možno v Gemeri, ale určite nie na Spiši, v Liptove, ale nie v Zemplíne, v Turci, ale nie v Šariši“ (s. 65). Nuž, za amerických Slováčkov už Kusého dobre poučil Frank Sakalský zo Solnej Bane, Slováčok od rodu, od narodenia, ktorý takým zostal až do svojej smrti v Amerike. Pravdaže, podobných príkladov a dokladov z rozličných čias a z rozličných kútov Slovenska máme nadostač.

Uvedieme si ešte jeden citát zo spomenutej eseje M. Kusého: „Ak nás má teda náš spoločný jazyk definovať ako národ, vychádza mi to tak, že v tomto ohľade sme do značnej miery národom umelým. Viem, spomínané «prirodzené» jazyka – to sú len krajanské dialekty. Ale dialekty čoho? Spoločného jazyka, spisovnej slovenčiny? To iste nie, záhoráčtina nie je predsa dialektom stredoslovenského nárečia. Pôvodnej kmeňovej praslovenčiny? Ale ak sa pôvodný jazykovo jednotný kmeň takto nárečovo porozštiepal, čo potom z neho tvorí jazykovo jednotný národ?“ (s. 61-62) Ak v tomto citáte M. Kusý tvrdí, že podľa svojho spoločného jazyka sú Slováci „do značnej miery národom umelým“, opiera sa o svoje ďalšie tvrdenie: „Tento náš krajanský charakter sa ešte vždy plne prejavuje aj v našom jazyku. Spisovná slovenčina je aj po takmer poldruhu storočí v prevažnej väčšine pre našincov cudzia, je to pre nich umelý jazyk, ktorému sa musia učiť práve tak, ako by sa museli učiť esperantu“ (s. 60). Už na prvý pohľad je očividná nepodloženosť, falošnosť uvedených tvrdení M. Kusého o Slováčoch a o ich jazyku. Spisovný jazyk je totiž len jedna z foriem slovenčiny, v porovnaní s nárečiami tá najmladšia forma. Spolu so všetkými ostatnými formami, so všetkými slovenskými nárečiami, je zložkou jedného spoločného celku, slovenského jazyka. Všetky nárečové zložky tohto celku sú si navzájom rovnoprávna slovenčina. Tvoria jednotu v rozmanitosti, spoločnú slovenčinu v celej jej nárečovej kráse. Vedel to veľmi dobre Frank Sakalský, neprišiel na to nijakou špekulatívnou úvahou. Vedeli to aj zemplínski kalvíni v 18. storočí, vedia to aj iní Slováci. Prečo je to tak, prečo to vedia napriek tomu, že im to neraz „niekto“ chcel a ukazuje sa, že aj dneska chce s vynaložením veľkého úsilia aj peňazi spochybnit’ a inak vymaľovať? Námaha takýchto mudrcov a maliarov dosiaľ vždy vyšla nazmar. Skrachovala nie na organizovanom odpore tých, čo to mali v politickej, úradnej alebo funkcionárskej pracovnej náplni, ale na húževnatom, neoblomnom, nekrikľavom, neorganizovanom odpore obyčajných Slováčkov, dôstojných, nepodkupných dedičov svojich predkov. To na nich, na Frankovi Sakalskom,¹⁵ skrachovali v 19. i v 20. storočí maďarizátori a iredentisti,¹⁶ ktorí chceli podľa jazyka, podľa vraj navzájom nesúvisiacich nárečí trhať, štvrtiť Slováčkov na rozhádzané franforce, t. j. na ľahkú korisť.

¹³ V rokoch 1750-1758 vyšlo 5 kníh vytlačených pre slovenských kalvínov v stredozemplínskom nárečí. Pozri k tomu ŠVAGROVSKÝ, Štefan: Zemplínske kalvínske tlače v doterajších výskumoch. In: Jazykovedné štúdie. 18. Red. Štefan Peciar. Bratislava : VEDA 1983, s. 21-37. V preklade žaltára z roku 1752 sa píše: „Chvalyme zato Boha szvoho ‘Se na kontzu sveta toho, I mi Szlovátzi spéváme, Boha v pésnyoch vichvályáme.“

¹⁴ KUSÝ, Miroslav: Eseje. Bratislava : Archa 1991, s. 59.

¹⁵ V závere svojich spomienok dáva Frank Sakalský niekoľko užitočných rád a poučení svojim mladým krajanom, ktorí by sa chceli sťahovať do Ameriky. O. i. píše: „bo Maďzare nam inšo do hlavoch tluču, oni chcú žebi zme život daľi za jich kiraľa a češko na nich robeli, to ľem take glupstva, že to haňba hutoric po slovenski a nam nuca ľem maďzarske. Tote mlade ľudze čo chejuj prisce do Ameriki naj sebe kupja tlumača to jest mluvňicu co še kus učic [budu] zos sloveňskeho na angľicke“ (116).

¹⁶ Pozri o tom naposledy HRNKO, Anton: Jazyk nie je len nástrojom komunikácie (spochybňovanie slovenčiny – príčiny a dôsledky). In: Pohľady do problematiky slovensko-maďarských vzťahov. Ed. Ján Doruľa. Bratislava : Slavistický ústav Jána Stanislava SAV / Slovenský komitét slavistov 2009, s. 18-29.

Náš spoločný jazyk vo všetkých svojich formách a zložkách je dedičstvom z pradávnej minulosti. Je dôsledkom nadkmeňovej integrácie spoločenstva, ktoré si dalo spoločné meno a zjednotilo sa v spoločnom jazyku. Tejto slovenskej etnickej a spolu s ňou jazykovej jednote dáva svoju výraznú pečat' hĺbka mnohých storočí. Písomné historické údaje o procesoch takejto integrácie s uvedenými dôsledkami sú z nášho priestoru prinajmenšom také staré ako z priestoru našich dnešných susedov. Táto jednota je ako spoločná dedená hodnota trvalou súčasťou celoslovenskej tradície, slovenského vedomia i podvedomia.¹⁷ Jednotu slovenského jazyka už dnes nikto v serióznych odborných kruhoch nespochybňuje. Nebolo to, pravdaže, vždy tak. No už dávnejšie utíchli diskusie o neslovenskom pôvode slovenčiny, resp. o neslovenskom pôvode tých alebo iných slovenských nárečí.

Ak sa predsa len aj dnes ešte stretne s takýmto dávno prekonaným spochybňovaním, môžeme hneď naisto vedieť, že nepochádza ono z odborných kruhov a že jeho cieľom nie je hľadanie vedeckej pravdy, ale zastieranie úmyslov politického charakteru. To je prípad večne živej maďarskej iredenty, ktorá dnes prežíva nový rozkvet. Keďže sa nikdy nemohla opierať o vedecké poznatky ani o nejaké právne alebo morálne zásady, zostáva aj pri svojom dnešnom rozkvetu pri svojich starých klamstvách a podvodoch. Do ich radu patrí aj „starostlivosť“ maďarského predsedu politickej strany Most-Híd o slovenské nárečia, ktorým vraj zákon o štátnom jazyku SR ubližuje, lebo v istých oblastiach verejného styku prikazuje používať kodifikovanú podobu slovenského jazyka, t. j. spisovnú slovenčinu. Tým tento zákon vraj veľmi ubližuje aj Slovákom, lebo im zabráňuje používať nárečia. Na margo tejto „nezištnej“ maďarskej starostlivosti o slovenské nárečia som už bol poznamenal, že spisovný jazyk (kodifikovaná podoba jazyka) je „tá štandardná podoba jazyka, ktorú si občania akéhokoľvek civilizovaného štátu na celom svete osvojujú ako spoločný jazyk verejného styku (jazyk škôl, úradov, zákonov, vládnych nariadení a vyhlášok, medzinárodných zmlúv a dohôd, diplomatických rokovanií atď.), kde sa celkom prirodzene nemôžu uplatňovať nárečia, ktorých používanie má svoje územné i funkčné obmedzenie), a tak aj slovenskí občania maďarskej národnosti si v škole osvojujú (ak si vôbec osvojujú) práve kodifikovanú podobu štátneho jazyka. Slovenský zákon o štátnom jazyku napokon nevylučuje z používania ani nespisovné jazykové prejavy, ak majú svoje funkčné využitie aj v kontexte spisovného jazyka. Je naozaj kuriózne, ak na takéto „nebezpečenstvo“ zákona poukazuje maďarská strana v krajine, kde sa v národnom divadle hrá divadelné predstavenie hry známeho slovenského spisovateľa transformované do najzápadnejšieho nárečia, kde televízia pravidelne vysiela predstavenia, v ktorých sa v hojnej miere používa východoslovenské nárečie, kde po celom Slovensku prebiehajú obľúbené a bohato navštevované predstavenia folklórnych súborov prezentujúcich ľudovú tvorivosť v jej originálnej jazykovej podobe.“¹⁸

Už sme spomenuli, že spisovný jazyk je v porovnaní s nárečiami mladšia forma slovenčiny, no zároveň je to hierarchicky najvyššia forma, ktorá v novodobých slovenských dejinách (od konca 18. storočia) plní významnú úlohu spoločného jazyka verejného styku (dnes je napríklad jazykom škôl, úradov, cirkví, médií a množstva ďalších štátnych, samosprávnych, spoločenských, kultúrnych, vedeckých inštitúcií) a má aj dôležitú národnoreprezentatívnu funkciu. Hodnotu jazyka verejného styku s národnoreprezentatívnou funkciou pripisujú spisovnej slovenčine všetci Slováci, bez ohľadu na to, v akom stupni si osvojili jeho kodifikovanú podobu. Hoci

¹⁷ Podvedomie spomínam preto, že aj ono sa ukazuje ako reálna sila predovšetkým v časoch, keď sa o zveľaďovanie slovenského historického vedomia už vonkoncom nemá kto starať. Prizeráme sa na to, že sa oň ani v najvyššom ohrození nestarajú mnohí tí, od ktorých obyčajný Slovák právom očakáva, že budú tak konať v rámci im dôverčivo zverenej už spomínanej politickej, úradnej či funkcionárskej pracovnej náplne, ktorá je morálne zaväzujúcou službou spoločnosti.

¹⁸ DORUĽA, J.: Maďarošialenstvo. In: Pohľady do problematiky slovensko-maďarských vzťahov. Ed. Ján Doruľa. Bratislava : Slavistický ústav Jána Stanislava SAV / Slovenský komitét slavistov 2009, s. 41. „Teóriu“ M. Kusého o „prirodzenej“ krajinskej a cudzej spisovnej slovenčine sme už tu vyššie pripomínali. Nijako nevybočuje zo svojho maďarského rámca, kam patria aj celkom čerstvé „politologické“ výklady a postoje M. Kusého k aktuálnym slovensko-maďarským vzťahom.

spisovný jazyk sa opiera o istý nárečový základ (bernoľákovský o západoslovenský, štúrovský o stredoslovenský), nie je totožný s nijakým konkrétnym nárečím. Jeho kodifikovanú podobu si osvojujeme predovšetkým z jazykových príručiek už od začiatku školskej dochádzky. Tak ako všetky iné formy národného jazyka, prechádza aj spisovný jazyk ustavičným vývinom, je v neustálom prirodzenom kontakte s ostatnými formami národného jazyka, ktoré sú najhlavnejším prirodzeným zdrojom jeho obohacovania. Je osobitne významné, že od samého začiatku svojej kodifikácie, ktorá je výsledkom predchádzajúceho predspisovného jazykového vývinu, je spisovný jazyk plne zakotvený v domácej jazykovej pôde, ktorá nikdy neprestáva byť jeho prirodzeným základom. Preto je to jazyk náš, domáci spolu s celým komplexom foriem, ktorých je sám neoddeliteľnou súčasťou. Preto tvrdenie M. Kusého, že spisovná slovenčina je Slovákom cudzia ako esperanto, nie je ničím podložené, je to umelá konštrukcia.

Čeština nebola pre Slovákov takým domácim jazykom práve preto, že jej chýbala väzba na domáce zdroje. Je to iný jazyk, čeština nie je jednou z foriem slovenského jazyka. Slovákom, ktorí písali po česky, chýbala spomínaná väzba na domáce zdroje,¹⁹ a ak predsa len *via facti* svoju češtinu „obohacovali“ z domáceho jazykového prostredia, dostávali sa do neriešiteľných problémov, ako o tom výstižne píše L. Štúr i J. M. Hurban, ako to názorne dokladá aj príklad Jána Kollára s jeho skrachovaným pokusom o spoločný československý spisovný jazyk, ako to napokon dokladá aj celá história predspisovnej slovenčiny.

Spisovná slovenčina teda vznikla zákonite, ako prirodzený výsledok slovenského historického, jazykového a kultúrneho vývinu. „Bernoľákovský spisovný jazyk sa stáva spoločným znakom novodobého, moderného slovenského národa, reprezentantom slovenskej osobitosti, identity. Vzniká v tej pravej historickej chvíli, na prahu zlomových čias, keď bolo treba v spoločenstve iných národov takýto reprezentatívny znak predstaviť, uplatniť svoj prirodzený nárok. Vznik, kodifikácia slovenského spisovného jazyka je významná udalosť v dejinách slovenského národa a jeho kultúry.“²⁰

Spomínané fakty sa nedotýkajú len jazyka, ale komplexne celého slovenského historického a kultúrneho vývinu. Jednoznačne dokumentujú, že Slováci nie sú nijakí nováčikovia v európskych dejinách a v európskej kultúre.²¹ A opäť treba povedať, že ak niekto spochybňuje našu starobylosť, nerobí tak preto, že hľadá historickú pravdu, ale preto, že slúži nám nepriateľskej politickej predstave.

Uvedené údaje o našom jazykovom a historickom vývine sú spoľahlivým základom slovenského vlastenectva. Je nevyhnutné, aby poznatky o tomto vývine sa stali bežnou vedomosťou výbavou už absolventov základných a stredných škôl. Ak to dosiahneme, nemusíme sa báť o budúcnosť štátu ani jazyka, neuškodí nám nijaké vykonštruované klamstvá.

¹⁹ Ako príklad možno spomenúť dielo slovenského spisovateľa Milana Zelinku, ktorý pochádza zo západného Slovenska, ale životné osudy ho zaviedli do Zemplína, a tak toto nové nárečové prostredie výrazne ovplyvnilo jazyk jeho umeleckého diela.

²⁰ DORUĽA, J.: Bernoľákovská kodifikácia ako výsledok slovenského jazykovo-historického vývinu. In: *Slavica Slovaca*, 2008, roč. 43, č. 1, s. 6.

²¹ Opäť možno v tejto súvislosti poukázať na hrubo tendenčný názor M. Kusého, ktorý v citovanej eseji píše, že slovenského národa ešte ani v 19. storočí nebolo (s. 65). Slovenský národ sa vraj začal formovať až v prvej Česko-Slovenskej republike: „Kdesi tu je však skrytá aj prvá národná trauma, symbolizovaná práve štefánikovskou legendou. Táto sa stala integrujúcim prvkom slovenského národného povedomia. Povedomia národa, ktorý sa práve začal formovať a uvedomovať v hraniciach nového štátneho útvaru, nahrádzajúceho mu národný štát“ (s. 67).

Grundlagen des slowakischen Patriotismus

Ján Doruľa

Im Beitrage wird der Text des Buches *Život Franka Sakalského* (Das Leben von Frank Sakalský) einer sprachlichen Analyse unterzogen. Das Büchlein ist in den USA im Jahre 2007 erschienen und enthält die Erinnerungen an das Leben in Amerika. Die Erinnerungen hatte Frank Sakalský, der im Jahre 1882 als 18-jähriger ausgelernter Maurer aus seiner ostslowakischen Heimat nach Amerika ausgewandert war, im Jahre 1899 verfasst. Aus der Heimat hat er seine gebürtige Mundart mitgebracht; in damaligen Zeiten harter Madjarisierung hatte er keine Möglichkeit, die slowakische Schriftsprache zu erlernen. Daher hatte er seine Erinnerungen in mundartlicher Form geschrieben.

In dem Aufsatz wird nicht nur die bemerkenswerte erzählerische Kunst von F. Sakalský und die Reichhaltigkeit der sprachlichen Mittel, die dem Verfasser zu Heranziehung der Aufmerksamkeit des Lesers dienen, charakterisiert, sondern es wird auch auf die tiefe, lebhaft psychische Verankerung von Frank Sakalský im Lebensmilieu seiner Kindheits- und Jünglingsjahre hingewiesen. Diese Verankerung bleibt für ihn ein fester Maßstab, nach dem er alle neuen Verhältnisse und Situationen in amerikanischer Umgebung wahrnimmt, vergleicht, beurteilt und sogar benennt.

Es ist u. a. beachtenswert, daß F. Sakalský seine Mundart, die für ihn die einzig bekannte Form der slowakischen Sprache war, ganz spontan als die slowakische Sprache stets wahrnimmt und bezeichnet. Es ist ja eine ganz natürliche Einstellung, in der sich spontan die Einheit der slowakischen Sprache widerspiegelt. Es ist eine Einheit, die mehrere mundartliche Varianten mitsamt der Schriftsprache als gleichwertige Bestandteile bilden. Sie ist als Ergebnis der ethnischen Integrationsprozesse, die ihre Anfänge in tiefer Vergangenheit hat, zustande gekommen.

JÚLIA DUDÁŠOVÁ-KRIŠŠÁKOVÁ*

Fonologický systém hornej lužickej srbčiny a dolnej lužickej srbčiny z typologického hľadiska v širšom (západo)slovanskom kontexte

DUDÁŠOVÁ-KRIŠŠÁKOVÁ, J.: The Phonological System of Upper Sorbian and Lower Sorbian Languages from a Typological Point of View in Broader (west)slavonic Context. *Slavica Slovaca*, 45, 2010, No. 2, pp. 115-123. (Bratislava)

The analysis deals with typologically relevant phenomena on phonological level of the Upper Sorbian and Lower Sorbian languages. Both standard languages (and standard Polish) belong to the extreme consonantal type with undeveloped vocalism (7 vowels) and developed consonantism (32, 35 consonants). Standard Slovak represents a transient type between extreme vocalic and extreme consonantal types because the proportion of vowels (15) and consonants (27) is relatively balanced.

Linguistics, phonological system, Upper Sorbian and Lower Sorbian languages, extreme consonantal, extreme vocal and intermediate types, typological analysis, phonemes.

1.1. Jazyková typológia je zameraná na výskum najvšeobecnejších jazykových zákonitostí a štruktúrnych podobností jazykov genetickej príbuzných i nepríbuzných a na hľadanie jazykových univerzálií. Cieľom jazykovej typológie je klasifikácia jazykov na jednotlivé typy na základe synchronného stavu, v niektorých prípadoch aj na základe jazykových zmien, ktoré sú výsledkom diachrónneho vývinu. Podľa Jána Sabola „Typológia je integrujúca disciplína: nepriamo nám ukazuje v jazykoch to, čo spája, kooperuje, spolupôsobí; pomáha nám nachádzať – cez „všeľudské“ charakteristiky jazykov – v našom komunikačnom partnerovi aj s iným základným jazykovým vedomím a rečovou kompetenciou nášho blížneho. Ticho bdie nad tým, aby hlas odosielateľa v dnešnom svete nebol hlasom volajúceho na púšti.“¹ Inými slovami povedané, úlohou jazykovej typológie vo všeobecnosti i pri jednotlivých typoch typologickej charakteristiky (fonologická, morfológická, syntaktická, lexikálna) je prispievať tiež k skonštruovaniu všeobecnej teórie jazyka a k odhaľovaniu podstatných vlastností a súvislostí jazyka.²

V texte nadväzujeme na naše práce venované konfrontačnému štúdiu fonologických systémov spisovnej slovenčiny, poľštiny, bieloruštiny, ukrajinčiny a ruštiny.³ Teoreticko-metodologickým východiskom nášho bádania sa stala nová teória fonologickej typológie, ktorú rozpracoval A. V. Isačenko koncom tridsiatych rokov 20. storočia v intenciách fonologického zákona o inkompatibilitete konsonantickej mäkkostnej korelácie a polytonie formulovaného Romanom Jakobsonom.⁴ Tento

* Prof. Júlia Dudášová-Kriššáková, CSc., Filozofická fakulta Prešovskej univerzity, Ul. 17. novembra č. 1, 080 78 Prešov.

¹ SABOL, J.: Typologická charakteristika slovenčiny. In: http://www.brana.webex.sk/index.php?ids=15&subaction=je-den_clanok&id_clanku=27 (8.11.2010).

² Porov. MISTRÍK, J. et al.: Encyklopédia jazykovedy. Bratislava : Obzor 1993, s. 440.

³ DUDÁŠOVÁ-KRIŠŠÁKOVÁ, J.: Kapitoly zo slavistiky. II. Acta Facultatis Philosophicae Universitatis Prešovensis. Prešov : Prešovská univerzita 2008, s. 128-170.

⁴ ISAČENKO, A. V.: Versuch einer Typologie der slavischen Sprachen. In: *Linguistica Slovaca*. I. 1939-40, s. 64-76. Znovu uverejnené v ruskom preklade: ИСАЧЕНКО, А.: Опыт типологического анализа славянских языков. In: Новое в лингвистике. III. Сост., ред. и вступительные статьи В. А. Звегинцева. Москва : Издательство иностранной литературы 1963, s. 106-121.

náčrt typologickej analýzy slovanských jazykov vzbudil v slavistických kruhoch doma i v zahraničí veľký záujem.⁵ Žiaľ, v neskorších rokoch sa nepokračovalo v rozvíjaní jeho myšlienok, čo bolo spôsobené akiste tým, že fonologická typológia vždy bola na okraji záujmov jazykovedcov, pričom dominantné postavenie v jazykovej typológii mala morfológická typológia.

Typologická analýza rozpracovaná A. Isačenkou je zameraná na charakteristiku vzťahov vo vokalizme a konsonantizme vo všetkých slovanských jazykoch na základe údajov z tridsiatych rokov 20. storočia. Náš konfrontačný opis sa sústreďuje na podrobnú analýzu vzťahov medzi vokalicnými a konsonantickými fonémami iba dvoch jazykov, no na širšom slovanskom pozadí. Zároveň sa naša analýza opiera o najnovšie výsledky výskumu jazykovej teórie i praxe a v mnohých prípadoch koriguje, dopĺňa a spresňuje údaje o fonologickom systéme skúmaných jazykov. Táto konfrontácia umožňuje opísať zhody i odlišnosti ako aj základné vývinové tendencie na zvukovej rovine, ktoré sú charakteristické pre spisovné slovanské jazyky v posledných desaťročiach. Uvedená problematika nie je v slovenskej slavistike rozpracovaná. Takýto výskum rozširuje naše poznatky o systémový pohľad na fonologické systémy súčasných slovanských spisovných jazykov.

1.2 Fonologický zákon o inkompatibilite konsonantickej mäkkostnej korelácie a polytonie jazykov sformuloval Roman Jakobson vo svojej štúdiu o jazykových zväzoch v tridsiatych rokoch 20. storočia. Na základe štúdia starých jazykov zistil, že tieto dve fonologické osobitosti nemohli byť súčasne charakteristické pre jeden a ten istý jazyk. Podľa Alexandra Isačenka toto zistenie R. Jakobsona má zásadný význam pre fonologickú typológiu slovanských jazykov, pretože v slovanskej jazykovej vetve sa skutočne vyskytujú dve skupiny jazykov. V jednej skupine je rozvinutý konsonantický systém, v ktorom sa dôsledne rozlišujú tvrdé a mäkké protiklady vo všetkých, resp. vo väčšine artikulačných radov, čiže charakteristickou črtou týchto jazykov je konsonantická mäkkostná korelácia (korelácia tvrdých a mäkkých konsonantov). V druhej skupine jazykov je rozvinutý vokalicný systém, čo je podmienené prítomnosťou polytonie (melodickej korelácie) a kvantitity (kvantitatívnej korelácie) ako fonologicky relevantných prozodických vlastností. Na základe uvedeného A. Isačenko rozdelil slovanské jazyky na krajný konsonantický a krajný vokalicný typ, kým ostatné jazyky, ktoré nespádajú ani do jedného uvedeného typu, zaradil k tzv. prechodnému typu. Ako vidno, členenie slovanských jazykov na tri fonologické typy sa síce opiera o údaje z povrchovej štruktúry jazykov, čiže o počet vokalicných a konsonantických foném a ich vzájomný pomer, no príčiny tohto javu nachádza v hĺbkovej štruktúre jazykov, čiže v nezlučiteľnosti konsonantickej mäkkostnej korelácie a polytonie jazykov.

2.1. Podľa prvej klasifikácie, ktorá zohľadňuje prítomnosť/nepřítomnosť prozodických dištingtívnych vlastností, horná lužická srbčina (HLS) a dolná lužická srbčina (DLS) patria k monotonicným jazykom bez prozodických dištingtívnych vlastností.⁶ Prízvuk v obidvoch lužicko-srbských jazykoch je stály, nemá teda fonologickú platnosť a je viazaný na prvú slabiku slova. K tomuto typu patrí aj spisovná poľština a východoslovenské dialekty slovenského jazyka s prízvukom na penultime.

⁵ Porov. СКАЛИЧКА, В.: О современном состоянии типологии. In: Новое в лингвистике. III. Сост., ред. и вступительные статьи В. А. Звегинцева. Москва : Издательство иностранной литературы 1963, s. 19-35.

⁶ Prvá klasifikácia slovanských jazykov sa opiera o prítomnosť/nepřítomnosť troch základných prozodických dištingtívnych vlastností [intonácia (akútová a cirkumflexová), kvantita a prízvuk]. A. Isačenko vyčleňuje štyri základné typy (s ôsmimi podtypmi) slovanských jazykov: **1. polytonické jazyky s melodickým prízvukom** 1.1. na krátkych a dlhých slabikách (srbský a chorvátsky jazyk), 1.2. na dlhých slabikách (slovinčina a čakavské dialekty), **2. monotonické jazyky s tzv. voľnou kvantitou**: 2.1. kvantita je na ktorejkoľvek slabike slova bez obmedzenia (čeština), 2.2. využívanie kvantitity je obmedzené tzv. rytmickým zákonom (spisovná slovenčina a stredoslovenské dialekty), 2.3. kvantita sa môže vyskytovať iba na jednej slabike slova (v slovinských dialektoch), **3. monotonické jazyky s tzv. dynamickým prízvukom**, ktoré rozlišujú vokály v prízvučných a neprízvučných pozíciách (ruština, ukrajjinčina, bieloruština, bulharčina), **4. monotonické jazyky bez prozodických dištingtívnych vlastností**: prízvuk je stály 4.1. na prvej slabike slova (HLS, DLS), 4.2. na predposlednej slabike slova (poľština, východoslovenské nárečia) a 4.3. na tretej slabike od konca (macedónčina) (1963, s. 110-111).

Vokálny systém HLS a DLS je v porovnaní s vokálnym systémom spisovnej poľštiny zložitejší a pozostáva zo siedmich foném: /i (y), e, e, a, o, o, u/. Uvedené fonémy tvoria trojuholníkový systém, ktorý sa podľa polohy jazyka vo vertikálnom smere člení na štyri stupne: vysoké /i (y), u/, polovysoké /ě [ɛ], ó [ɔ]/, stredné /e, o/ a nízke /a/ fonémy. Podľa polohy jazyka v horizontálnom smere sa uvedené fonémy členia na tri rady: predné /i(y), ɛ [ɛ], e/, centrálné /a/ a zadné /o, ó[ɔ], u/ fonémy. Ide teda o trojuholníkový systém štvorstupňový a trojradový, v ktorom sa popri siedmich základných fonémach vyskytuje aj jeden kombinatórny variant fonémy /i (y)/. Hláska y sa vyskytuje v pozícii po tvrdých spoluhláskach, je to predný vokál, ktorý sa artikuluje o niečo nižšie než /i/ a je o niečo viac posunutý smerom k centrálnej časti ústnej dutiny, ale stále je v rade predných vokálov. Opozícia **i – y** patrí k základným znakom jazykov konsonantického typu, v ktorom sa systematicky rozlišujú tvrdé a mäkké protiklady vo väčšine artikulačných radov, napr.: *pić, miły, boży, piję, myję, pij, myj, syn, dym, cyły* (HLS), *piś, miły, nogi, kisalina, piję, wyję, wucyś, ryba, byś, pśosyś, zyma, mudry, swęty* (DLS).⁷

2.2. V obidvoch lužickosrbských jazykoch sa vyskytujú zúžené vokály /ě [ɛ], ó [ɔ]/, ktoré podľa polohy jazyka vo vertikálnom smere tvoria rad polovysokých (poloúzkych) foném a pri ich artikulácii má jazyk o niečo nižšiu polohu než pri samohláskach **i, u**. Vo výskyte i distribúcii obidvoch foném je rozdiel medzi obidvoma lužickosrbskými jazykmi. V HLS je zúžené /ě/ striednicou za psl. **ě**, ktoré v pozícii po **s, z, c** podlieha zmene **ě > y**, napr.: *rěka, měra, směć, směm, syno* (<*sěno), *cyły* (<*cělъ). V DLS sa zúžené **ě** [ɛ] vyskytuje v prízvukných slabikách buď ako striednica za psl. **ě** (napr.: *rěka, měra, źěše* (<*dětę), *běly, pěšk, źělaś* (<*dělati), buď ako striednica za psl. prednú nosovku **ę** (napr.: *glědaś* (<*ględati), *pěś* (<*pęć), *jědro* (<*jędro), *jězyk* (<*językъ), *swęty* (<*swęć), *měki* (<*mękъkъ), *śěgnuś* (<*tęgnęti). Ako vidno, v hornej i dolnej lužickej srbčine sa zachovala pôvodná úzka výslovnosť psl. **ѣ** (jať), čo sa pokladá za archaizmus. Podobne za archaický jav sa pokladá aj výskyt zúženého **ó** [ɔ], ktoré sa v HLS označuje grafémou **ó**, napr.: *blóto – blóta, hród – hroda, mróz – mróza, brózda, plód – plóda, hlós – hlosa, wówca* a pod.⁸

2.3. V DLS je situácia trochu iná, lebo od pravopisnej reformy v roku 1952, keď bola graféma **ó** odstránená a nahradená literou **o**, zmenila sa aj výslovnosť tejto pôvodnej zúzenej hlásky – **ó** [ɔ] > **o** [ɔ]. Táto výslovnosť pôv. zúženého [ɔ] > [ɔ] sa pokladá za nadnárečovú a uplatňuje sa aj v jazykovej praxi súčasnej spisovnej dolnolužickej srbčiny. V súčasnosti sa pôvodné zúžené [ɔ] ako osobitná fonéma vyskytuje iba v okrajových dolnolužických dialektoch, kým v centrálnych nárečiach sa namiesto [ɔ] vyslovuje hláska e-ového timbru [ɛ] (M. Starosta, 1991, s. 11-19). Tento neurčitý zvuk [ɔ] medzi vokálom **o** a **u** sa najčastejšie vyskytuje v prízvuknej pozícii po konsonantoch **p, b, m, w, g, k, ch**, napr.: *gody* [gɔdy], *kotary* [kɔtary], *woraś* [wɔraś], *polo* [pɔlo], *dwor* [dɔɔr], (*woko*) – *wocy* [wɔcy] a pod.⁸

M. Starosta hodnotí vokál [ɔ] v DLS ako tzv. otvorené **o** („ein offenes [ɔ]“), pri jeho artikulácii sú pery v porovnaní s vokálom **o** menej zaokrúhlené a akusticky je táto hláska o niečo viac otvorená než je v nemčine otvorená hláska (1991, s. 19). Z tohto artikulačne i akusticky nie veľmi presného opisu možno usúdiť, že tento dolnolužický vokál **o** [ɔ] predstavuje osobitnú fonému, ktorej výskyt je obmedzený. Táto fonéma tvorí spolu s vokálom **ě** [ɛ] rad hlások

⁷ Pri charakteristike vokálného a konsonantického systému obidvoch lužickosrbských jazykov čerpáme údaje z týchto učebníc: ŠEWC, H.: Gramatika hornjoserbskeje řeče. 1. zwjazk fonematika a morfologija. Budyšin: Ludowe nakladnistwo Domowina 1968. 320 s.; STAROSTA, M.: Niedersorbisch schnell und intensiv. I. Lehrbuch für Fortgeschrittene und sorabistisch Interessierte. Bautzen: Domowina-Verlag 1991; ТРОФИМОВИЧ, К. К.: Практикум з порівняльної граматики слов'янських мов. Львів: Видавництво Львівського університету 1960. 228 s.; DALEWSKA-GREŃ, H.: Języki słowiańskie. Warszawa: PWN 1997. 668 s.

⁸ Štyri stupne podľa pohybu jazyka v ústnej dutine vo vertikálnom smere sa rozlišujú aj vo vokálnom systéme spisovnej slovinčiny /i – u, ɛ – o, e – ə – o, a/, pričom rad zúžených vokálov ɛ – o sa hodnotí ako stredovysoký. Uvedené vokály sa v slovinčine ako v jazyku polytonického typu môžu vyskytovať s akútovou a cirkumflexovou intonáciou iba na dlhých slabikách (porov. H. Dalewska-Greń, 1998, s. 33-34).

s otvorenosťou druhého stupňa, ktorý sa nachádza medzi minimálne otvoreným radom /i(y)–u/ a radom s otvorenosťou tretieho stupňa /e – o/. Na základe uvedeného sa možno domnievať, že rozdiel medzi tzv. zúženým [o] a tzv. otvoreným [ɔ] vyplýva z posunu artikulácie: kým zúžený [o] je artikulačne i akusticky bližšie k /u/, otvorené [ɔ] je bližšie k vokálu /o/. V každom prípade rad zúžených vokálov v hornej i dolnej lužickej srbčine sa vyvinul v dôsledku zmien súvisiacich so zánikom kvantity a s prehodnocovaním opozície krátky – dlhý vokál na opozíciu nezúžený – zúžený vokál. Tento prechod kvantity v novú kvalitu pozná aj poľština a poľské nárečia, v ktorých sa zachovali niektoré zúžené samohlásky (najčastejšie zúžené o).

Zúžené samohlásky e, o sa vyskytujú aj v okrajových východoslovenských nárečiach (v tzv. veľkej a malej sotáckej oblasti pri Humennom a Sobranciach) a sú svedectvom toho, že vo východoslovenských nárečiach prebiehal zánik kvantity dvojakým spôsobom: buď išlo o diftongizáciu a monoftongizáciu v slovách typu *běl-* > *bjel-* > *bil-*, *stól* > *stuoł* > *stul*, buď išlo o kvalitatívnu zmenu pôvodne dlhých vokálov na zúžené vokály: *mlěko* > *mleko*, *mōj* > *moj*. Ďalší vývin týchto zúžených vokálov smeruje k ich zániku a k splynutiu s nezúženými (otvorenými) vokálmi.⁹

2.4. Z uvedeného vyplýva, že vokalický systém hornej a dolnej lužickej srbčiny je pomerne jednoduchý, lebo pozostáva zo siedmich vokálov a jedného kombinatórneho variantu, ktoré tvoria štvorstupňový a trojradový trojuholníkový systém. Tento vokalický podsystem HLS a DLS je najbohatší zo všetkých jazykov, ktoré sa zaraďujú ku konsonantickému typu a pre ktorý je charakteristický na jednej strane nerozvinutý vokalizmus a na druhej strane rozvinutý konsonantizmus. Za ním nasleduje vokalický podsystem spisovnej ukrajinčiny, ktorý je tiež štvorstupňový (vysoké, vysoko-stredné, stredné, nízke) a dvojradový, keďže v ukrajinčine sa nerozlišuje centrálny rad vokálov a vokály sa delia iba na predné /i, y, e/ a zadné: /a, o, u/. Na treťom mieste sa nachádza vokalický podsystem spisovnej poľštiny, bieloruštiny a ruštiny, ktorý je trojstupňový (vysoké, stredné, nízke) a trojradový (predné, centrálna a zadné): /a, o, e, i, y, u/ [v poľštine a v bieloruštine], /a, o, e, i, y, u/ [podľa leningradskej fonologickej školy je v ruštine šesť vokálov], kým podľa moskovskej fonologickej školy je v ruštine päť vokálov /a, o, e, i, u/. Vokalický podsystem spisovnej bulharčiny je tiež šesťčlenný, ktorý je podobne ako v ukrajinčine trojstupňový a dvojradový [predné /i, e/, zadné /a, o, u, ɤ/], keďže sa nerozlišuje rad centrálnych vokálov. Medzi jazyky s nerozvinutým vokalizmom patrí aj spisovná macedónčina, v ktorej sa vyskytuje päťčlenný vokalický podsystem trojstupňový (vysoké, stredné, nízke) a trojradový (predné, centrálna, zadné) /a, o, e, i, u/, lebo v macedónčine ani jedna prozodická vlastnosť (intonácie, prízvuk, kvantita) nemá fonologickú platnosť. Macedónčina, horná lužická srbčina, dolná lužická srbčina a poľština sú monotonicke jazyky bez prozodických fonologických vlastností. Kým v HLS a DLS je prízvuk stabilizovaný na prvej slabike slova, v spisovnej macedónčine sa vyskytuje na tretej slabike slova a v poľštine na predposlednej slabike.

3.1. Tu sa už dostávame k problematike druhej typologickej klasifikácie opierajúcej sa o prítomnosť/nepřítomnosť konsonantickej mäkkostnej korelácie vo fonologickom systéme. Podľa údajov staršej jazykovedy (A. Isačenko, 1939, s. 115) v hornej lužickej srbčine sa vyskytuje 32 konsonantov a v dolnej lužickej srbčine 33 konsonantických foném. Podľa najnovších údajov

⁹ V posledných rokoch sa venuje výskumu sotáčskych nárečí v tzv. veľkej oblasti (pri Humennom) na severovýchodnom Slovensku Viera Kováčová z Katolíckej univerzity v Ružomberku, ktorá uverejnila viacero prác z tejto problematiky. Porov. KOVÁČOVÁ, V.: Odras slovensko-ukrajinských jazykových vzťahov v sotáčskych dialektoch severovýchodného Zemplína. In: Slovensko-ukrajinské vzťahy v oblasti histórie, kultúry, jazyka a literatúry. Vedecký zborník Múzea ukrajinskej kultúry vo Svidníku, zv. 24. (Materiály z medzinárodnej vedeckej konferencie, Svidník 23.-24. 6. 2006). Ed. M. Sopoliga. Svidník 2007, s. 403- 407; KOVÁČOVÁ, V.: Sotácke nárečia severovýchodného Zemplína na západoslovensko-východoslovenskom jazykovom pomedzí v kontexte názorov Jána Stanislava. In: Pohľady do vývinu slovenského jazyka a ľudovej kultúry. Ed. Ján Doruľa. Bratislava : Slavistický ústav Jána Stanislava SAV 2008, s. 57-63; KOVÁČOVÁ, V.: Odras súčasného stavu sotáčskych nárečí severovýchodného Zemplína. In: Zborník Matice slovenskej. I. Jazykoveda Ed. Ján Kačala. Martin : Matica slovenská 2010, s. 214-219.

z vysokoškolskej učebnice Języki słowiańskie od H. Dalewskej-Greńovej (1998, s. 20-21) sa v HLS vyskytuje rovnaký počet konsonantov ako uvádza A. Isačenko koncom tridsiatych rokov, kým v DLS je podľa nej iba 31 konsonantických foném.

V súčasnej hornej lužickej srbčine sa podľa H. Šewca (1968, s. 21) vyskytujú tieto konsonantické fonémy: /p, p', b, b', w[ɥ], w'[ɥ'], m, m', f, v, t, d, c, c', dz, s, z, z', r, r', n, n', l, č, dž, š, ž, j, k, g, ch, h/, ktoré spolu so siedmimi vokálmi tvoria celkový počet 39 foném (7 : 32). Z uvedeného počtu foném vokály tvoria 17,95 % a konsonanty 82,05 %. Tento údaj je porovnateľný s percentuálnym zastúpením vokálov (6) a konsonantov (32) v spisovnej ukrajinčine, čo predstavuje 15,8 % : 84,2 %. Keďže v HLS sa vyskytuje sedem vokálov, aj percentuálne vyjadrenie celkového počtu vokalických foném je vyššie než v ukrajinčine, lebo počet konsonantických foném je rovnaký v oboch jazykoch (32).

3.2. Rozlišovanie tvrdých a mäkkých protikladov v HLS je fonologicky relevantné a tvrdstno-mäkkostnú koreláciu tvorí osem dvojíc: **p – p', b – b', w [ɥ] – w'[ɥ'], m – m', c – c', z – z', n – n', r – r'**, napr.: (*dno*) *dna* (gen. sg.) – (*dzeń*) *dnja* (gen. sg.), *rad* – *ryad*, *masa* – *mjasa*, *pata* – *pyata*. Ostatné spoluhlásky sú buď nepárové tvrdé /t, d, s, dz, l, f, v, k, g, ch, h/, resp. nepárové mäkké /š, ž, č, dž, j/.

Pre fonologický systém hornej lužickej srbčiny je popri vlastnosti palatálnosť – nepalatálnosť fonologicky relevantná aj vlastnosť znelosť – neznelosť, napr.: *para* – *bara*, *pic* – *bić*, *tać* – *dać*, *kosa* – *koza*. Znelostnú koreláciu v HLS tvorí týchto deväť dvojíc: /p – b, p' – b', f – v, t – d, c – dz, s – z, č – dž, š – ž, k – g/. Konsonanty /c', ch/ sú nepárové neznelé a konsonant /z'/ nepárový znelý. Ostatné spoluhlásky sú nepárové zvučné, ktoré nepodliehajú znelostnej korelácii a ktoré sa v hornej lužickej srbčine delia na pravé sonóry /m, m', n, n', r, r', l/ a polosonóry /w [ɥ], w' [ɥ'], j, h/. Medzi obidvoma skupinami zvučných konsonantov je fonetický rozdiel, ktorý spočíva v tom, že pri artikulácii sonór je ústna dutina podobná artikulácii samohlások, nevznikajú teda šumy, kým pri artikulácii polosonór vzniká úžina, ktorá je charakteristická pre úžinové alebo sykavky. Druhý rozdiel je v tom, že pravé sonóry môžu mať vo všetkých pozíciách slabikotvornú funkciu, kým polosonóry nie sú nositeľmi slabikotvornej funkcie.¹⁰ Napríklad *rě-bŕ*, *hě-bŕ*, *wro-bŕ*, nár. *bra-tr*, *přa-tr*, *ha-sŕć*, *ku-sŕć*, *sy-dm*. Sonóry v hornej lužickej srbčine podobne ako v slovenčine a bieloruštine nepodliehajú znelostnej neutralizácii, lebo vlastnosť vokálnosti je vlastnosťou porovnávacieho základu, je teda neneutralizovateľná. V spisovnej poľštine a ruštine vlastnosť vokálnosti je vlastnosťou korelačného príznaku, preto poľské a ruské sonóry podliehajú regresívnej neutralizácii.¹¹

Fonéma /h/ je laryngálny úžinový konsonant, ktorý sa vyslovuje iba v pozícii na začiatku slova alebo uprostred slova medzi vokálmi, napr.: *hola*, *hasa*, *hižo*, *noha*, *dróha*. V ostatných pozíciách je /h/ neznelé (tzv. „něme h“) a vynecháva sa vo výslovnosti slov, napr.: *hladać* [*ladać*], *hlós* [*ɥos*], *sněh* [*sŕě*]. Neznelé **h**, resp. nehlasné **h**, ako ho nazýva J. Stanislav, sa vyskytuje aj v liptovských nárečiach, napr.: v Hrádku [f_ Hrátku], prípadne neznelé **h** zaniká, napr.: z Hrádku [s_ Rátku], zhorel [soreɥ].¹²

3.3. V hornej lužickej srbčine podobne ako v dolnej lužickej srbčine sa zachovalo pôv. bilabiálne **w[ɥ] – w'[ɥ']**, ktoré nepodľahlo zmene na pernozubné /v/ ako napríklad v slovenčine (okrem pozície na konci slabiky a na konci slova pred pauzou), češtine, poľštine a ruštine. Toto obojperné **w** sa udržalo aj v ukrajinčine, bieloruštine a vo východnej časti východoslovenských nárečí.¹³ Ide o ďalší z viacerých reliktných javov, ktoré sa vyskytujú v HLS aj v DLS ako v okrajových západoslovenských jazykoch. Toto úžinové neslabičné **ɥ** sa vyskytuje aj v pozícii za pôv.

¹⁰ Podrobnejšie H. Šewc, c. d., s. 25.

¹¹ Podrobnejšie J. Dudášová-Kriššáková, Kapitoly zo slavistiky II., s. 128-160.

¹² STANISLAV, J.: Liptovské nárečia. Turčiansky Sv. Martin : Matica slovenská 1932, s. 214-216.

¹³ Porov. DUDÁŠOVÁ-KRIŠŠÁKOVÁ, J.: Kapitoly zo slavistiky. Acta Facultatis Philosophicae Universitatis Prešovensis. Prešov : Prešovská univerzita 2001, s. 60-86.

tvrdé zubné **l**, napr.: **kol** [kɔu], **cyly** [cyɥ]. Pôvodne v starej hornej lužickej srbčine bola opozícia /l –l/, ktorá zanikla po zmene **l** > **ɥ**. V dôsledku toho pôv. mäkké **l** podľahlo depalatalizácii a po tejto zmene sa zaradilo medzi tvrdé konsonanty, napr.: *luty* > *luty*. Mäkké **l** má v súčasnej hornej lužickej srbčine štatút pozičného variantu fonémy /l/ v postavení pred vokálmi predného radu /i, e, ě/, napr.: *lipa, léto, len* [l'ipa, l'eto, l'en]. Ide o obdobný vývin pôvodných troch laterálnych foném /l –l –l'/ v hornej lužickej srbčine a poľštine. V obidvoch jazykoch pôv. hláska **l** podľahla zmene na **ɥ** a v súčasnom pravopisnom systéme má štatút grafémy. Kým v poľskej fonológii sa neslabičné **ɥ** hodnotí ako glajda, ktorá je vymedzená tromi zápornými dištingtívnymi vlastnosťami (–konsonantnosť, –slabičnosť, –prednosť), v HLS sa pokladá za polosonóru, ktorá nemôže plniť slabičnú funkciu.

Ak sa v konsonantickom systéme HLS vyskytuje pernozubné /v/, ktoré tvorí s neznelým /f/ protiklad znelej a neznelej spoluhlásky, ide o slová cudzieho pôvodu, napr.: *kolektiw* [kolektif], gen. sg. *kolektiwa* [kolektiva]. Tieto dve spoluhlásky majú nízke funkčné zaťaženie a sú na okraji konsonantického systému. Podobne k periférnym konsonantom v hornej lužickej srbčine patrí spoluhláska /dz/, ktorá sa vyskytuje ako fakultatívny variant fonémy **z**, napr.: *Jadwiga – Jadwizde*, novšie *Jadwize*, *Olga – Oldze*, nov. *Olze*, *Inga – Indze*, nov. *Inze*, *figa – fidze*, nov. *fize*. Ide o tvary dat. a lok. sg. podstatných mien ženského rodu, ktorých tvarotvorná báza sa končí na veláru /g/. V uvedených tvaroch ide o alternáciu **g/dz** (v starších textoch), ktorá sa v novších textoch nahrádza alternáciou **g/z**. Totiž v hornej lužickej srbčine podobne ako v češtine sa uskutočnila zmena psl. ***dj** > **dz** > **z**, ktoré v období pred vykonaním asibilácie podľahlo depalatalizácii, napr.: (**medja* > **medza* >) *mjeza*, (**tjudj* > **cuždy* >) *cuzy*. Ako vidno, tej istej zmene podlieha aj hláska **dz**, ktorá je striednicou za pôv. **g** v pozícii pred **ě**, **i** diftongického pôvodu pri druhej palatalizácii velár. Rovnako štatút periférnej fonémy má aj hláska /g/, ktorá sa vyskytuje iba v slovách cudzieho pôvodu a v onomatopojach, pretože v starej hornej lužickej srbčine podobne ako v slovenčine, češtine, ukrajinčine a bieloruštine sa uskutočnila zmena **g** > **h**, napr.: *hora*, *huba*, *hladać*, *sněh*, *noha*, *garbar*, *figa*, *gigotać*, *ganzor* a pod.

3.4. Ďalším jazykovým javom začleňujúcim areál hornej a dolnej lužickej srbčiny do väčšieho západoslovansko-východoslovanského makroareálu je asibilácia, t. j. zmena mäkkého záverového **ť**, **ď** na polozáverové palatálne **ć**, **đz** (v poľštine a HLS), polozáverové palatalizované **c**, **dz'** (v bieloruštine), na mäkké polozáverové **c**, **dz** (vo východoslovenských a západoslovenských nárečiach) a na sykavky **ś**, **ź** (v DLS).¹⁴

Aký je výklad zmeny **ť**, **ď** > **ć**, **đz** > **ś**, **ź** v hornolužickej a dolnolužickej jazykovede? Táto problematika je málo preskúmaná a zvyčajne sa konštatuje, že túto tému treba skúmať v širšom kontexte vývinových zmien v praslovanskom hláskosloví, ako napríklad zmena psl. skupín ***tj**, ***dj** na **c**, **dz** (v slovenčine, poľštine), na **c**, **z** (v češtine, HLS a DLS), či **ć**, **ź** (vo východoslovenských jazykoch). Netreba zabúdať ani na striednice za **g** v dôsledku zmien súvisiacich s druhou a treťou palatalizáciou velár.¹⁵ Z. Stieber kladie asibiláciu do 13. storočia. V otázke chronológie sa tento poľský autor zhoduje s českými i slovenskými jazykovedcami, ale podrobnejší výklad zmeny vo svojej vysokoškolskej učebnici neuvádza. Staršie výklady sa v podstate opierali o fonetické chápanie tejto zmeny, resp. konštatovali prítomnosť tohto javu v jazyku (nárečí), ale neznamenali teoretický posun v interpretácii vzniku asibilácie.

Štúdium vnútorných štruktúrnych príčin vzniku asibilácie umožnila až moderná jazykoveda. Moderná jazykoveda v dvadsiatych rokoch 20. stor. rozpracovala aj nové bádateľské metódy

¹⁴ Predpokladá sa, že asibilácia v DLS je zmenou mäkkých záverových **ť**, **ď** na polozáverové **ć**, **đz**, ktoré neskôr podľahlo zmene na mäkké sykavky **ś**, **ź**: **ť**, **ď** > **ć**, **đz** > **ś**, **ź**, napr.: *wucyś* (< *učiti), *cyniś* (< *ćiniti), *żeśę* (< *dęę), *żeń* (< *dънь), *źęłaś* (< *dęłati) [porov. K. K. Трофимович, c. d., s. 63-71]. Asibilácia sa zaraďuje medzi zmeny z 13. storočia, takže dolnolužické *żeń* a hornolužické *dzeń* sa vyvinulo z pôv. [**d'ęń* < **dънь*], čiže asibilácia je mladšia zmena než zánik a vokalizácia jerov, ktorá sa v západoslovenských jazykoch vykonala v 10. – 11. stor.

¹⁵ Porov. STIEBER, Z.: *Zarys gramatyki porównawczej języków słowiańskich*. Warszawa : Państwowe Wydawnictwo Naukowe 1979, s. 78-91.

– metódu vnútornej rekonštrukcie, metódu pomernej chronológie a metódu jazykového zeme-
pisu na základe teoreticko-metodologických východísk štrukturalizmu. Preto sa domnievame,
že pri výklade asibilácie treba vychádzať z fonologických podmienok, ktoré určil L. Novák. Ak
vychádzame z predpokladu, že asibilácia sa vykonala v istom jazyku len za predpokladu istých
fonologických podmienok, aj v HLS a DLS museli byť tieto podmienky splnené, keďže asibilá-
cia v týchto jazykoch má charakter systémovej zmeny.¹⁶

3.4.1. Prvá fonologická podmienka formulovaná L. Novákom hovorí o tom, že v danom
jazyku (dialekte) je pôvodné **dz'** < ***dj**, ktoré s pôv. **c'** < ***tj** pred asibiláciou stvrdne. V hornej
lužickej srbčine podobne ako v dolnej lužickej srbčine spoluhláska /c/ patrí k tvrdým konso-
nantom, napr.: *nóc – nocy, móc – mocy, pěc – pěcy*, nom. pl. *Němcy, rybacy, wojacy* (HLS), *w*
drugej polojcy źewjeśnastego stoleśa, we Łużycy, we serbskej, sy, k tej řednej serbskej Łużycy,
kurjcy, studujcy, až budu se wěcy w Serbach k lěpšemu pśeměnjaś (DLS). O depalatalizácii
pôv. **dz**, z ktorého sa v starej hornej a dolnej lužickej srbčine vyvinulo **z**, máme iba nepriame
dôkazy. Keďže hláska z ako triednica za psl. ***dj** je tvrdá spoluhláska, na základe uvedeného
možno predpokladať, že tvrdou spoluhláskou bolo aj polozáverové **dz**, napr.: *cuzy, mjeza, mjezy*
(HLS), *cuzy, mjaza* (DLS). Hoci sa v oboch lužickosrbských jazykoch vyskytuje hláska **dz**,
má však periférne postavenie, napr.: *ldza* (**slbza*), *mězga, w mēdzde, rozga – w rozdze* (DLS).¹⁷
Mäkkým protikladom týchto depalatalizovaných konsonantov sa v HLS stalo **ć** < **t'**, **dź** < **d'**,
napr.: *ćma* (< **ьma*), *palic* (< **paliti*), *dżeń* (< **dьнь*), *dželać* (< **dělati*). V dolnej lužickej
srbčine síce polozáverové **ć**, **dź** podľahlo zmene na mäkké sykavky **ś**, **ź**, ale mäkké asibiláty /**ć**,
dź/ sa zachovali v pozícii po **s**, **z**, **ś**, **ź**, **š**, **č**, preto sú menej funkčne zaťažené a majú periférne
postavenie, napr.: *śicho – ścicha, źelaś – zdźelaś, śćena, śćina, gosć, lubosć, śćitaś, puśćiaś, lěźć*.
Polozáverové **ć**, **dź** v DLS sú tiež svedectvom toho, že zmena **t'** > **ć** > **ś**, **d'** > **dź** > **ź** prebiehala
v dvoch etapách.

3.4.2. Druhá fonologická podmienka vychádza z predpokladu, že v danom jazyku (dialekte)
sa vyskytuje konsonantická mäkkostná korelácia. Táto podmienka je splnená v oboch lužic-
kosrbských jazykoch, pretože obidva tieto jazyky patria ku konsonantickému typu s rozvinutým
konsonantizmom. Ako vidno, v starej hornej lužickej srbčine i v starej dolnej lužickej srbčine
boli vnútorné, štruktúrne podmienky na vykonanie asibilácie.

3.5. Aká je štruktúra vzťahov v konsonantickom systéme dolnej lužickej srbčiny? V DLS sa
rozlišuje konsonantická mäkkostná korelácia vo väčšine artikulačných radov a podľa A. Isačen-
ka sa v jazyku vyskytuje 33 konsonantov. Tento údaj je iba orientačný, pretože pochádza z roku
1939 a okrem toho A. Isačenko v tabuľke uvádza iba prehľad celkového počtu vokálov a konso-
nantov a percentuálne zastúpenie konsonantov a vokálov vo fonologickom systéme. V tabuľke
ani v texte neuvádza konkrétne údaje o vokalizme a konsonantizme slovanských jazykov, preto-
že cieľom jeho štúdie bolo podať typologickú klasifikáciu fonologických systémov.

V našom texte podávame popri typologickej klasifikácii analyzovaných jazykov aj pomer-
ne podrobnú charakteristiku vokalického a konsonantického podsystému v komparácii s inými
slovanskými jazykmi, najmä s typologicky príbuznými. Všimame si podobnosti i odlišnosti, ale
aj reliktné javy, ktoré reprezentujú starší vývinový stupeň. Tu sa potvrdzuje fakt, že aj keď je
typológia synchronna disciplína, v nevyhnutných prípadoch autor musí siahnuť aj po analýze

¹⁶ Fonologický výklad asibilácie v poľštine, bieloruštine a vo východnej i západnej slovenčine sme uverejnili v monografii
Kapitoly zo slavistiky (2001) a Kapitoly zo slavistiky II (2008), preto sa v našom výklade obmedzíme iba na stav v hornej
a dolnej lužickej srbčine. V podstate rozširujeme náš výklad o údaje z týchto menšinových spisovných jazykov ležiacich
na okraji západoslovanského jazykového makroareálu, pretože vychádza z fonologických podmienok vymedzených.

Uvedené fonologické podmienky určil síce L. Novák, ale po prvýkrát ich publikoval E. Pauliny. Ako je známe, Nováko-
va monografia bola napísaná už v roku 1939, ale na vydanie čakala vyše štyridsať rokov. Autor poskytol rukopis svojej
práce svojmu mladšiemu kolegovi E. Paulinymu, ktorý z nej vychádzal vo svojich výkladoch. Porovnaj NOVÁK, L.:
K najstarším dejinám slovenského jazyka. Bratislava : Veda 1980, s. 248; PAULINY, E.: Fonologický vývin slovenčiny.
Bratislava : Vydavateľstvo Slovenskej akadémie vied 1963, s. 194-195.

¹⁷ Príklady na výskyt hlásky **dz** v HLS pozri tu v odseku 3.3.

z diachrónneho aspektu. Tento prístup umožňuje odlišiť javy vývinovo staršie od javov, ktoré sú mladšieho pôvodu. V každom prípade takáto analýza popri čisto vedeckých cieľoch sleduje aj študijné ciele, lebo konfrontačný aj historicko-porovnávací výskum vždy prináša nové zistenia, ktoré rozširujú naše poznatky o slovanských jazykoch z typologického i genetického hľadiska.

3.6. Podľa Manfreda Starostu sa v konsonantickom podsystéme DLS vyskytujú tieto fonémy: /b, b', p, p', d, t, g, k, m, m', n, n', l, l', s, š, ś, z, ź, ź, f, f', ch, h, w [u], w' [u']/, j, c, č, ć, dz, dž, dz, r, r'/. Ide o 35 konsonantov, pričom do tohto počtu sú zahrnuté aj periférne hlásky, ktorých výskyt je obmedzený jednak pozične, jednak frekvenčne. Preto s istotou nemožno vylúčiť, že niektoré z uvedených hlások majú štatút pozičného alebo fakultatívneho variantu, ako je to napríklad v prípade protikladu /l – l'/, /f – f' / a hlások č, dž. Totiž v starej dolnej lužickej srbčine podobne ako v hornej lužickej srbčine sa pôvodne vyskytoval trojčlenný systém laterálnych foném /l – l – l' (pred i, e, ě)/, ktorý zanikol po zmene l > u. Pretože výskyt mäkkého l' je viazaný na pozíciu pred vokálmi predného radu, nemožno túto hlásku pokladať za osobitnú fonému, napr.: *lipa, list, Lipsk, lęgw, lępšy, lenus* [l'ipa, l'ist, Lipsk, lęgw, lępšy, lenuš].

Keďže v DLS sa zachovalo pôv. bilabiálne w, ktoré sa vyslovuje ako neslabičné u, hláska v a jej neznelý protiklad f sa vyskytujú iba v slovách cudzieho pôvodu. M. Starosta neuvádza v súbore konsonantov hlásku v, ale uvádza tvrdé i mäkké /f – f'/. Neznelé mäkké f' sa podľa autora vyskytuje v pozícii pred vokálmi predného radu /i, ě, e/. Podľa fonologických pravidiel na vymedzovanie foném a variantov nejde o samostatnú fonému, ale o kombinatórny variant fonémy f, lebo jej výskyt je viazaný iba na pozíciu pred prednými vokálmi. Pôvodné č v DLS podľahlo zmene na c, napr.: *kjarcma* (< *kbrčьma), *cakaš* (< *čakati/*čekati), *cesas* (< *česati), *cuš* (< *čuti), *cyniš* (< *činiti), *rucka* (< *rųčьka). Ide o tzv. mazurenie, t. j. splynutie zadod'asnových sykaviek s predod'asnovými, ktoré poznáme z poľských nárečí (mazovské, malopoľské, severné sliezske) a z goralských nárečí na slovensko-poľskom pomedzí: š, ź, ć, dž > s, z, c, dz. V DLS zasiahlo mazurenie iba neznelé polozáverové č > c. Pôvodné zadod'asnové č sa vyskytuje v slovách typu: *čaj, skeč, česki, Čedok, řednučki, maľučko, wuščejšy* (porov. M. Starosta, 1991, s. 11-19). Preto odlišné údaje o počte konsonantických foném, ktoré na jednej strane uvádza A. Isačenko (33) a na druhej strane M. Starosta (35), môže súvisieť s odlišným hodnotením štatútu niektorej z foném.

3.7. Nás však zaujíma, ako sa člení podsystém konsonantov z hľadiska prítomnosti dištingtívnych vlastností palatálnosť/nepalatálnosť, znelosť/neznelosť, lebo na základe prítomnosti/nepřítomnosti týchto fonologických vlastností sa delia slovanské jazyky ešte na menšie podskupiny v troch základných fonologických typoch. Už z uvedeného prehľadu spoluhlások možno zistiť, že v DLS sa pravidelne rozlišujú tvrdé a mäkké protiklady vo väčšine artikulačných radov. Ako zdôrazňuje M. Starosta, vlastnosť palatálnosti/nepalatálnosti v DLS podobne ako v HLS má dištingtívnu platnosť. V dolnej lužickej srbčine tvrdo-stno-mäkkostnú koreláciu tvorí jedenásť dvojíc, čo je v porovnaní so stavom v HLS o tri dvojice viac: /b – b', p – p', m – m', g – g', k – k', w[u] – w' [u']/, n – n', l – l', r – r', š – ś, ź – ś/, napr.: *slabej – slabjej, pas – pjas, maznik – mjaznik, garba – gjarba* (gen.), *won – woń, lan – lin, naš – naś, žen – żeń*. Štatút nepárovej tvrdej majú spoluhlásky /dz, c, s, z, h, ch/ a nepárové mäkké sú dve hlásky /dź, j/.

Podobne vlastnosť znelosť/neznelosť má dištingtívnu platnosť v DLS, preto sa vo výslovnosti musia dodržiavať pravidlá správnej výslovnosti z hľadiska znelostnej neutralizácie. Znelostnú koreláciu v DLS tvorí desať dvojíc, čo je v porovnaní s počtom hlások tvoriacich znelostnú koreláciu v HLS o jednu dvojicu viac: /b – p, b' – p', g – k, d – t, dz – c, dž – ć, dz – č, z – s, ź – ś, ź – ś/, napr.: *biś – piś, gus – kus, dam – tam, kosa – koza, źęło – śęło*. Nepárové neznelé sú štyri konsonanty /f, f', h, ch/. Nepárové znelé (zvučné) tvoria vlastne osobitnú podskupinu v konsonantickom podsystéme a ich počet je diferencovaný v jednotlivých slovanských jazykoch. V DLS sa vyskytuje jedenásť sonór, pričom vlastnosť vokálnosti je v podsystéme týchto hlások vlastnosťou porovnávacieho základu, čiže sa neneutralizuje: /w[u], w' [u'], j[i], m, m', n, n', l, l', r, r'/. Rovnaký počet sonór sa vyskytuje aj v hornej lužickej srbčine (porov. 3.2.).

Celkove je podľa A. Isačenka v DLS 40 foném, z toho 7 vokálov (17,5 %) a 33 konsonantov (82,5 %). Podľa údajov M. Starostu, z ktorých vychádzame pri našej analýze, sa v DLS vyskytuje 42 foném, z toho 7 vokálov (16,7 %) a 35 konsonantov (83,3 %). V celkovom kontexte slovanských jazykov konsonantického typu aktualizované poradie podľa počtu konsonantov vyzerať takto: Najbohatší konsonantický systém má bulharčina (6 vokálov, 39 konsonantov), za ňou nasleduje bieloruština s rovnakým počtom foném (6:39), ruština (6:37), dolná lužická srbčina (7:35), horná lužická srbčina (7:32), ukrajinčina (6:32), poľština (6:31). Slovenčina predstavuje prechodný typ medzi krajným konsonantickým a krajným vokalickým typom, akým je napríklad srbčina, chorvátčina a slovinčina.¹⁸

4. Horná lužická srbčina a dolná lužická srbčina majú v súčasnosti štatút menšinových jazykov, o DLS sa niekedy hovorí ako o vymierajúcom jazyku. Je to podmienené tým, že horná lužická srbčina má lepšie kultúrne a autorské zázemie, oveľa vyšší počet aktívnych používateľov (cca 40 000). Veľkú úlohu zohráva aj Budyšin (Budyšin), kultúrne, jazykové, hospodárske, spoločensko-politické centrum regiónu Horná Lužica. Kultúrnym centrom Dolnej Lužice je Chotebuz (Chošebuz), aktívnych používateľov DLS je cca 14 000. V posledných rokoch sa podnikajú všetky kroky na oživenie obidvoch jazykov, na posilnenie vedeckého výskumu a na rozširovanie vedeckých poznatkov o týchto západných Slovanoch a ich jazykoch, ktoré majú nezastupiteľnú úlohu v historicko-porovnávacej aj konfrontačnej gramatike slovanských jazykov. Obidva jazyky ležia na okraji západoslovanského jazykového územia, preto sa v nich zachovalo veľa petrefaktov, ktoré pomáhajú pri rekonštrukcii najstaršieho vývinového stavu slovanských jazykov. Početné sú paralelné javy v slovenčine a hornej lužickej srbčine, čo je v slovenskej slavistike ešte málo preskúmaná problematika. Posilniť treba aj konfrontačný výskum slovenčiny a obidvoch lužickosrbských jazykov, lebo každá nová informácia o týchto archaických jazykoch má veľkú hodnotu.

The Phonological System of Upper Sorbian and Lower Sorbian Languages from a Typological Point of View in Broader (west)slavonic Context

Júlia Dudášová-Kriššáková

The subject of this study is a confrontational analysis of the phonological system of the contemporary standard Upper Sorbian and Lower Sorbian from a typological point of view. Upper Sorbian and Lower Sorbian as languages with consonantal correlation of softness in which hard and soft opposites in majority of articulation types are distinguished consist of the relativity rich list of consonants (32, 35) and an ordinary system of vocals (7). The Slovak language represents an intermediate type between an extreme consonantal type and extreme vocal type for its quite balanced proportion of vocals (15) and consonants (27). It is related to the fact that Slovak belongs to the languages in which prosodic (quantity) and principal, inherent distinctive features of phonemes apply while in Upper and Lower Sorbian languages (and in Polish) only inherent phonological attributes apply. Quantity in Upper and Lower Sorbian perished and primal quantitative opposites were reassessed as quality opposite (a parallel development happened also in dialect of Eastern Slovakia). This study also establishes questions related to a new description of the phonological system of the Upper and Lower Sorbian language in which, in comparison with a traditional description and valuation of some controversial case, new solutions and introduces.

¹⁸ Podrobnejšie DUDÁŠOVÁ-KRIŠŠÁKOVÁ, Júlia: Kapitoly zo slavistiky (2008, s. 128-161).

EMIL HORÁK*

Osobitosti kodifikácie spisovnej macedónčiny

HORÁK, E.: Specific Features of Codification of the Macedonian Literary Language. *Slavica Slovaca*, 45, 2010, No. 2, pp. 124-128. (Bratislava)

This study examines the specific features of codification of the Macedonian language, thanks to which the Macedonian language earned a central position among other Slavic literary languages in a temporal retrospective as well as on the level of content.

Codification of Slavic literary languages, convergent and divergent tendencies, language codification and politics, literary language and nation states, the name of a literary language, Bulgarian-Macedonian language query.

0. Demokratizačné procesy spoločenských a politických udalostí ostatného desaťročia 20. storočia sa podstatne odrazili na vzájomných vzťahoch medzi slovanskými spisovnými jazykmi. V spoločenstve slovanských spisovných jazykov nastal „pohyb“, ktorý sa na ich vzájomných vzťahoch prejavil dvojako: Rozpadom federatívnych štátnych útvarov a vznikom samostatných suverénnych národných štátov zanikli viaceré dovtedy „kontaktové“ vzťahy medzi slovanskými spisovnými jazykmi, ale na slovanskom juhu zanikla i umelá symbióza „srbsko-chorvátskeho“ či „chorvátsko-srbského“ spisovného jazyka, namiesto ktorej boli uzákonené štyri „nové“ samostatné spisovné jazyky: bosniánsky spisovný jazyk, čiernohorský spisovný jazyk, chorvátsky spisovný jazyk a srbský spisovný jazyk. Ak teda spoločenstvo slovanských spisovných jazykov tvorilo v polovici 20. storočia ešte dvanásť spisovných jazykov, do 21. storočia už vstupovalo s pätnástimi spisovnými jazykmi.

Pred slovanskou jazykovedou či aj širšie pred slovanskou filológiou stojí dnes závažná úloha tento „pohyb“ v spoločenstve slovanských spisovných jazykov nielen evidovať, ale v širších filologických súvislostiach aj hľadať jeho hlbšie príčiny, vysvetliť ho a formulovať jeho zákonitosti. A keďže uvedené „nové“ slovanské spisovné jazyky sa pri svojom uzákoňovaní neopierajú o osobitnú kodifikáciu, bude potrebné na odhalenie týchto zákonitostí uplatniť komparatívnu či konfrontačnú metódu bilaterálnych konfrontácií s jazykmi, ktoré prešli tradičnou kodifikáciou.

1. Ukazuje sa, že pri hľadaní zákonitostí naznačeného „pohybu“ vo vzťahoch medzi slovanskými spisovnými jazykmi, a teda i pri uzákoňovaní uvedených „nových“ slovanských spisovných jazykov sa ako inšpiratívne a plodné ponúka porovnávanie uzákoňovania týchto jazykov s uzákoňovaním a kodifikáciou spisovnej macedónčiny, ktorá začala fungovať po nevyhnutných kodifikačných postupoch práve pred 65 rokmi.

1.1. Pri odhaľovaní zákonitostí pôsobenia spomenutého „pohybu“ v spoločenstve slovanských spisovných jazykov nachodíme niekoľko spoločných čít. Uvedieme aspoň tri najvýznamnejšie: Uzákoňovanie „nových“ slovanských spisovných jazykov sa zhoduje s uzákoňovaním spisovnej macedónčiny v revitalizácii národného povedomia, vo vzniku národného štátu a v úsilí o zhodu v pomenovaní spisovného jazyka s názvom národa, resp. s názvom národného štátu.

* Doc. PhDr. Emil Horák, CSc., Komenského 23, 900 01 Modra.

1.1.1. Po prvé, bolo to oživenie či aktualizovanie národnej či nacionálnej otázky, a to vo všetkých štyroch „nových“ spisovných jazykoch obdobne, ako to pozorujeme pri vzniku spisovnej macedónčiny. – Pri spisovnej macedónčine to bola *macedónska otázka* (македонско прашање), ktorá vznikla ešte na sklonku 19. storočia, ale ťažké politické pomery v Macedónsku ju udusili. V priebehu 20. storočia sa však revitalizovala a zenit dosiahla počas emancipačného národnooslobodzovacieho hnutia za Druhej svetovej vojny. – Pri prvom vyčlenení sa spisovnej chorvátčiny zo zväzku so srbčinou v 30-tych rokoch minulého storočia vznikla *chorvátska otázka* (hrvatsko pitanje), ktorá po dvadsiatich rokoch symbiózy so srbčinou ožila opäť v 60-tych rokoch minulého storočia. – V priebehu rozpadu bývalej federatívnej Juho-slávie v 90-tych rokoch minulého storočia ožila *bosnianska národná otázka* (bosansko nacionalno pitanje). – Už v 60-tych rokoch minulého storočia ožila aj *čiernohorská národná otázka* (crnogorsko nacionalno pitanje). – *Srbská národná otázka* (srpsko pitanje) skrsla až pri rozpade bývalej federatívnej Juho-slávie, resp. pri zániku spisovného „srbsko-chorvátskeho jazyka.“ Nastolilo ju národne výrazne orientované krídlo srbistiky (Milosavljević, P.: Srpsko pitanje i srbistika).

A keďže dnes vidíme, že pozitívne riešenie spomenutých národných či nacionálnych otázok prinieslo pri rozpade bývalej federatívnej Juho-slávie i pozitívne riešenie jazykových problémov, môžeme vysloviť predpoklad, že základnou, hybnou silou divergentných tendencií medzi slovanskými spisovnými jazykmi bolo neuspokojivé riešenie národnej otázky štyroch uvedených slovanských národov.

1.1.2. Po druhé, obdobne ako pri uzákoňovaní a kodifikácii spisovnej macedónčiny vo všetkých štyroch prípadoch pozorujeme, že na definitívne riešenie jazykovej otázky nestačilo iba samo riešenie národnej či nacionálnej otázky, čo potvrdzuje takmer polstoročný zápas o emancipáciu chorvátskeho, bosnianskeho a čiernohorského národa, ale že kodifikácia ich jazykov bola podmienená vznikom samostatného nezávislého štátu. Potvrdzujú to tieto fakty: 1. Spisovná macedónčina bola uzákonená práve pri vyhlásení a vzniku nezávislej Macedónskej republiky v roku 1944; 2. Osamostatnenie sa chorvátskeho spisovného jazyka súvisí so vznikom nezávislého chorvátskeho štátu v roku 1941, ale jeho úplné uzákonenie sa uskutočnilo až vyhlásením suverénnej Chorvátskej republiky v roku 1991; 3. Uzákonenie bosnianskeho spisovného jazyka sa uskutočnilo pri vzniku štátu Bosnianskej federácie dokonca na základe medzištátnej Daytonskej dohody v roku 1995; 4. Oficiálne uzákonenie čiernohorského spisovného jazyka sa uskutočnilo až po národnom referende o nezávislosti a potom po ústavnom vyhlásení štátnej suverenity Čiernej Hory v roku 2007. Napokon i srbský spisovný jazyk bol postupne uzákoňovaný, resp. postupne rekodifikovaný iba v dôsledku rozpadu bývalej federatívnej Juho-slávie a potom vyhlásenia samostatného štátu.

1.1.3. Po tretie, o tesnej spätosti riešenia jazykovej otázky so vznikom národného štátu svedčí aj zápas o názov či pomenovanie spisovného jazyka v zhode s názvom národa či štátu. Potvrdzuje to už skutočnosť, že názov spisovnej macedónčiny po piatich rokoch jej jestvovania podnes odmieta a neguje bulharská jazykoveda. Dokazuje to i takmer 30-ročný zápas pri osamostatňovaní sa chorvátskeho spisovného jazyka (Deklarácia o nazivu i položaju hrvatskog književnog jezika, 1967), potvrdzujú to aj lingvistické polemiky okolo názvu bosnianskeho alebo čiernohorského spisovného jazyka, ktoré trvajú podnes.

1.4. Z naznačeného porovnávania vychodí, že uvedené tri komponenty – národná či nacionálna revitalizácia, vznik národného štátu a pomenovanie spisovného jazyka v zhode s pomenovaním národa či národného štátu utvárajú solídny základ pre formulovanie zákonitostí vzniku tak spisovnej macedónčiny, ako aj štyroch „nových“ slovanských spisovných jazykov.

2. Uzákonenie spisovnej macedónčiny nepochybne predznamenalo, anticipovalo uzákonenie aj štyroch „nových“ slovanských spisovných jazykov. Prirodzene, to neznamená, že by medzi uzákonením a kodifikáciou spisovnej macedónčiny a uzákonením týchto „nových“ slovanských spisovných jazykov neboli aj rozdiely. Takéto rozdiely boli, a to tak v časovej, ako i v obsahovej

vej rovine. Nie sú to však rozdiely podstatné, majú skôr klasifikačnú povahu a vzťahujú sa na celé spoločenstvo slovanských spisovných jazykov.

2.1. Osobitosť kodifikácie spisovnej macedónčiny v časovej rovine vyplýva najmä z takmer polstoročného časového rozdielu medzi jej uzákonením v roku 1944 a uzákoňovaním štyroch „nových“ slovanských spisovných jazykov v priebehu 90-tych rokov minulého storočia.

2.2. Uvedený časový rozdiel medzi nimi podmienil i obsahovú osobitosť spisovnej macedónčiny v porovnaní so štyrmi „novými“ slovanskými spisovnými jazykmi. Ak sa uzákonenie „nových“ spisovných jazykov konalo na základe východiskového „srbsko-chorvátskeho“ či „chorvátsko-srbského“ spisovného jazyka kodifikovaného v polovici 19. storočia, v spisovnej macedónčine sa konala ešte klasická kodifikácia na základe takých nevyhnutných predpokladov, ako sú: rozvinuté národné povedomie, nárečový základ, resp. interdialekt, ľudová slovesnosť, živelná umelecká tvorba a ďalšie, t. j. na základe takých predpokladov, za akých sa konala kodifikácia spisovných jazykov v 19. storočí.

2.3. Ak slavistika tradične pokladala spisovnú macedónčinu za „najmladší“ slovanský spisovný jazyk, uzákonením štyroch „nových“ spisovných jazykov prestala byť najmladším slovanským spisovným jazykom. A na základe naznačených dvoch rozdielov – časového odstupu i obsahovej povahy kodifikácie – možno ju pokladať skôr za „stredový“ slovanský spisovný jazyk, keďže jeho kodifikácia sa uskutočnila sto rokov po uzákonení väčšiny ostatných slovanských spisovných jazykov a päťdesiat rokov pred uzákonením štyroch „nových“ slovanských spisovných jazykov. Teda v naznačenom „pohybe“ v spoločenstve slovanských spisovných jazykov sa spisovná macedónčina dostala do nového postavenia, čo nám dovoľuje zaradiť ju viac do stredu (centra) spoločenstva slovanských spisovných jazykov.

3. Pri kodifikácii a uzákoňovaní spisovného jazyka hrá významnú úlohu jeho prijatie a napokon i status v spoločenstve príbuzných spisovných jazykov, v našom prípade v slavistike, ale napokon i v širšom prijímaní vo svetovej lingvistiky. Aj v tomto smere má uzákoňovanie spisovnej macedónčiny viacero spoločných črt s „novými“ slovanskými spisovnými jazykmi. Výrazná je však jedna osobitosť jej afirmácie: Napriek tomu, že kodifikáciu a uzákonenie spisovnej macedónčiny prijala slavistika do spoločenstva rovnoprávných slovanských spisovných jazykov bez výhrad, bulharská jazykoveda uzákonenie a kodifikáciu spisovnej macedónčiny nepriznala a podnes odmieta.

Ak sme pred niekoľkými rokmi na stránkach časopisu *Slavica Slovaca* dospeli k záveru (Horák, 2001) že argumenty, ktorými bulharská jazykoveda odmieta uzákonenie a kodifikáciu spisovnej macedónčiny, sú vyslovene anachronickej povahy, tento náš záver potvrdzujú „nové“ štyri slovanské spisovné jazyky svojím vznikom i vlastnou existenciou. Totiž kritériá, na základe ktorých bulharská lingvistika nepriznáva kodifikáciu a uzákonenie spisovnej macedónčiny, by nedovoľovali ani vznik a uzákonenie štyroch „nových“ spisovných jazykov. Lebo ak sa podľa bulharskej interpretácie macedónsky jazyk stal spisovným jazykom iba vďaka „politickému dekrétu“ pri vzniku macedónskeho národného štátu, rovnako všetky štyri „nové“ spisovné jazyky boli uzákonené iba „politickými dekrétmi“ nevyhnutnými pri konštituovaní samostatných národných štátov, ktoré vznikli v dôsledku rozpadu bývalého federatívneho štátu. Ak pri odmietaní spisovnej macedónčiny argumentuje bulharská lingvistika „nárečovým základom,“ resp. absenciou vlastného macedónskeho „nárečového základu,“ pri uzákoňovaní štyroch „nových“ spisovných jazykov bola úloha nárečového základu v podstate nulová, keďže všetky vychádzajú z jedného nárečového základu – zo štokavského nárečia. Ak pri odmietaní spisovnosti argumentuje bulharská lingvistika „gramatickou a lexikálnou blízkosťou“ bulharského a macedónskeho jazyka, pri uzákoňovaní „nových“ štyroch spisovných jazykov bolo kritérium „gramatickej a lexikálnej blízkosti“ bezvýznamné, čo je napokon prirodzené, keďže všetky tieto štyri jazyky fungovali až do svojho uzákonenia ako spisovné varianty jedného spisovného „srbsko-chorvátskeho“ či „chorvátsko-srbského“ spisovného jazyka.

Z naznačeného porovnania kritérií spisovnosti vychodí, že uzákonenie „nových“ spisovných

jazykov vnáša nové svetlo aj do bulharsko-macedónskeho jazykového sporu, keďže pri uzákonovaní „nových“ spisovných jazykov prestali byť relevantné aj také tradične základné kritériá, ako sú „nárečový základ“ či „gramatická a lexikálna blízkosť.“ Pravda, neplatilo to ešte pri kodifikácii spisovnej macedónčiny, ktorej kritériá, ako sme už povedali, sú porovnateľné s kritériami kodifikácií slovanských jazykov v polovici 19. storočia. Je len prirodzené, že jej kodifikátori už prihliadali na nové pohľady v chápaní spisovného jazyka, ktoré priniesla štrukturálna lingvistiká. Práve tu, v tomto časovom rozpätí, ako aj v nových pohľadoch na spisovný jazyk vidíme i korene osobitosti kodifikácie spisovnej macedónčiny, ktorá obsahuje už nielen zásady klasickej kodifikácie, ale aj prvky modernej sociolingvistiky, na zásadách ktorých boli uzákonené štyri „nové“ slovanské spisovné jazyky.

Spisovná macedónčina a uvedené „nové“ slovanské spisovné jazyky sa pri upevňovaní svojho statusu vzájomne dopĺňajú. „Nové“ slovanské spisovné jazyky už svojím vznikom a fungovaním podporujú status spisovnej macedónčiny nielen tým, že ju posúvajú z pozície najmladšieho slovanského spisovného jazyka k stredu, ale už svojím vlastným jestvovaním potvrdzujú i spochybňovanú zákonitosť a oprávnenosť vzniku spisovnej macedónčiny. Na druhej strane uzákonenie spisovnej macedónčiny mohlo slúžiť ako istý model v zápase štyroch „nových“ spisovných jazykov o plnoprávnosť a emancipáciu i pri praktickom nadobúdaní polyfunkčnosti moderného spisovného jazyka. Napokon spisovná macedónčina môže pôsobiť aj retrospektívne pri skúmaní dejín „mladších“ slovanských spisovných jazykov 19. storočia, ktorých uzákonenie sa v minulosti aj vo vede neraz účelovo spochybňovalo.

4. V úvahách o kodifikácii a uzákonení spisovnej macedónčiny v porovnaní s „novými“ spisovnými jazykmi dospievame k záveru, že ani spisovná macedónčina, ani „nové“ spisovné slovanské jazyky nevznikli iba vďaka akémusi „politickému dekrétu či aktu,“ lebo vznikli relatívne neskoršie celkom zákonite v dôsledku (z rozličných príčin) oneskorene dozretého národného povedomia, ktorého nositelia už iba múdro využili vhodnú politickú situáciu na uzákonenie vlastného jazyka zároveň s konštituovaním nezávislého národného štátu, ktorý napokon môže zaručiť spisovnému jazyku spoľahlivú ochranu i jeho ďalší vývin. Napokon vznik spisovnej macedónčiny i vznik „nových“ spisovných jazykov je v plnej zhode s tendenciou divergentného vývinu slovanských jazykov, ktorá je v súhre s univerzálne platným princípom rozmanitosti v prírode i v spoločnosti. Ostatne už kodifikátor spisovnej slovenčiny Ľudovít Štúr zdôvodňoval oprávnenosť uzákonenia spisovnej slovenčiny práve pôsobením princípu dialektickej jednoty v rozmanitosti.

Literatúra

- BANAC, I.: Hrvatsko jezično pitanje. Zagreb : Most / Mladost 1991.
Български език. Ed. С. Димитрова. Ополе : Uniwersytet Opolski 1977.
БРБОРИЋ, Б.: О језичком расколу. Социolingвистички огледи. Београд–ЦПЛ Нови Сад : Прометей 2000.
BROZOVIĆ, D.: Standardni jezik – Teorija / usporедbe / genaза / povijest / suвремена zbilja. Zagreb : Matica hrvatska 1970.
DEKLARACIJA o nazivu i položaju hrvatskog književnog jezika. Ed. Stjepan Babić i kol. Zagreb : Matica hrvatska 1967.
Единство на български език в миналото и днес. In: Български език, 1978, роџ. 28, џ. 1, s. 4-43.
HORÁK, E.: Spisovná bulharčina a spisovná macedónčina (vzájomné vzťahy a súvislosti). In: Slavica Slovaca, 2001, роџ. 36, џ. 2, s. 54-63.
ИВИЋ, П.: Српски народ и његов језик. Београд : Српска књижевнаа задруга 1986.
ЈАНИЋ, ДŽ.–НАЛИЛОВИЋ, С.–ПАЛИЋ, I.: Gramatika bosanskog jezika. Zenica : Dom štampe 2000.
КОНЕСКИ, Б.: Македонскиот јазик во развојот на словенските литературни јазичи. Скопје : Култура 1968.
Македонски јазик. Ed. Лиљана Минова-Ђуркова. Ополе : Uniwersytet Opolski 1998.
Македонскиот јазик во глобалниот свет. Ed. Максим Каранфиловски и кол. Скопје : Година на македонскиот јазик 2008.
МИЛОСАВЉЕВИЋ, П.: Српско питање и србистика. Бачка Паланка : Логос 2007. 250 s.
НИКЉЕВИЋ, V.: Pravopis crnogorskog jezika. Podgorica : Crnogorski PEN-centar 1999.
NOVÁK, I.: Jazykovedné glosy k џesko-slovenskej otázke. Bratislava–Martin : Matica slovenská 1935.

- Norma i kodifikacija crnogorskog jezika. Zbornik radova s Međunarodnog naučnog skupa (Podgorica 28.-30. 6. 2004). Cetinje : Institut za crnogorski jezik i jezikoslovlje 2005.
- Од признавање до негирање. Бугарски ставови за македонското прашање. Избор и редакција Ванга Чашуле. Скопје : Култура 1978.
- РИСТЕСКИ, С.: Создавањето на современиот македонски литературен јазик. Скопје : ННО „Студентски збор“ 1988.
- SESAR, D.: Putovima slavenskih književnih jezika. Zagreb : Zavod za lingvistiku Filozofskog fakulteta Sveučilišta u Zagrebu. 1996.
- Simpozij o bosanskom jeziku. Sarajevo : Institut za jezik u Sarajevu / Institut za bosanski jezik u Sarajevu. Zbornik radova 1999.
- Србистика / Serbica. Гласило Покрета за обнову србистике, 1998, година I, број 1, 2-3.
- Увод в изучаването на јужнославјанските езици. Ed. В. Георгиев и кол. Софија : БАН 1986.

Specific Features of Codification of the Macedonian Literary Language

Emil Horák

The political and social changes during the 1990's enabled the establishment of several new Slavic literary languages. The study of the origins and nature of these literary languages shed a new light also on codification of the Macedonian literary language. Thus, the literary Macedonian language not only ceased to be a chronologically „youngest Slavic literary language“, but also some of the principles of its codification predetermined some significant aspects of the origins of new Slavic literary languages. Whereas the literary Macedonian language--with respect to its origin--is related to the Slavic languages codified in the middle of the 19th century on the basis of classical codification principles, its relationship with new Slavic languages from the end of the 1990's is based on the establishment of independent nation states, in which the language fulfills the function of a national language and, as such, is viewed as a symbol of a sovereign state. In this respect, the Macedonian literary language plays a central role among the other Slavic literary languages in both historical perspective and the content level.

MOJMÍR BENŽA*

Slovenská príbuzenská terminológia vo svetle kartografického bádania

BENŽA, M.: Slovak Kinship Terminology in the Light of Cartographical Exploration. *Slavica Slovaca*, 45, 2010, No. 2, pp. 129-135. (Bratislava)

The paper summarises and at the same time compares the results of three cartographical works – *Atlas of Slovak Language*, *Ethnographical Atlas of Slovakia* and *Atlas of Traditional Culture of Slovak Minorities in Central and Southern Europe*. The aim of the paper is to provide a spatial image of the occurrences of particular kinship terms, which are used in Slovakia, but also those terms that are used by Slovak minorities living in the countries of central and southern Europe.

Slovakia, Slovaks abroad, kinship terminology.

Základom ľudskej spoločnosti je rodina, v ktorej sú prirodzeným spôsobom skĺbené tri základné funkcie – biologická, ktorá sa podieľa na reprodukcii ľudského rodu, hospodárska, ktorá zabezpečuje materiálne potreby života členov rodiny, a spoločenská, ktorej hlavnou úlohou je socializácia každého člena rodiny v závislosti od jeho pohlavia a veku. Špecifickú oblasť skúmania rodiny predstavuje príbuzenská terminológia – súhrn názvov, ktorými sa označujú predkovia a potomkovia i rodinní príslušníci, ktorí sa stali členmi rodiny uzavretím manželstva s niektorým z pokrvné spriaznených členov rodiny. Názvami sú vyjadrené najmä stupne príbuzenstva, ale tiež pokrvná alebo afinitná príbuznosť, t. j. príbuznosť, ktorá vznikla v dôsledku manželstva.

V európskych kultúrach, ktoré prešli érou pestovania rodopisov a šľachtického vetvového dedičského práva, existujú dve vzájomne sa prelínajúce, ale vo svojich cieľoch odlišné príbuzenské terminológie: rodopisná a praktická. Rodopisná priamo alebo sprostredkovane prenášala do národných jazykov prvky jednoduchého a precízneho rímskeho názvoslovného kódovania, zatiaľ čo praktická terminológia predstavuje súhrn názvov, ktoré označujú vzájomné práva, povinnosti a normy spoločenského správania medzi jednotlivými príbuznými. Súčasne je odzrkadlením určujúcich vzťahov medzi nimi.

O príbuzenskú terminológiu na Slovensku sa ako prvá začala zaujímať jazykoveda. Prvý článok o rodinných názvoch uverejnil Jozef Kohút v Slovenských pohľadoch v roku 1883 (Kohút, 1883). Ďalšia rozsiahla štúdia bola publikovaná až r. 1911 v Časopise Muzeálnej slovenskej spoločnosti (Bohuslav, 1911). J. Kohút sa k téme vrátil v Slovenských pohľadoch v roku 1912 v článku *Rodinné názvy v Turci* (Kohút, 1912). Aj v široko koncipovanej dotazníkovej akcii výskumu slovenských nárečí v roku 1922-1938, ktorú organizoval Václav Vážný, bola v dotazníku č. 3 otázka na *mená, označujúce pomer rodiny alebo príbuznosti, ako otec, otecko, apa, apuška, ňanka, mamka, starý ňanka, ujo, ujček, zať, nevesta, švagor, dever atď. a spolu, aký vzťah rodinný označujú*. Získaný materiál však zostal kartograficky nespracovaný.

Ďalší záujem jazykovedy v tomto okruhu je spojený s výskumom slovenských nárečí pre *Atlas slovenského jazyka*. Lexikálna časť dotazníka, ktorého autorom je Anton Habovštiak, obsa-

* PhDr. Mojmir Benza, PhD., Ústav etnológie SAV, Klemensova 19, 813 64 Bratislava.

hovala v XI. časti – Dedina a spoločenský život dvadsať otázok (č. 973-992), ktoré boli venované pomenovaniu jednotlivých členov rodiny (Dotazník II, 1964). Z kartograficky spracovaného materiálu sa do IV. zväzku Atlasu slovenského jazyka (1984) dostalo len 6 máp (ASJ, 1984, kap. VIII, m. 28-33 – *tato/ňaňo, dedo, babka, strýko, stryná, svák*). Ostatné mapy, ktoré v procese prípravy atlasu vznikli, neboli publikované a sú uložené v dokumentačnom archíve Jazykovedného ústavu L. Štúra SAV. Problematika príbuzenskej terminológie sa r. 1970 a 1971 objavila aj na stránkach časopisu *Kultúra slova*. Venovali sa jej autori Anton Rak (Rak, 1970), Juraj Antalík (Antalík, 1971), Milan Majtán (Majtán, 1971) a Gabriel Povala (Povala, 1971).

O príbuzenskú terminológiu sa popri jazykovede zaujímala aj etnológia. Prvú štúdiu – *Príbuzenská terminológia na Slovensku* – napísala v roku 1980 Soňa Švecová (Švecová, 1980). K tejto téme sa autorka vrátila ešte raz v samostatnej kapitole práce *Tradiície slovenskej rodiny* (Švecová, 1997, 32-49). Ďalší záujem etnológov o príbuzenskú terminológiu je spojený až s prípravou Etnografického atlasu Slovenska (1990). V 2. zväzku atlasového dotazníka sa nachádza otázka č. 124 – *Príbuzenská terminológia*, ktorej autorom je Ján Botík (Dotazník EAS II, 1970, 291-297). Otázka je rozdelená do štyroch častí – pokrvné príbuzenstvo, afinitné príbuzenstvo, nevlastní príbuzní a etiketa osobného styku medzi príbuznými. Kartograficky spracovaný materiál bol v atlase publikovaný na dvadsiatich mapách, ktorých autorkou je Zuzana Apáthyová-Rusnáková (EAS, 1990, s. 68, m. 24-27; s. 69, m. 28-39). Na každej publikovanej mape sú uvedené popri sebe nielen názvy, ale i oslovenia príslušného príbuzného.

Dotazník Etnografického atlasu Slovenska bol použitý aj pri výskume spôsobu života a tradičnej kultúry slovenských menšín v štátoch strednej a južnej Európy, v Poľsku, na Ukrajine, v Maďarsku, Rumunsku, Chorvátsku a Srbsku. Výsledky výskumu v jednotlivých štátoch boli publikované v niekoľkých knižných publikáciách: *Atlas ľudovej kultúry Slovákov v Maďarsku* (1996), *Atlas ľudovej kultúry Slovákov v Rumunsku* (1998), *Atlas ľudovej kultúry Slovákov v Juhozápadnej Európe* (2002), *Ludová kultúra Slovákov v Chorvátsku* (2002) *Atlas ľudovej kultúry Slovákov v Chorvátsku* (2005), *Ludová kultúra Slovákov na Ukrajine* (2005) a *Atlas ľudovej kultúry Slovákov v Poľsku* (v tlači). Získané poznatky boli navyše sumarizované v Atlase tradičnej kultúry slovenských menšín v strednej a južnej Európe (2006). Príbuzenskej terminológii je v atlase venovaných 22 máp, ktorých autorom je Mojmir Benža (ATKSM, 2006, s. 146-167, m. 137-158).

Naša štúdiá je založená na sumarizácii a súčasne porovnávaní výsledkov troch kartografických diel – Atlasu Slovenského jazyka, Etnografického atlasu Slovenska a Atlasu tradičnej kultúry slovenských menšín v strednej a južnej Európe. Jej cieľom je získanie priestorového obrazu o výskyte jednotlivých príbuzenských termínov so zameraním nielen na termíny, ktoré majú celoslovenský charakter, ale aj na tie, ktoré sú zviazané s tradičnými regiónmi Slovenska. Porovnaním tohto obrazu s príbuzenskými termínmi v prostredí slovenských menšín v štátoch strednej a južnej Európy možno identifikovať väzby na materské slovenské prostredie i na majoritné etnické prostredie, v ktorom slovenské menšiny žijú.

V pomenovaniach otcovho otca sa na Slovensku vo väčšom územnom rozsahu používali štyri názvy. Na západnom Slovensku *d'edo, d'etko*, na strednom *o'ec*, na východnom znovu *d'edo*. V regiónoch s maďarsky hovoriacim obyvateľstvom to bol *őregapa*.

Pri pomenovaniach otcovej matky bolo obdobné priestorové zastúpenie piatich až šiestich názvov. Na západnom Slovensku to bola *bapka*, na strednom *stará mama, stará mať*, na východnom *baba*. Na juhu západného Slovenska prevládal maďarský názov *őregaňa* a na juhu východného Slovenska *nad'mama* (EAS, 1990, s. 68, m. 24, 25).

V pomenovaniach otca dominuje názov *o'ec*, ktorý je rozšírený po celom území Slovenska. V južných oblastiach ho strieda názov *apo*. Popri týchto dvoch názvoch sa na západnom Slovensku vyskytuje aj názov *tato* a na severovýchodnom Slovensku *ňaňo*. Odlišný a podstatne podrobnejší obraz o rozsahu používania názvov otca prináša *Atlas slovenského jazyka* (ASJ, 1984, s. 356, m. VIII-28). Nezaznamenáva názov *o'ec*, ktorý môžeme pokladať za nový, spisovný názov. Podľa jazykového atlasu na Slovensku prevládajú dva názvy – *tato*, ktorý sa vyskytuje

hlavne na západnom Slovensku a potom ešte na severe Spiša a Šariša, a *apo*, ktorý prevláda na juhu a východe Slovenska. Názov *ňaňo* Atlas zaznamenal najmä v západnej časti stredného Slovenska, pričom oblasť jeho výskytu je v strede predelená výskytom názvu *oco/ocko*.

V pomenovaniach matky sa prelínajú dva názvy. Smerom od západu na východ je to názov *mama* a z východu smerom na západ názov *mat'*. Popri týchto dvoch prevládajúcich názvoch sa na západnom Slovensku ostrovkovite vyskytuje názov *mamka* a v prostredí maďarsky hovoriacich obyvateľov názvy *aňa*, *édešaňa* (EAS, 1990, s. 68, m. 26, 27).

Pre otcovho brata sa takmer na celom území Slovenska používal názov *striko*, pre brata matky sa na rovnakom území používal názov *ujo*. Výnimku tvorilo len niekoľko menších či väčších regiónov. Na Záhori sa brat otca i brat matky nerozlišujúco nazýval *striko*, na Spiši a v Šariši to bol *ujo*. Rovnaká situácia bola aj v južných oblastiach Slovenska, kde sa pre obidvoch príbuzných používali názvy *báta* alebo *báci*. Pre otcovu sestru sa na západnom Slovensku a vo východnej časti východného Slovenska používal názov *ťetka*, *cetka* a pre matkinu sestru tiež názov *ťetka* alebo *cetka*. V južných oblastiach Slovenska, v prostredí maďarsky hovoriaceho obyvateľstva, sa striedavo popri sebe používali názvy *ánd'a*, *ánd'ika* a *ňaňa*, *nad'néni* (EAS, 1990, s. 69, m. 36,37).

V pomenovaniach bratov a sestier rodičov je situácia obdobná ako v predchádzajúcom prípade. Pre ženu otcovho brata sa takmer na celom území Slovenska používal názov *strina*. Pre ženu matkinho brata sa na rovnakom území používal názov *ujčina*. V južných oblastiach Slovenska s maďarsky hovoriacim obyvateľstvom sa pre ženu otcovho brata i ženu matkinho brata popri sebe striedavo používali názvy *ánd'a*, *ánd'ika* alebo *ňaňa*, *nad'néni* (EAS, 1990, s. 69, m. 36,37).

Muž otcovej aj muž matkinej sestry bol na prevažnej časti západného a na časti stredného Slovenska *svák*. Názov *svák* sa objavuje aj na východnom Slovensku popri názvoch *d'ido* a *ce-toš*. Výnimku tvorí aj tu oblasť Záhoria, kde muža otcovej i matkinej sestry nazývali *striko*. Na Spiši a v Šariši obidvoch nazývali *ujo*. V južných oblastiach Slovenska s maďarsky hovoriacim obyvateľstvom sa pre muža otcovej i matkinej sestry používali názvy *báta*, *báci* alebo *šógor*, *šógorbáci* (EAS, 1990, s. 69, m. 36,37).

Príbuzenské názvy pre manželov, t. j. pre muža a ženu, možno na Slovensku rozdeliť do dvoch vrstiev. Staršiu vrstvu pomenovaní pre muža tvoria termíny *muž*, maď. *ember*, nem. *man*, pričom najrozšírenejší je názov *muž*. Popri tomto všeobecne rozšírenom názve sa na severovýchodnom Slovensku objavuje aj názov *gazda* a v oblasti Spiša a Šariša názov *chlap*. K staršej vrstve príbuzenských termínov patrí aj pomenovanie *môj*, ktoré sa ostrovkovite vyskytuje najmä na strednom Slovensku. Mladšiu vrstvu, s klesajúcou intenzitou výskytu smerom od západného k východnému Slovensku, tvorí názov *manžel* a jeho maď. ekvivalent *férjemuram* (EAS, 1990, s. 69, m. 30).

Pri pomenovaní ženy je situácia podobná ako pri pomenovaní muža. Staršiu vrstvu pomenovaní tvoria termíny *žena*, maď. *asoň*. Na krajnom severovýchode Slovenska sa vyskytuje ešte pomenovanie *gazd'ina* a na severe Slovenska *baba*. Obidva termíny však boli rozšírené na podstatne menšom území ako párové názvy pre muža *gazda* a *chlap*. Tak ako pri pomenovaní muža *môj*, aj pri pomenovaní ženy sa na strednom Slovensku ostrovkovite vyskytuje termín *moja*. Mladšiu vrstvu, taktiež s klesajúcou intenzitou výskytu smerom od západného k východnému Slovensku, tvorí názov *manželka* a jeho maď. ekvivalent *feleşég* (EAS, 1990, s. 69, m. 31).

Príbuzenské názvy afinitných členov rodiny, ktorí sa jej členmi (príbuznými) stali v dôsledku manželstva detí, sú z územného hľadiska pomerne jednotné. Na celom Slovensku pre synovu ženu prevláda názov *nevesta*, s maď. ekvivalentom *meňasoň*, *meňečke* a nem. *švígertochter*. Pre dcérinho muža bol všeobecne rozšírený termín *zat'*, s maď. ekvivalentom *vó* a nem. *švígerson*. Regionálne rozdiely zaznamenávame až pri pomenovaní priženého manžela. Popri všeobecne rozšírenom pomenovaní *zat'* sa na západnom Slovensku používal názov *priženení*, vo východnej časti západného Slovenska a na strednom Slovensku názov *prístupnik* a jeho varianty, na východnom Slovensku *pristaš* (EAS, 1990, s. 69, m. 34).

Pre ženu bol otec jej muža a pre muža otec jeho ženy takmer na celom Slovensku *svokor*. Rovnako tak bola pre ženu matka jej muža a pre muža matka jeho ženy takmer na celom Slo-

vensku *svokra*. V oblasti severovýchodného a severozápadného Slovenska sa ten istý príbuzenský vzťah vyjadroval názvami *test'* a *test'ina*. Na juhu Slovenska sa v oblastiach s maďarsky hovoriacimi obyvateľmi používali názvy *após* a *anós*. Obdobná jednota bola aj vo vzájomnom pomenovaní a oslovovaní rodičov nevesty a zaťa, ktorí si boli navzájom *svatovci*. Na západnom a strednom Slovensku prevládali názvy *svat*, *svatka* aj pri vzájomnom oslovovaní sa. Pri vzájomnom oslovovaní sa svatovcov sa na východnom Slovensku používali termíny *svach*, *svacha* (EAS, 1990, s. 69, m. 32, 33).

Švagrovská terminológia na Slovensku obsahuje popri všeobecne rozšírenom pomenovaní pre bratovu ženu *švagrína* a pre sestrinho muža *švagor* aj staršie pomenovania tohto príbuzenského vzťahu. Na severozápadnom Slovensku je to v oblasti Kysúc názov *dever* pre mužovho brata a názov *zolva* pre mužovu sestru, ktorý sa vyskytuje aj v najsevernejšom cípe východného Slovenska. V oblasti Šariša a Abova sa na pomenovanie bratovej ženy použil opis alebo názov *bratovka*, *bratova*. Na južnom Slovensku sa v oblastiach s maďarsky hovoriacim obyvateľstvom na pomenovanie bratovej ženy všeobecne používal termín *ánd'a*, *ánd'ika* (EAS, 1990, s. 69, m. 35).

Precízne rímske názvoslovné kódovanie sa prejavovalo v evidovaní najmä vzdialených stupňov priamych a bočných línií i vo výraznejšom otcovsko-materskom názvoslovnom rozlišovaní tzv. paralelných termínov. Niektoré z názvov tohto typu majú všeslovenský základ, ako napr. *strýko*, *ujo*, iné sa zas objavujú len v niektorých jazykoch. Na Slovensku napr. poznáme názvy *bratanec*, *bratanica* – *sestrenec*, *sestrenica* vo význame „synovec – neter“ (EAS, 1990, s. 69, m. 28, 29). Hoci už na začiatku 20. storočia sa výskyt týchto názvov interpretoval ako regionálne reliktový, zachytili ich ešte aj atlasové výskumy. Zapísali sa znova len v tých mikroregiónoch, o ktorých je známe, že sa tam najdlhšie uchovávali prvky kultúry iných spoločenských vrstiev.

Zachovávanie paralelných termínov azda súviselo so špeciálnou výchovou, s pestovaním zmyslu pre kontinuitu rodu, s udržiavaním historickej pamäti podporovanej písomnými dokladmi, v 19. storočí aj s historickými formami pestovania kultúry spoločenského postupu a niekde i snobizmu. Aj špeciálne výskumy potvrdili miesta výskytu týchto foriem v Turci, Liptove, Honte a strednej Nitre. K zdomácneniu, resp. k výraznejšiemu udržaniu tohto typu príbuzenskej terminológie akiste nemalým podielom prispela aj stredoveká latinizujúca kultúra, ktorá v mnohonárodnom Uhorsku pretrvávala dlhšie ako v ostatnej Európe. Jednotlivé regionálne termíny, ktoré vystupujú v kontexte ostatnej terminológie ako osobitosti, sa zvyčajne používali ako prejavy lokálnych, profesionálnych alebo stavovských sebazhodnocovacích označení a ako progresivnosť manifestujúcich prúdov.

Aj príbuzenská terminológia v užšom zmysle, t. j. praktická terminológia sa pri osloveníach prejavuje odlišným používaním referenčného a oslovovacieho názvu i mena. Takéto použitie termínu v živých vzťahoch príbuzenskej skupiny spôsobuje, že termín podlieha zmenám, ktoré vyplynuli z historických zmien v inštitucionalizovaných formách príbuzenského práva. Od prelomu 19.-20. storočia až po súčasnosť je to napríklad zmena dosahu inštitúcie manželských prekážok, rozličné zmeny v inštitúcii majetkovej dedičskej postupnosti, zmeny hospodárskeho a organizačného dosahu príbuzenskej zárobkovej činnosti pri prechode od rodiny výrobného typu k spotrebnému (napr. termíny *gazda* – *gazdiná* nahradili univerzálne termíny *starý* – *stará*) [EAS, 1990, s. 69, m. 30, 31], zmeny v domácnosti súvisiace s úmerným zúžením rozšírených rodín na rodinu rodičov a jedného sobášeneho dieťaťa. Historické zúženie domácnosti na manželskú rodinu príbuzných v priamej línií (otec, matka, ich deti) spôsobilo teda podstatné zníženie počtu špeciálnych termínov pre príbuzných zviazaných užšími funkčnými vzťahmi. Materiál viacerých máp (EAS, 1990, s. 68, m. 22; s. 69, m. 30, 31 a 35) však dokumentuje ešte zvyšky týchto historicky starších foriem rodinného a príbuzenského života. Na rozrušenie tzv. veľkorodinnej príbuzenskej terminológie vo vysokej miere vplývala aj migrácia do miest, vyššia vzdelenosť a celkový úpadok úlohy príbuzenstva v živote jednotlivca. Výmena termínov v súčasnosti nastáva nahrádzaním starého termínu tzv. moderným, t. j. spisovným termínom. V minulosti predstavoval túto modernosť jazyk vzdelancov, úradov a súdov – latinčina, nemčina, maďarčina.

V súhlase s prejavmi súčasných civilizačných trendov v príbuzenských terminológiách doklady atlasového výskumu potvrdili prebiehajúci proces reštrukturalizácie, ktorý znamená stieranie terminologických rozdielov medzi otcovskými a materskými i medzi mužskými a ženskými príbuznými, potvrdili aj významové posuny nielen na úrovni generačnej, ale aj medzigeneračnej. Zanikli špecifické, tzv. veľkorodinné termíny *zolva*, *dever* a strácajú sa aj nárečové rozdiely. Príbuzenská terminológia na Slovensku vykazuje v súčasnosti aj tendenciu k vyššiemu stupňu deskriptívnosti v referenciách. V osloveniach medzi rovesníkmi smeruje vývin k uprednostňovaniu mena pred príbuzenským názvom (EAS, 1990, s. 68).

Termíny, ktoré boli do výberu máp Etnografického atlasu zaradené, sú z hľadiska kvality príbuzenských vzťahov nerovnorodé. Súbor obsahuje slová s primárnym príbuzenským významom, napr. *otec*, *matka*, i slová príbuzensky sekundárne, napr. *otčim*, *macocha*, prípadne kontextové, napr. *muž*, *žena* vo význame „manžel, manželka.“ Príbuzenská terminológia maďarského obyvateľstva na Slovensku sa vyhodnocovala cez aktuálne zjednocujúce alebo diferencujúce prvky určené materiálom celej mapy. Nad jazykovými kritériami v tomto prípade dominovali kultúrne kritériá.

Deskriptívny a z jazykového hľadiska slovenský charakter si zachovala aj príbuzenská terminológia v prostredí slovenských menšín, ktoré žijú v štátoch strednej a južnej Európy. Pokiaľ sa vyskytujú určité rozdiely v názvoch základných pozícií, vyplývajú najmä z regionálnych, nárečových osobitostí, nie z prevzatí, resp. z používania cudzích príbuzenských termínov. Popri slovenských názvoch sa v názvoch každej pozície nájdu aj výpožičky z jazykov majoritných spoločenstiev, v prostredí ktorých príslušníci slovenských menšín žijú. Ani v jednom prípade však výpožičky z iných jazykov nenahradili úplne slovenské názvy, vždy vystupujú buď paralelne so slovenskými názvami, alebo sú, s výnimkou územia Maďarska, v menšinovom postavení.

V názvoch otcovho otca (ATKSM, 2006, s. 146, m. 137) sa vyskytujú popri sebe predovšetkým názvy *starý otec*, *starý tata* a *dedo*. V názvoch pre otcovu matku (ATKSM, 2006, s. 147, m. 138) prevládajú názvy *stará mama*, ale aj *stará mamovka*, *stará mať* a *babka*. V názvoch otca (ATKSM, 2006, s. 148, m. 139) sa popri slovenských názvoch *otec* a *tata* vo väčšej miere uplatňuje aj maďarský termín *apo*, nie však na území Maďarska, ale na Zakarpatskej Ukrajine a v Srbsku. V názvoch matky (ATKSM, 2006, s. 149, m. 140) jednoznačne prevláda termín *mama*.

V názvoch príbuzných z otcovej strany – otcovho brata (ATKSM, 2006, s. 150, m. 141) vystupujú popri sebe slovenské termíny odvodené od termínu *stryc* a maďarské termíny *báči* a *báťa*, v názvoch ženy otcovho brata prevláda názov *stryná* (ATKSM, 2006, s. 151, m. 142), takmer rovnocenne sa však vyskytuje aj maďarský termín *and'ika*. Otcovu sestru nazývali *teta*, *tetka* spolu s nárečovými variantmi *cetka* a *ťotka* (ATKSM, 2006, s. 152, m. 143) alebo s maďarským názvom *ňaňa*, *ňanička*. V názvoch muža otcovej sestry (ATKSM, 2006, s. 153, m. 144) sa popri starom príbuzenskom termíne *sváko* a *báči* po prvý raz objavuje aj nesystémové označenie *švagor*.

V názvoch príbuzných z matkinej strany na pomenovanie matkinho brata (ATKSM, 2006, s. 154, m. 145) prevládajú názvy *ujec*, *ujo*, *ujček*, na území Maďarska sa matkin brat nazýva *báči*, *báťa*. Ženu matkinho brata nazývali buď variantmi termínu *ujčina*, alebo termínom *and'ika* (ATKSM, 2006, s. 155, m. 146). Pri názvoch matkinej sestry (ATKSM, s. 156, m. 147), tak ako aj pri názvoch otcovej sestry sa objavujú názvy *teta*, *tetka*, *cetka* a ich varianty, ako aj názov *ňaňa*, *ňanička*. Obdobne aj v názvoch muža matkinej sestry (ATKSM, 2006, s. 157, m. 148) sa vyskytujú tie isté názvy – *sváko*, *báči* a nesystémový termín *švagor*.

Po porovnaní spomínaných príbuzenských termínov možno konštatovať, že slovenské termíny *stryc*, *ujec* a *sváko* alebo *teta*, *ujčina* a *stryná* rozlišujú pokrvné príbuzenstvo z otcovej aj matkinej strany i afinitné príbuzenstvo v rovine obidvoch rodičov dôslednejšie ako termíny, ktoré sa vyskytujú popri nich. Termíny *báči*, *báťa* sú spoločné pre pokrvných príbuzných otcovho aj matkinho brata i pre afinitných príbuzných – muža otcovej alebo matkinej sestry. Pri termínoch *and'ika* a *ňaňa* rozlíšenie medzi pokrvnými a afinitnými vzťahmi už existuje. Termín *and'ika* označuje vždy afinitnú príbuznú – ženu otcovho alebo matkinho brata, t. j. cudziu ženu, ktorá

sa stala členkou rodiny v dôsledku uzavretia manželstva, termín *ňaňa* označuje vždy pokrvnú príbuznú – otcovu alebo matkinu sestru.

Svojho muža, manželka nazývala žena na území Maďarska a Srbska buď všeobecným termínom *muž*, na území Poľska, Rumunska a Chorvátska ďalším všeobecným názvom *chlap* (ATKSM, s. 158, m. 149). Na Zakarpatskej Ukrajine a v Srbsku bol pri pomenovaní manželka v niekoľkých prípadoch zaznačený archaický príbuzenský termín *gazda*, ktorý môže byť remiscenciou na existenciu veľkorodiny. Pri názvoch ženy, manželky takmer na celom sledovanom území prevládal, s výnimkou Poľska, termín *žena* (ATKSM, 2006, s. 159, m. 150). Na území Poľska používal muž na označenie svojej ženy názov *baba*. Pomenovania *manžel*, *manželka* pokladáme za novodobé termíny, ktoré do dedinského prostredia prenikli pravdepodobne až v druhej polovici 20. storočia.

Pri názvoch členov rodiny, ktorí sa jej súčasťou, príbuznými stali v dôsledku manželstva detí, pri názvoch synovej ženy a dcérinho muža prevládajú na celom skúmanom území všeobecne rozšírené termíny *nevesta* a *zať*. Pre ženu bol otec jej muža na západnej a východnej časti sledovaného územia *svokor* (ATKSM, 2006, s. 160, m. 151), v strednej časti tohto územia, v strednom Maďarsku a vo východnej časti Srbska to bol *apóš*, na poľskej strane Oravy *tešč*. Obdobné priestorové rozloženie termínov zisťujeme aj pri názvoch pre matku muža – *svokra*, *mamoška* a *teščova*, s tým rozdielom, že na severe Maďarska sa popri názve *apóš* vyskytuje párový maďarský názov *aňóša* (ATKSM, 2006, s. 161, m. 152). Pri názvoch rodičov ženy je priestorové rozloženie termínov obdobné ako pri názvoch rodičov muža (ATKSM, s. 162 a 163, m. 153 a 154). Aj tu sa popri sebe používajú názvy *svokor*, *svokra*, *tešč*, *teščova*, *apóš*, *aňóša* alebo *mamoška*. Výnimku tvorí len územie Chorvátska, kde Slováci prevzali chorvátske príbuzenské termíny – *starac* a *punica*.

Pri názvoch zošvagrených príbuzných – súrodencov, bratov a sestry obidvoch manželov prevládajú vo väčšine prípadov všeobecné názvy *švagor* alebo *švagrína* (ATKSM, 2006, s. 164-167, m. 155-158). Existujú však aj výnimky. Na území Poľska používali muži aj ženy na označenie bratovej ženy opisný názov *bratova*. V strednej časti Maďarska a v Srbsku (ATKSM, 2006, s. 164, m. 155) sa používalo pomenovanie *and'a*, *and'ika* – termín, ktorým sa v maďarskej príbuzenskej terminológii označuje afinitná, pokrve nespriaznená členka rodiny. Rovnaký termín sa používal aj na označenie ženy otcovho alebo matkinho brata. Aj na území Chorvátska existuje výnimka z používania termínov *švagor* a *švagrína*; pre ženu bol brat jej muža *dever* (ATKSM, 2006, s. 166, m. 157) a jeho sestra bola *zolvica* (ATKSM, s. 167, m. 158). Termín *djever* vo význame „švagor“ alebo aj „družba“ pozná síce aj chorvátska príbuzenská terminológia, no vzhľadom na skutočnosť, že obidva termíny – *dever* aj *zolvica* – sa vyskytujú popri sebe na území, ktoré v minulosti osídlili prevažne kolonisti z územia severozápadného Slovenska, ich pokladáme za slovenské. Na území Slovenska ich *Etnografický atlas Slovenska* zaznamenal v dvoch malých oblastiach – na severovýchode a na severozápade Slovenska (EAS, 1990, s. 69, m. 35).

Slovenská príbuzenská terminológia je vo svojej podstate deskriptívna. Na rozlišovanie medzi príbuznými, najmä na označovanie príbuzných priamej línie používa samostatné názvy. Na označenie všetkých ostatných pozícií používa zvyčajne opis. Deskriptívny a z jazykového hľadiska slovenský charakter si zachovala aj príbuzenská terminológia v prostredí slovenských menšín, ktoré žijú v štátoch strednej a južnej Európy. Ak sa vyskytujú určité rozdiely v názvoch základných pozícií, vyplývajú predovšetkým zo slovenských regionálnych, nárečových osobitostí. Popri slovenských názvoch sa v názvoch každej pozície nájdu aj výpožičky z jazykov majoritných spoločností, v prostredí ktorých príslušníci slovenských menšín žijú. Výpožičky z iných jazykov však nikdy úplne nenahradili slovenské názvy, vždy vystupujú buď paralelne so slovenským názvom, alebo sú, s výnimkou územia Maďarska, v menšinovom postavení.

Literatúra

- ANTALÍK, J.: Názvy osôb v príbuzenskom pomere. In: Kultúra slova, 1971, roč. 5, s. 24 .
Atlas slovenského jazyka. 4. Ed. Anton Habovštiak. Bratislava : Veda 1984. 463 s.
Atlas tradičnej kultúry slovenských menšín v strednej a južnej Európe. Ed. Mojmír Benža. Nadlak : Vydavateľstvo Ivan Krasko 2006. 282 s.
BOHUSLAV: Rodina a švagrovstvo (Úplné slovenské názvoslovie rodinných vzťahov). In: Časopis Muzeálnej slovenskej spoločnosti, 1911, roč. 14, s. 73-80; 93-104.
Dotazník pre Etnografický atlas Slovenska II. Ed. Soňa Kovačevičová. Bratislava : Centrum pre EAS pri NÚ SAV 1970. 325 s.
Etnografický atlas Slovenska. Ed. Soňa Kovačevičová. Bratislava : Veda / Slovenská kartografia 1990. 123 s.
HABOVŠTIK, A.—BUFFA, F.: Dotazník pre výskum slovenských nárečí. II. Bratislava : Slovenská akadémia vied 1964. 1259 s.
KOHŮT, J.: Rodinné názvy. In: Slovenské pohľady, 1883, roč. 3, s. 200-201.
KOHŮT, J.: Rodinné názvy v Turci. In: Slovenské pohľady, 1912, roč. 33, s. 309-310.
MAJTÁN, M.: O slovenskej príbuzenskej terminológii. In: Kultúra slova, 1971, roč. 5, s. 279-281.
POVALA, G.: Ešte o názvoch osôb v rodinnom a príbuzenskom pomere. In: Kultúra slova, 1971, roč. 5, s. 22-23.
RAK, A.: Názvy osôb v rodinnom a príbuzenskom pomere. Kultúra slova, 1970, roč. 4, s. 84-85.
SOCHOVÁ, Z.: Specifické rysy českého a slovenského príbuzenského názvosloví. In: Naše reč, 1976, roč. 59, s. 269-271.
ŠAUR, V.: Etymologie slovanských příbuzenských termínů. Praha 1975. 93 s.
ŠVECOVÁ, S.: Příbuzenská terminológia na Slovensku. In: Slovenský národopis, 1980, roč. 28, s. 455-468.
ŠVECOVÁ, S.: Příbuzenské názvy. In: Tradície slovenskej rodiny. Ed. Marta Botíková. Bratislava : VEDA 1997, s. 32-49.

Slovak Kinship Terminology in the Light of Cartographical Exploration

Mojmír Benža

Slovak kinship terminology is descriptive in its essence. To differentiate between kin, especially for the direct family members, it uses separate terms. To describe other positions, it mostly uses a description. Descriptive, and from the linguistic point of view, Slovak character of the kinship terminology, was preserved amongst the Slovak minorities living in countries of central and southern Europe. If there are differences in the names of the basic positions, they usually result from Slovak regional, dialectal and linguistic particularities. Beside Slovak names for each of the basic positions, we can also find loan-words from the languages of majority communities with whom Slovak minorities live. The loan-words from other languages did not substitute the Slovak names, but always appear parallel to them or they are in minority position (with exception of Hungary).

ДИМО ЧЕШМЕДЖИЕВ*

Мощите на св. Горазд в Белград Албански (Берат)

CHESHMEDZHIEV, D.: The Relicts of St. Gorazd in Belgrade Albanian (Berat). *Slavica Slovaca*, 45, 2010, No. 2, pp. 136-143. (Bratislava)

The report examines the problem of relics and the cult of St. Gorazd. Gorazd, the relics of St. Gorazd, Berat.

Св. Горазд е един от най-близките ученици на Кирил и Методий, за който обаче не се знае почти нищо – както за живота му, така и за негов култ в България. Името му се споменава на няколко места, като до днес няма култов паметник посветен на него – в повечето случаи той присъства или в произведения за други култове, или в паметници от друг тип. Изключенията са само в случаите, когато св. Горазд е част от групата на св. Седмочисленици.

Най-ранният извор, в който се споменава името на Горазд, е Пространното житие на Методий (ЖМ) от края на IX в.,¹ като според П. Й. Шафарик той е и негов автор, макар за него да се говори в трето лице.² В ЖМ за Горазд се говори само веднъж, в гл. XVII: „Взе, прочее, да приближава времето да получи покой от страданията и награда за многото трудове. Тогава го запитаха, думайки: «Кого определяш, честният отче и учителю, измежду учениците си да бъде приемник в твоето учение?» Той им посочи един от известните свои ученици, на име Горазд, и рече: «Този е един свободен мъж от вашата земя, начетен е добре в латинските книги, и е правоверен; нека да бъде върху него божията воля и вашата обич, както и моята.»»³

Освен това, според някои автори,⁴ Горазд е един от петимата ученици, посветени за свещеници и четци (анагности), за което се споменава в гл. VI на ЖМ.⁵

В Пространното житие на Климент Охридски от Теофилакт Охридски, датиращо от

* Доц. д-р Димо Чешмеджиев, Пловдивски университет Паисий Хилендарски, Философско-исторически факултет, ул. Костаки Пеев № 21, 4000 Пловдив, България.

¹ Вж. бележките на Б. Ст. Ангелов и Х. Кодов в: Климент Охридски, Събрани съчинения, т. 3, София 1973, 160-164; ср. ФЛОРЯ, Б. Н.: Рукописная традиция памятников кирилло-мефодиевского цикла (итоги и задачи изучения) в: Жития Кирилла и Мефодия (факсимильное издание). Москва–София 1986, с. 33.

² ŠAFAŘÍK, P. J.: Rozkvět slovanské literatury v Bulharsku. Sebrané spisy, díl 3. V Praze 1865, 178-179 (= ШАФАРИК, П. Й.: Разцвет славянской письменности в Болгарии. Москва 1848, с. 8). Непьлен български превод у РАЙКОВ, Д. Българите и България в старата руска книжнина. София 1983, с. 393.

³ “Приближатисѣ научитѣ врѣмѣа покои прияти ѿ страсти и многыиѣхъ трудовъ мьздоу, въпросиша же и, рекъше: “Кого воуѣши, оубѣ и оучителю чьстьныи, въ оученицѣхъ своихъ да быи ѿ оучениа твоего твѣ настольникъ вьль?” Показа же ииъ единого ѿ извѣстьныиѣхъ оученикѣ своихъ, нарицѣмаго Горазда, глѣа: “Сѣ есть ваша земля, свокодь мьчъ, оученъ же доврѣ въ латиньскыи книги, правовѣрнь. То воуди воина воля и ваша мьчъ.” In: Климент Охридски, цит. съч., с. 192, 203.

⁴ ZARADIJA, A.: Sedam učenika sv. Klementa Rimskog i Sedmočislениci. In: Климент Охридски и улогата на Охридската книжевна школа. Скопје 1989, с. 261.

⁵ Климент Охридски, цит. съч., с. 188, превод на с. 199.

края на XI - нач. на XII в.,⁶ името на Горазд се споменава на няколко пъти. Първият път е в гл. II.7, където той е нареден между „корифеите на хора,“ след това в гл. XII.35, където се казва, че имал ранг на учител, и после още на няколко места.⁷ Между тях трябва да отличим гл. VI.23, където се казва, че Горазд заемал първото място между учениците на Кирил и Методий и бил ръкоположен за архиепископ на мястото на последния; гл. VII.24, където Горазд е свален от архиепископския престол; и гл. XII.35, където той е хвърлен в затвора.⁸ След това той вече изчезва от повествованието. Оттук нататък за съдбата му остават единствено предположения, които за сметка на това са многобройни.

Списъкът на българските архиепископи (Каталог на Дюканж) от XII в.,⁹ не е собствено агиографски паметник, но е твърде важен – той е основният, на който се опират онези автори, които смятат, че Горазд е дошъл в България в края на живота си. В него той е подреден на трето място в списъка на българските архиепископи, след Протоген и Методий: „Горазд, ръкоположен от Методий, а после изгонен от духоворците.“¹⁰ Сведението в него съвпада с информацията в Пространното житие на св. Климент. Освен самият Горазд, от подредените в този списък, български архиепископи не са били и Протоген, Методий, Климент и пр.,¹¹ а те са включени в него заради някакви чисто идеологически причини свързани с Охридската архиепископия.¹² По тази причина не може да се твърди, че паметникът може да бъде извор за положителни сведения за идването на Горазд в България. Освен това, Горазд е споменат в редица още паметници, заедно с други от светите Седмочисленици, които само ще изброя:

– **Кратко житие на Климент Охридски от Димитър Хоматиан** – между 1216-1234 г.¹³ Това житие е известно по пет гръцки преписа. Било е преведено на български много рано, вероятно още приживе на Димитър Хоматиан, или скоро след това. Българският превод е известен по два преписа, като е влязъл и в Стишния пролог.¹⁴ Тук Горазд е споменат заедно с други ученици на Кирил и Методий – Климент, Наум и Ангеларий.¹⁵

– **Гръцка служба на Климент Охридски от Димитър Хоматиан** – нач. на XIII в.¹⁶ В тази служба, в каноните на 4-ти и 8-ми глас се споменават петима от св. Седмочисленици:

⁶ ТУНИЦКИЙ, Н. Л.: Св. Климент, епископ словенский. Его жизнь и просветительная деятельность. Сергиев Посад 1913, с. 61; ДУЙЧЕВ, И.: Климент Охридски и неговото дело в научната книжнина (критико-библиографски преглед). In: ДУЙЧЕВ, И.: Проучвания върху средновековната българска история и култура. София 1981, 280-281; МИЛЕВ, А.: Гръцките жития на Климент Охридски. София 1966, с. 11; СТАНЧЕВ, К.–ПОПОВ, Г.: Климент Охридски, живот и творчество. София 1988, с. 11; НИХОРИТИС, К.: Атонската книжовна традиция в разпространението на Кирило-Методиевските извори. In: Кирило-Методиевски студии, т. 7, София 1990, 112-115; ФЛОРЯ, Б. Н.–ТУРИЛОВ, А. А.–ИВАНОВ, С. А.: Судьбы Кирилло-Методиевской традиции после Кирилла и Мефодия. Санкт-Петербург 2000, с. 28 с още литература.

⁷ Милев, А. Цит. съч., с. 81, 111; Илиев, И. Произведенията на Теофилакт Охридски, архиепископ Български, отнасящи се до българската история, ГИБИ, т. IX/2, С., 1994, с. 13, 25, 21, 28.

⁸ МИЛЕВ, А., цит. съч., с. 99, 105, 117; ИЛИЕВ, И., цит. съч., с. 20, 25.

⁹ ИВАНОВ, Й.: Български старини из Македония. София 1931, с. 564; ТЪПКОВА-ЗАИМОВА, В.: Дюканжов списък. In: *Palaeobulgarica*, 2000, 3, с. 26.

¹⁰ Й. Иванов, Български старини из Македония, с. 565; ср. БЪРЛИЕВА, С.: Московският препис на Дюканжовия списък. In: *Palaeobulgarica*, 2000, 3, с. 62.

¹¹ В. Тъпкова-Заимова, цит. съч., 35-41; ср. ЧЕШМЕДЖИЕВ, Д.: „Моравия“ и „Велика Моравия“ в средновековната българска традиция. In: Кирило-Методиевски студии, т. 13. София 2000, с. 177 сл.; Същият, Кирил и Методий в българската историческа памет през средните векове. София 2001, 172-181.

¹² В. Тъпкова-Заимова, цит. съч., с. 35 сл.

¹³ Й. Иванов, Български старини из Македония, 314-315; ДУЙЧЕВ, И.: Краткото Климентово житие от Димитър Хоматиан. In: Проучвания, с. 164; Б. Н. Флоря–А. А. Турилов–С. А. Иванов, цит. съч., с. 69.

¹⁴ Й. Иванов, Български старини из Македония, с. 314; И. Дуйчев, Краткото Климентово житие, с. 164; Б. Н. Флоря–А. А. Турилов–С. А. Иванов, цит. съч., с. 147.

¹⁵ Й. Иванов, Български старини из Македония, с. 317; И. Дуйчев, Краткото Климентово житие.

¹⁶ Н. Л. Туницкий, цит. съч., 98-99; БАЛАСЧЕВ, Г. Климент епископ словенский и службата му по стар славянски превод. София 1898, с. LXX сл.; ТЕОДОРОВ-БАЛАН, А.: Св. Климент Охридски в книжвения помен и в науч-

„Ти си тръгнал от Рим, Клименте блажен, заедно с...Методий, Горазд, Наум и Сава...“¹⁷ Неизвестно кога, тази служба е била преведена на (средно)български. Преводът е достигнал до нас по препис от XVI в.¹⁸ В него се споменават Климент, Наум, Горазд и Ангеларий.¹⁹

– **Кратко житие на Константин-Кирил (Успение Кирилово)** – 1235 г.²⁰ Освен Горазд, тук се споменават Климент, Сава, Ангеларий и Наум.²¹

– **Синодик на Българската църква (Борилев синодик)** – 1211 г.²² Тук освен Кирил и Методий са изброени и Климент, Сава, Горазд и Наум, много заслужили за славянската книга.²³

– **Канон за св. Наум от Константин Кавасила** – 1355-1360 г.²⁴ В първи тропар на IX-та песен на канона, се казва: „Основателно България чествува паметта ти, Науме, защото ти си неин просветител, заедно с божествения Горазд, Чудотвореца Климент и Ангеларий, премъдрите свещенотайници.“²⁵

– **Почаевски препис на „За буквите“ от Черноризец Храбър** – XVI в.²⁶ В този препис на знаменитото съчинение на Черноризец Храбър се споменават няколко ученици на Кирил и Методий, като първи от учениците е посочен Горазд: „**Κύριλλε** и братъ **αὐτὸς Μεθoδῖε**. **Γορασδο**. **Κλιμεντῆ**. **Ναυμῆ**. **Ἄγγελαριε**. **Σαβα**. **Λαυρε(ν)τιε**. **Λκ(τ) σοῦκλῆ**...“²⁷

– **„Сказание за превода на Священното писание“ от Хилендарския манастир** – XVI в.²⁸ Този паметник е много интересен сам по себе си,²⁹ тук ще ни интересува, че са изброени Кирил, Методий, Климент, Наум, Горазд, Ангеларий и Лаврентий, които са наречени „Седмочисленици.“ „... ὡ βῆποσλανιχ μῆζῆιν, исповῆдник и равноапльных Κύрил, **Μεθoδῖε**, **Κλιμεντῆ**, **Ναυμ**, **Γωρασδο**, **Ἄγγελαριε**, **Λαυρεντιε**, **ἕ**. **числаωμῆ**,...“³⁰

ното дирене. София 1919, 46-51; СНЕГАРОВ, И.: История на Охридската архиепископия, т. 1 – От основаването и до завладяване на Балканския полуостров от турците. София 1924, с. 278; Същият, Неиздадени преписи от гръцки служби на св. Климент Охридски. ГДА, т. 5 (31), София 1956, с. 221 сл.; К. Нихоритис, цит. съч., с. 140 сл., с останалата литература.

¹⁷ “Μετὰ τῶν θείων ἀπάρας ἐκ τῆς Ρῶμης ἀνδρῶν καὶ συνάβλων σου, Κλήμη μακάριε, τοῦ Μεθοδίου, Γοράσδου τε, Ἀγγελαρίου, Ναυμῆ καὶ Σάββα...”, К. Нихоритис, цит. съч., с. 227, 232.

¹⁸ ЛАВРОВ, П.: Жития св. Наума Охридскаго и служба ему. In: Известия Отделения русского языка и словесности Императорской академии наук, т. XII. Санкт-Петербург 1907, с. 2; МИРКОВИЋ, Ј.: Свети Наум Охридски. Сремски Карловци 1924, с. 23; МИРЧЕВА, Б.–БЪРЛИЕВА, С.: Предварителен списък на Кирило-Методиевските извори. In: Кирило-Методиевски студии, т. 4. София 1987, с. 499. За новооткрити късни български преписи на службата вж. ГЕОРГИЕВСКИ, М.: Службата, акатистот и молитвата на св. Наум Охридски во новооткриените словенски ракописи во Македонија. In: Светите Климент и Наум Охридски и придонесот на Охридскиот духовен центар за словенската просвета и култура. Скопје 1995, с. 175 сл.

¹⁹ П. Лавров, цит. съч., с. 30.

²⁰ Д. Чешмеджиев, Кирил и Методий в българската историческа памет, 93-94.

²¹ Й. Иванов, Български старини из Македония, 287-288.

²² ПОПРУЖЕНКО, М. Г.: Синодик царя Борила. София 1928 (Български старини, N VIII); Д. Чешмеджиев, Кирил и Методий в българската историческа памет, 90-91, с литература; ср. послеслова на И. Божилов, в: Държава и Църква през XIII в. София 1999, с. 123.

²³ М. Г. Попруженко, цит. съч., с. 77; ср. новобългарски превод на А.-М. Тотоманова, в: Държава и Църква през XIII в., с. 79.

²⁴ И. Снегаров, История, т. 1, 280-282; Същият, Неиздадени, с. 221.

²⁵ И. Ж. Димитров, цит. съч., с. 204.

²⁶ Н. Л. Туницкий, цит. съч., с. 103; КУЕВ, К.: Черноризец Храбър. София 1967, 217-221; МИХАИЛА, Г.: Разпространение на писмените паметници, посветени на живота и делото на Константин-Кирил и Методий в Румъния. In: Константин-Кирил Философ. София 1971, с. 135; ДЖАМБЕЛУКА-КОССОВА, А.: Черноризец Храбър. О Писменехъ. София 1980.

²⁷ К. Куев, цит. съч., с. 221.

²⁸ АНГЕЛОВ, Б. Ст.: Из старата българска, руска и сръбска литература, кн. 2. София 1967, с. 207; БОГДАНОВИЋ, Д.: Каталог ирильских рукописа манастира Хилендара. Београд 1978, 183-184, N 481.

²⁹ МИАИЛА, G.: La diffusion dans le pays romaine des écrits sur la vie et l'activité des frères Cyrille et Methode de Thessalonique. Κυριλλω καὶ Μεθoδῖω τοῦος, ἐν Θεσσαλονικῆ. т. 2, 1968, 261-262; ЧЕШМЕДЖИЕВ, Д.: За едно малко известно „Сказание за превода на Священното писание“ от Хилендарския манастир. In: Бог и Цар в българската история. Пловдив 1996, 166-169; Същият, Кирил и Методий в българската историческа памет, 98-99.

³⁰ ЛАВРОВ, П.: Материалы по истории возникновения славянской письменности. Ленинград 1930, с. 170; Същият, К вопросу о времени изобретения письмен и перевода Священного писания. In: Zbornik u slavu V. Jagića. Berlin 1908, 355-358; Б. Ст. Ангелов, цит. съч., с. 229.

– **Стенопис на св. Седмочисленици от църквата „св. Богородица“ на Слимничкия (Сливнишкия) манастир до Преспа** – 1612 г.³¹ Това е най-ранният стенопис на композицията „св. Седмочисленици.“ Разположена е на северната стена в притвора на манастирската църква „св. Богородица“ на Слимничкия (Сливнишкия) манастир до Преспа, на източния бряг на Преспанското езеро. От изток на запад са разположени: Ангеларий, изобразен като монах (стѣнѣ Яггелариѣ), Горазд, като архиерей (стѣнѣ Гораздо), Климент, архиерей (стѣнѣ Климентъ), Кирил, архиерей (стѣнѣ Кирилъ), Методий, архиерей (стѣнѣ Методіѣ), Наум, монах (стѣнѣ Наумъ), Сава, монах (стѣнѣ Сава).³² Фактът, че Горазд е изобразен като архиерей, показва добре, че авторът на стенописа е бил добре запознат с факта, че Горазд е бил ръкоположен от Методий за архиепископ.³³

– **Трето проложно житие на Константин-Кирил Философ** – по ръкопис от XVII в.³⁴ В него се споменават Климент, Наум, Горазд, Ангеларий и Сава: „...И постави епископы Анкіа, Савѣ, Яггеларіа, Горазда, Наѣма, Климента.“³⁵ Прави впечатление, че се допуска същата грешка, каквато и в Успение Кирилово, където Климент е наречен „епископ в Ликия“ – само че тук вече всички ученици на Кирил и Методий са „епископи на Ликия.“

– **Служба на св. Седмочисленици от Григорий Константинидис** – Мосхополско издание от 1741 г.³⁶ Службата е късна,³⁷ съставена от учения иеромонах Григорий Константинидис, наречен и Мосхополец. Авторството му е засвидетелствувано с два акростиха, във всеки от двата канона, като според Ив. Снегаров той не е използвал по-стара тяхна служба.³⁸ Службата има църковнославянски превод, направен от зографския иеромонах Калистрат, напечатан в Пловдив през 1903 г.³⁹ Заслужава да се отбележи, че в Мосхополските сборници няма отделно литургично последование за Горазд, обаче има за св. Еразъм.⁴⁰

Това са изворите за живота и почитанието на св. Горазд, наследник на Методий на архиепископския престол на св. Андроник, където и да се е намирал той. Както се вижда наративните между тях са само два – Пространното житие на Методий и Пространното

³¹ ТРАЙЧЕВ, Г.: Манастирите в Македония. София 1933, с. 50: манастир св. Богородица Сливнишка, с. Сливница, Преспанско датира фреските от 1614 г. Изглежда формата *Сливница* не е сгрешена, доколкото тя е отразена и у П. Хр. Илиевски, цит. съч., с. 5; ср. МИЛЮКОВ, П. Н.: Християнския древности Западной Македонии. In: Известия Русского археологического института в Константинополе, т. 4, 1899, 97-103; вж. също ТРАЙЧЕВ, Г.: Прѣспа. София 1923, с. 88. За датата на стенописите вж. ГРОЗДАНОВ, Ц.: Найстарата претставка на Седмочислениците. In: Културен живот, 1978, кн. 7-8, с. 32; Същият, Портрети на светителите од Македония од IX-XVII в. Скопје 1983, с. 115; МИЛЬКОВИК-ПЕПЕК, П.: Историските и иконографските проблеми на непрочената црква св. Богородица од Слимничкиот манастир крај Преспанското езеро. In: Годишен зборник. Филозофски факултет на Универзитетот-Скопје, 1979-1980, кн. 5-6 (31-32), с. 181, 185; ПОПОВСКА-КОРОБАР, В.: Към атрибуцията на живописиста в Слимничкия манастир и нейните паралели в някои църкви в България. In: Проблеми на изкуството, 1997, кн. 2, с. 3.

³² Ц. Грозданов, Найстарата, с. 32; Същият, Портрети, с. 115; П. Мильковик-Пепек, цит. съч., с. 192.

³³ Ц. Грозданов, Портрети, с. 116.

³⁴ *Magnae Moraviae fontes historici* (Opera Universitatis Purkynianae Brunensis. Facultas philosophica), т. 2, 1967, 312-313.

³⁵ *Idem*, p. 313.

³⁶ СНЕГАРОВ, И.: История на Охридската архиепископия-патриаршия, т. 2. – От падането и под турците до нейното унищожение (1394-1767). София 1932, 348-349, 354-357; TRAPP, E.: Die Sieben Slavenapostel in der liturgischen Dichtung. In: *Annalecta Bollandiana*, 1982, 100, p. 469 etc.; ДЮБРЕВ, И.: Мосхополски издания. In: Старобългарска литература. Енциклопедичен речник, 278-279; ср. E. Trapp, Die Sieben Slavenapostel, p. 476; PEYFUSS, M. D.: Die Druckerei von Moschopolis 1731-1769. Buchdruck und Heiligenverehrung im Erzbistum Achrida (Wiener Archiv für Geschichte des Slawentums und Osteuropas, b. XIII). Wien 1996, p. 61.

³⁷ Въпреки мнението на редица учени, че е имало и по-стара служба, вж. ДРИНОВ, М.: По въпроса за светите Седмочисленици. Съчинения. София 1911, с. 255; А. Милев, Светите Седмочисленици, с. 7; РАЙКОВ, Б.: Рани календарни вести за Климент Охридски. In: Климент Охридски. София 1966, с. 325; E. Trapp, op. cit., p. 481.

³⁸ И. Снегаров, История, т. 2, с. 355; Същият, Българският първоучител св. Климент Охридски. ГСУ-Богословски факултет, т. IV, 1926-27, София 1927, с. 325; ср. E. Trapp, Die Sieben Slavenapostel, p. 478 etc.

³⁹ *Служба свѣтъхъ Сѣдмочисленициъ ѿромонаха Григоріа Мосхополіта*. Пловдив 1903; ср. КАЛЕВ, Д.: Богослужебната прослава на светите Седмочисленици. In: Духовна култура, 1983, кн. 7, с. 2.

⁴⁰ МЕЛОВСКИ, Х.: Мосхополски зборник. Пролошки житија на светци, кн. 1/1, Скопје 1996, 22-28.

житие на Климент и те не са свързани с негов култ. Разположението на изворите във времето показва, че споменът за Горазд се е поддържал до около средата на XIII в., след това е бил загубен и се е възстановил чак през XVI в. Този спомен не е култов. Най-ранни данни за богослужебно почитание на Горазд имаме от началото на XVII в., и то като част от групата „св. Седмочисленици.“ Данни за самостоятелно почитание няма.

Няма данни и за наличие на храмове на името на Горазд. Сведенията за съществуване на манастир *св. Горазд* близо до Охрид,⁴¹ не се потвърждават – тук става въпрос за манастира на св. Еразъм Лихнидски,⁴² с когото Горазд често се бърка, още от времето на Паисий Хилендарски,⁴³ а след това продължава, главно в научни съчинения.⁴⁴ Отъждествяването е станало според Н. Туницки заради съзвучието на имената на двамата светци.⁴⁵ В Охрид св. Еразъм Лихнидски е наричан *св. Размо* и са го бъркали дори със св. Герасим.⁴⁶

Както се вижда от прегледа на изворите, няма никакви сведения Горазд да е идвал в България, да е умирал тук, и да има оставени гроб и/или мощи. Последното историческо известие за Горазд е от Пространното житие на Климент Охридски, където се съобщава, че наследникът на Методий бил хвърлен в затвора. Оттам нататък вече сведения няма, но има многобройни хипотези за неговата съдба. Най-вероятната, но и най-неинтересната е тази, че той просто умрял в затвора.⁴⁷

Според едно съобщение на бившия Бератски митрополит Антим Алексуди обаче, в митрополитската църква *Успение Богородично* в Белград Албански (Арнаут Белиград, дн. Берат) имало мощи на Горазд и Ангеларий.⁴⁸

⁴¹ Вж. напр. (Д. Маринов), Светите Седмочисленици и тяхната черковно-книжовна дейност. In: Религиозни разкази, 1897, кн. 7-8, с. 484, според когото манастир на името на светеца се намирал тогава още близо до Берат и в него се пазели мощите му. Това показвало, че му е бил даден „архиепископския престол в Белград в Албания, сегашния град Берат.“

⁴² Църквата на св. Еразъм Лихнидски, мъченик от Антиохия, пострадал при Диоклециан, се намира на пътя Охрид-Струга, на един хълм до езерото, до с. Гъбавци. Не е ясно как култът му се е развил в този район. Празникът му се чествува на 1 юни, но се среща и на други близки дати. Той има и запазена славянска средновековна служба, в сръбски миней от 1435 г., пазен в Софийската народна библиотека, N 122 (136), която е за 1 юни, вж. СНЕГАРОВ, И.: Жития на народни светии, написани на охридско наречие с гръцко писмо. In: Македонски преглед, 1925, кн. 5-6, с. 29; ср. СПРОСТРАНОВ, Е.: Бележки за град Охрид и славянската служба за св. Еразма. In: Славянски глас, 1905, кн. IV, с. 152; Същият, Неизвестна служба на Климент, епископ словенски. In: Сборник в чест на проф. Л. Милетич, София 1912, с. 348; ср. Х. Меловски, цит. съч., с. 19 сл., с още литература. По повод на забележката на Х. Меловски, пак там, с. 24, бел. 12, за това, че топонимът *Хермелия* от житието на св. Еразъм не е идентифициран, бих искал да напомня, че за такъв топоним споменава В. Григорович, цит. съч., с. 105, като твърди, че село с такова име се е намирало на брега на Охридското езеро, по пътя Охрид-Струга, преди с. Гъбавци.

⁴³ Паисий Хилендарски, История славяноболгарская. Първи Софрониев препис от 1765. София 1972, с. ̄; ГРИГОРОВИЧ, В.: Очерк путешествия по Европейской Турции. Москва 1877, с. 101.

⁴⁴ Преглед на въпроса вж. у БАЛАСЧЕВ, Г.: Рецензия за А. Теодоров-Балан, Българска литература, кратко ръководство за средни и специални училища. Пловдив 1896. In: СБНУНК, т. 15, 1898, с. 8; И. Снегаров, Българският първоучител Климент Охридски, с. 250.

⁴⁵ ТУНИЦКИЙ, Н. Л.: Св. Климент, епископ словенский. Его жизнь и просветительная деятельность. Сергиев Посад 1913, с. 146; СПРОСТРАНОВ, Е.: Бележки за град Охрид – славянска служба на св. Еразма. In: Славянски глас, 1905, кн. IV, с. 152, ср. с. 156; Г. Баласчев, цит. съч., с. 8 сл.; И. Снегаров, Българският първоучител Климент Охридски, с. 250, бел. 4; ср. още МИЛЕВ, А.: Светите Седмочисленици. In: Църковен вестник, 1955, бр. 34, с. 8; КАЛЕВ, Д.: Св. Горазд, славянски просветител, София 1970, с. 20.

⁴⁶ Е. Спространов, Бележки за град Охрид, с. 152.

⁴⁷ ГЮЗЕЛЕВ, В.: Княз Борис I. София 1969, с. 340; DVORNIK, F.: Byzantine missions among the Slavs. SS. Constantine-Cyril and Methodius. New Brunswick-New Jersey 1970, p. 197.

⁴⁸ Αλεξουδῆ, Α. Δ. Σύντομος ἱστορικὴ περιγραφὴ τῆς ἱερας μητροπόλεως Βελεγράδων καὶ ὑπὸ τὴν πνευματικὴν αὐτῆς δικαιοδοσίαν ὑπαγομένης χώρας νῦν πρῶτον συνταχθεῖσα καὶ ἰδίως ἀναλώμασι τύποις ἐκδοθεῖσα, ἐν Κύρκυρα, 1868, p. 112, бел. 1; ср. С. Новаковић, цит. съч., с. 58; Г. Баласчев, цит. съч., с. 8; M. D. Peuffuss, op. cit., 173-174; АСЕНОВА, П.: Един изчезнал (може би) български ръкопис от Берат. In: Македонски преглед, 1996, N 2, с. 91; Същата, Гръцки източник за „Български старини из Албания.“ In: Studia protobulgarica et mediaevalia europensia. В чест на проф. В. Бешевлев. София 2003, с. 379.

Много рано, още в зората на славистиката, се появяват мнения, че Горазд не е загинал. П. Й. Шафарик напр. смята, че след като бил освободен от затвора, Горазд бил принуден да напусне страната и потърсил приют в България. Основание за това големият учен търси в два пометника – първият е Дюканжовия каталог, вторият е манастирът, който носел неговото име и който според В. Григорович се намирал близо до Берат. Григорович се основава на сведенията на местни жители. Там според Шафарик се намирали и костите му.⁴⁹ Самият Й. Добровски пък направо смята, че Горазд, съдейки по името е българин, а това, че е моравянин го бил измислил Теофилакт Охридски.⁵⁰

Позицията на П. Й. Шафарик оказала силно влияние върху по-нататъшните изследвания – тази теза се повтаря и от В. Ягич, според когото Горазд станал български епископ, а след неговата смърт го заместил Климент;⁵¹ от Ст. Новаковић, който проявява известно колебание – смята, под влияние на Шафарик, че Горазд може да е дошъл по друг път в България, но допуска, че може би Климент след смъртта му, е запазил мощите и ги е донесъл в България.⁵² Ст. Новаковић обаче е и един от първите, които допускат, че намиращите се в Берат мощи са мистификация.⁵³ Идеята за „българската съдба“ на Горазд се споделя и от няколко църковни историци.⁵⁴ Напоследък тази теза се застъпва от Д. Калев, който особено много набляга на мощите на Горазд, пазени в църквата „св. Богородица“ в Берат.⁵⁵

Тази хипотеза много рано среща сериозна съпротива в учения свят. Против нея се обявява вечният скептик Е. Голубински.⁵⁶ Особено подробно се занимава с нея българският учен Г. Баласчев, родом от Охрид, който се спира подробно най-вече на проблема с мощите на Горазд в Берат. Той отхвърля използването на Дюканжовия каталог като извор свидетелстващ за идването на Горазд в България.⁵⁷ Н. Л. Туницки от своя страна смята, че преданието за дейността на Горазд в Македония е възникнало на базата на отъждествяването на Горазд с Еразъм, като обръща внимание на Мосхополското издание, където има служба за св. Еразъм.⁵⁸ Освен това, той смята, че роля за появата на сказание за мощите на Ангеларий и Горазд в Берат играе обръкването на споменатия в Пространното житие на Климент Белград (северен, днес в Сърбия) и южния Белград – (Берат).⁵⁹

Завършен вид възраженията за пристигането на Горазд в България намират у друг български учен от Охрид – Ив. Снегаров. На първо място той също отхвърля използването на Дюканжовия каталог като извор по въпроса. След това обяснява подробно, че Горазд не бива да се бърка с Еразъм, както правят това редица автори и заключава, че късното предание за неговата дейност в Югозападна България е могло да възникне под влияние на „житията на Кирил и Методий, Климент и Наум.“ Що се отнася до наличието на мощи на Горазд в Берат, за които съобщава бившият бератски митрополит Антим Алексуди, то

⁴⁹ P. J. Šafárik, op. cit., 178-179; П. Й. Шафарик, цит. съч., 8-9.

⁵⁰ ДОБРОВСКИЙ, Й.: Кирилл и Мефодий, славянские первоучители. Москва 1825, с. 89. За княз на име Горазд в Карантаня в VIII в. вж. ФЕРЛУГА, J.: Византија и постанак ранијих јужнословенских држава. In: ЗРВИ, кн. X, 1968, с. 59.

⁵¹ ЯГИЧ, В.: История сербо-хорватской литературы. Казань 1871, с. 52.

⁵² НОВАКОВИЋ, С.: Први основи словенске књижевности међу балканским словенима. Београд 1893, с. 41, бел. 1.

⁵³ С. Новаковић, цит. съч., с. 64.

⁵⁴ ФИЛАРЕТ, архиепископ Черниговский: Святыя южных славян. Описание жизни их. Санкт-Петербург 1849, 150-151; КАРОЛЕВ, Р.: Уроци по Българска църковна история. Цариград 1873, 18-19; НАЧОВ, Н.: Време и живот на св. Борис-Михаила, господар и просветител български. Варна 1901, 59-61; ЦУХЛIEB, Д.: История на българската църква. София 1911, т. 1, с. 345; СТАНИМИРОВ, С.: История на българската църква. София 1925, с. 56.

⁵⁵ Д. Калев, Св. Горазд, с. 24; Същият, Църквата „Св. Седмочисленици“, с. 70.

⁵⁶ ГОЛУБИНСКИЙ, Е.: Краткий очерк истории Православных церквей болгарской, сербской и румынской или молдо-валашской. Москва 1871, с. 39.

⁵⁷ Г. Баласчев, цит. съч., с. 8 сл.

⁵⁸ Н. Л. Туницкий, цит. съч., с. 146.

⁵⁹ Н. Л. Туницкий, цит. съч., с. 155.

това предание според него няма реално значение. Няма основание също така, според Ив. Снегаров, да се мисли, подобно на Ст. Новаковић, че мощите на св. Горазд са пренесени от другаде, тъй като бератското предание за тях е произлязло от преданието за св. Еразъм, поради съзвучие на имената им, след като поради пропагандата на Охридската архиепископия в началото на XVIII в. се засилил култът на св. Седмочисленици.⁶⁰ Много важна роля за появата на преданието за мощите на Горазд, намерило място в книгата на Антим Алексуди, е изиграло смесването на дунавския Белград с албанския.⁶¹

След споменатото съобщение на Антим Алексуди, дълги години няма никакви извещения по въпроса за мощите в църквата „Св. Успение Богородично“ в Берат. Според едно съобщение на албанския писател Тома Кацори, дълги години живял в България, в църквата *Свето Успение Богородично*, катедрала на град Берат,⁶² датираща от XIII или XIV в., се пази ковчеже с мощи. На неговия капак са написани имената на Св. Седмочисленици: Гораздон, Ангелари, Кенос, Теодоро, Савас, Кирилос, Методи.

Според описанието, ковчето е дървено, с размери 0.89 x 0.41 x 0.26 м, като в него са само част от костите, без черепите. Капакът е обкован със сребро, като върху него релефно са изобразени седемте славянски апостоли със съответните имена. Надписите са на гръцки. По мнението на Т. Кацори и Д. Калев, и от направата и от изображенията се вижда, че това ковчеже е по-нова работа. Върху капака има надпис от 1885 г. Много интересни са обущата, които се намират в ковчето. Отдолу са изработени от негниещо дърво, а отгоре, от благороден метал – сребро и друг, с инкрустиран в средата голям кръст.⁶³

Както се вижда в този надпис има двама с неясни имена. Първият от тях е Кенос, който според Тр. Кръстанов, последният застъпник на автентичността на мощите, се е получил чрез лигатурно съкращаване на името Климентос или Климис.⁶⁴ Това според мен не е възможно.

⁶⁰ И. Снегаров, *Българският първоучител*, с. 250, бел. 4.

⁶¹ Пак там, с. 260, бел. 1. За съдбата на Горазд след разгрома на византийската мисия в Средна Европа има още една хипотеза – някои учени смятат, че след излизането си от тъмницата славянският просветител е намерил убежище в Малополша (Южна Полша). За това си твърдение те се основават на сведенията на полския учен Й. Затеј, който открива във Варшавската народна библиотека т. н. календар от Вишлица, датиращ от втората половина на XIV в., в който под датата 17 юли (sic!) е поместена памет на св. Горазд, вж. ZATHEY, J.: O kilku przypadkach zabytkach rękopiśmiennych Biblioteki Narodowej w Warszawie. In: *Studia z dziejów kultury polskiej*. Warszawa 1949, pp. 76-77. Проблемът тук се състои в това, че по време на Втората световна война Народната библиотека във Варшава изгря, а с нея и въпросния ръкопис съдържащ календара. Това прави въпроса дали Горазд е избягал в Полша трудно разрешим. Въпреки това обаче има учени, които приемат информацията за достоверна, ср. MALEWSKI, T.: *Z zagadnieniu językoznawstwa ogólnego i historycznego*. Warszawa 1969, p. 35-2; DVORNIK, F.: *Byzantine missions among the Slavs*. SS. Constantine-Cyril and Methodius. New Brunswick-New Jersey 1970, p. 198 etc.; ср. ДВОРНИК, Ф.: Горазд в Южна Полша. In: „За буквите,” 24 май 1981; вж. преглед на литература у БУЮКЛИЕВ, И.: Следите на Кирило-Методиевската традиция в старополски. In: *Кирило-Методиевските традиции в славянските езици*. София 1985, с. 15. Не се съмнявам, че това споменаване е автентично – датата, под която е поместена паметта – 17 юли е същата, под която се славят св. Седмочисленици в Мосхополските издания. Оттук нататък обаче информацията става прекалено оскъдна и не могат да се правят никакви изводи. При всички положения обаче, наличието на тази дата не е достатъчно условие да се приеме, че Горазд е отишъл точно там, а само, че е имал някакъв култ. Това само по себе си е много интересен факт и би трябвало да се обясни, което също на базата на тези данни, с които разполагаме не е възможно, въпреки опита да се привлекат и археологически данни, вж. РОГОВ, А. И.: *Культурные связи Киевской Руси с другими славянскими странами в период ее христианизации*. In: *Принятие христианства народами Центральной Юговосточной Европы и крещение Руси*. Москва 1988, с. 227.

⁶² За името на църквата вж. POPA, Th.: *La Glavenice medievale et le Ballsh actuel*. In: *Studia Albanica*, 1964, N 2, p. 125.

⁶³ Т. Кацори, в: *Родолубие*, 1987, кн. 4; Същият, *На запад до Илирик*, в: *За буквите*, София 24 май 1987; ср. КАЛЕВ, Д.: *Св. Горазд, славянски просветител*. София 1970, 43-45, където има и снимка на ковчето, но надписът не може да се разчете, тъй като тя е правена от кинолента на документален филм. Ср. КАЛЕВ, Д.: *Църквата „св. Седмочисленици“*. София 1979, с. 71; КРЪСТАНОВ, Т.: *Неизвестни извори за св. Климент Охридски чудотворец, епископската му столица Велика = Белград = Берат и датата на смъртта му – 25 юли 916 г.* In: *Дни на науката на Република България и Република Македония*. София 1998, с. 175.

⁶⁴ Т. Кръстанов, *цит. съч.*, с. 175.

Вторият е Теодоро, и понеже появата на това име не може да бъде обяснено по друг начин, Тр. Кръстанов приема, че е идентичен с Теодор, един от XV-те Тивериуполски мъченици. Тези двама светци не са засвидетелствувани в нито един извор за Седмочислениците. Очевидно тези мощи са фалшиви, за което най-добре говори присъствието на мощи на Кирил и на Методий вътре, което не е възможно. Същевременно липсват двамата най-популярни Седмочисленици в този район – Климент и Наум. Очевидно тези мощи са рожба на една „пропагандна локално-патриотична фикция,“ по думите на Е. Трап.⁶⁵ Тази традиция обаче би трябвало да е късна и възникнала някъде около Берат или близката му околност, защото липсата на Климент и Наум показва, че тя не е свързана нито с Охридската, нито с Мосхополската традиция, където и двамата неизменно присъстват. Това убеждение се подсилва от съобщението на албанския историк Т. Попа, че според устната традиция („*toutjours d'après la tradition orale*“) мощите са били пренесени в Берат от катедралата св. Богородица на съседния град Балш,⁶⁶ който се намира на около 25 км югозападно от него и който се идентифицира със средновековния български град Главиница.⁶⁷ Т. Попа отбелязва още, че не е ясно дали късната икона, която е изрисувана над мощите на светците, отразява един исторически факт или се обляга на една изопачена устна традиция („*sur une tradition orale fausse*“).⁶⁸ С тази „устна традиция“ се връщаме отново на изходна позиция – сведенията на „местните жители,“ на които настоява П. Й. Шафарик.⁶⁹

Важен е въпросът за времето, когато се появяват тези мощи в Берат, съпроводени със съответната устна традиция. И. Снегаров смята, че това е станало през XVIII в., след появата на службата на св. Седмочисленици в Мосхополското издание.⁷⁰ Предположението изглежда правдоподобно, но веднага трябва да напомня отсъствието на Климент и Наум, което, пак повтарям, показва, че става дума за традиция извън Охридската и Мосхополската – иначе тези двама светци щяха да присъстват. Ако приемем, от друга страна, че изброените светци са св. Седмочисленици, независимо от отсъствието на двамата най-популярни от тях, то тогава можем да кажем, че *terminus post quem* за появата на тези мощи е XVI в., тъй като преди това тази група светци, като група, не е засвидетелствана.⁷¹

The Relicts of St. Gorazd in Belgrade Albanian (Berat)

Dimo Cheshmedzhiev

The report examines the problem of relics and the cult of St. Gorazd so-called Albanian Belgrade (today Berat in southern Albania). Rejected the view that St. Gorazd escaped along with other disciples of Cyril and Methodius in Bulgaria in the southwestern Bulgarian lands and on this basis justifies the idea that existing in this region cult of the saint has character, then later sixteenth century.

⁶⁵ E. Trapp, *Die Sieben Slavenapostel*, p. 477.

⁶⁶ Th. Popa, *op. cit.*, p. 125.

⁶⁷ Th. Popa, *op. cit.*, 121-128; DUCCELLIER, A. : *La facade maritime de l'Albanie au Moyen age. Durazzo et Valona du XI-e au XV-e siècle*. Thessaloniki 1981, 21-25; OBOLENSKY, D.: *St. Clement d'Ohrid et les Albanais*. In: *Studia Slavico-Byzantina et mediaevalia Europensia*, v. 1, Sofia, 1988, p. 39; П. Асенова, *Един изчезнал*, 90-91.

⁶⁸ Th. Popa, *op. cit.*, p. 126.

⁶⁹ P. J. Šafárik, *op. cit.*, p. 126.

⁷⁰ И. Снегаров, *Българският първоучител*, с. 250.

⁷¹ ЧЕШМЕДЖИЕВ, Д.: *Бележки върху култа на св. Седмочисленици в средновековна България*. In: *Пэти достоитъ. Сборник в памет на Стефан Кожухаров*. София 2003, с. 435.

VIERA ŽEMBEROVÁ*

Ku genéze národného konceptu slovanskej vzájomnosti

ŽEMBEROVÁ, V.: On Genesis of Slavic Mutuality National Conception. *Slavica Slovaca*, 45, 2010, No. 2, pp. 144-153. (Bratislava)

Rise and development of the Slovak approach to the programme of Slavic mutuality during the period of national renaissance.

History, ethnic group, territory, Slavs, language, culture, education, Slavic mutuality.

Termín *slovanská vzájomnosť*, predovšetkým jeho sémantika, má viacero podôb a myšlienkových variantov, čo priamo súvisí s politickým a spoločenským kontextom slovanského „prvku“ v dejinách európskej politiky, kultúry a spoločenských vied od prelomu 17. a 18. storočia (Matej Bel, Ján Baltazár Magin, Bohuslav Tablic, Juraj Papánek, František Sasínek, Juraj Fándli, Jozef Ignác Bajza, Anton Bernolák, Ján Hollý, Ľudovít Štúr), pretože „v 17. a 18. stor., a vlastne až do štúrovcov slovenské často priamo splyva so slovanským“ (Tibenský, 1960, s. 199). Pavol Jozef Šafárik sústredne pracoval na hodnotovej prepojenosti pojmov, označení *Slovák, Slovan, Sloven, Sloveni*, o čom v roku 1827 napísal Jánovi Kollárovi i toto: „...nárek nad oddeľovaním slovenského nárečia (nie slováckeho, preboha nie! – ó, keby sme toto prekliate slovo na veky vekov odstrániť mohli – čert nám ho bol dlžen...) od českého v mojej literatúre je veru bezdôvodný (...). Na tom jedinom slove slovenský, slovenské, Slovensko visí celá starožitosť nášho kmeňa“ (Šafárik, 1961, s. 265-266). Tento diferenciačný a súbežne identifikačný proces, hoci v polohe pojmov, súvisí predovšetkým s tým, že „Slováci sa formovali aj vo feudálnu národnosť v cudzom štátnom útvere a chýbajú im politicko-teritoriálne tradície. Preto s takým splyvaním so slovanským celkom ako u Slovákov nestretávame sa ani u jedného zo slovanských národov“ (Tibenský, 1960, s. 199). Aj preto „nie je nijakým prekvapením zdroj idey kollárovskej slovanskej vzájomnosti práve u nás a jej veľký význam v našich politických dejinách cez celé 19. storočie“ (Tibenský, 1960, s. 199). V tejto súvislosti má opodstatnenosť vrátiť sa aj k substantívne-mu základu spojenia, k jeho reflektovaniu v modernej literárnej vede, najmä v jej slavistickom kontexte, pre ktorý „slovo slovanstvo je súborným označením príslušníkov slovanských národov – Slovanov ako slovo ľudstvo súborným označením tvorov homo sapiens na planéte Zem, má aj význam podobný význam češstvo, polskošč. Môžeme teda hovoriť o tradičnom i modernom slovanstve slovanských národov a o slovenskom slovanstve ako o slovenskom slováctve. Slovanstvo je neodmysliteľnou zložkou slovenskej historickej pamäti a identity. Vedomie, že patríme do slovanského sveta, je dôležitým prvkom našej národnej identity. Bez neho by sme neboli tým, čím sme. V tomto význame sa uvádza slovanskosť i v názve tejto úvahy: Slovanstvo slovenskej literatúry, slovanstvo slovenskej historickej pamäti, slovanstvo ako forma slovenskosti alebo slováctva“ (Ján Koška, z rukopisu *Slovenské slovanstvo*, s. 1-2).

* Prof. PhDr. Viera Žemberová, CSc., Filozofická fakulta Prešovskej univerzity, Ul. 17. novembra č. 1, 080 78 Prešov.

Priestor členitej, ale predovšetkým dynamickej „politickej“ a „kultúrnej“ Európy a čas dvoch storočí, myslíme na doznievajúce 18. storočie a začínajúce sa 20. storočie, sú aktuálnym podložím na konštituovanie a premeny termínu *slovanstvo*, profilovanie a diferencovanie idey slovanstva a na odlišnú „prax“ slovanskej vzájomnosti ako zložitého aj protirečivého, no predovšetkým viacvrstvového vyjadrenia javu, ktorý prebiehal singulárne (národ) alebo kolektívne (Slovania, slovanstvo, slovanské) v súbore identifikačných (etnické, národné, kultúrne, ideologické a iné) a emancipačných (politické, ekonomické, nadnárodné koncepcné a iné zámery) pohybov. A tie napokon majú svoju genézu v kultúrnom zámere (program, koncepcia, idea) a vyústenie v politickej „praxi“ svojej doby, v čom nie raz býva výrazná diferencácia, čo znamená, že medzi tézou a jej realizáciou treba aj pri slovanskej vzájomnosti a priori počítať s národnými či „časovými“ tenziami.

Prvé roky jestvovania myšlienky slovanskej vzájomnosti sa vyvíjali na podloží svojho jadra, teda na myšlienke (veľkého, spríbuzneného, priestorovo rozľahlého, formálne organizovaného) slovanstva, na jeho obryse priamej kvantitatívnosti (priestor, početnosť atď.) a potom na výraze, ktorý mohol rovnocenne spočívať v akte obrany, ale aj v prejave rozlične chápanej a prejavovanej sily vnímanej ako nástroj moci (armáda, ekonomika, forma organizácie štátu atď.). Výskum slovanskej vzájomnosti ako súčasť idey slovanstva smeruje k presvedčeniu, podľa ktorého „vznik myšlienky slovanskej vzájomnosti a jej historický vývin sa dáva do súvislosti so vznikom slovanských štátov“ (Hejret, 1944, b. s.).

Kým na počiatku, ako sa už naznačilo, zavážila početná „sila“ slovanského prvku, sústredovala sa neskôr pozornosť na špecifickosť slovanského jazyka, na to, čo bolo v slovanskom svete spoločné i rozdeľujúce v etnologických významoch a dalo sa „využiť“ na enumeráciu znakov etnického (kmeňového) spoločenstva: „Právě tyto vlastnosti dávaly Slovanům jistá práva, ony jim zároveň zaručovaly i jisté poslání v dějinách lidstva“ (Dějiny české literatury. II. Literatura národního obrození, 1960, s. 138). Zdá sa, že ohlasy na Herderove názory o slovanstve a germanstve v novom storočí zohrali rolu mýtu, ktorý pateticky prežíva, aktualizuje dobu (politickú, filozofickú, kultúrnu) antiky ako prameň aktuálny pre slovenské obrodzenie a v Kollárovej myšlienke slovanskej vzájomnosti vykladanej zúžene ako protiklad nemeckej vlasteneckej romantiky. Aj v Herderovom vplyve možno predpokladať tendenčné podnety na sprostredkovanie antického odkazu, teda na podložie pre ďalšiu vzorovú ideu „ako zvláštne spriaznenie slovanského ducha s duchom gréckym“ (Ludvíkovský, 1947, s. 93-119). Filozofické podpery v dobe jej reflektovania sa pre slovanskú vzájomnosť rozširovali i tak, že sa popri Herderovej filozofii pripomína aj Schlözerova filozofická inšpirácia pre súčasníkov, pretože i on bol medzi tými, čo vyslovovali „kladné názory na Slovanov“ (Gogolák, 1942, b. s.).

Napokon sa kultúrny zámer slovanskej vzájomnosti relativizoval politickými pohybmi v roku 1848, no myšlienky všeslovenskej vzájomnosti sa pretavili do jednotlivých národných a politických emancipačných úsilí (Burian, 1940, s. 238-254), hoci ich „prežívania a dožívania“ po udalostiach revolúcie meruôsmeho roku má rozličné (národné) ozveny. Jednou z nich je relativizovanie jej globalizujúcej nosnosti či aktuálnosti v polovici storočia, keď sa formovali moderné buržoázne spoločenstvá a ich štátne formy; napríklad na tomto pozadí bilateralizuje Ľudovít Štúr východiskovú Kollárovu tézu na garde Slováka a Slovan. Inou „udalosťou“ je jej oslabovanie či erózia zvnútra národnými variantmi mesianistických ideí o budúcnosti národa (Michal Miroslav Hodža, Samo Bohdan Hroboň, Peter Kellner-Hostinský, Samo Vozár a ďalší; pozri Kováčik, 2003), ktoré v slovenskom kultúrnom prostredí a v umení žijú aktívne aj po prvej svetovej vojne (J. C. Hronský a ďalší).

Myšlienka o mieste, význame, „sile“ a účinkovaní „variantov“ (vše)slovanskej myšlienky, tentoraz s politickým akcentom, si našla svoj výraz v rusofilských a panslavistických ideách. Pohyby v slovenskom svete súviseli s diferencovanými procesmi národného obrodzenia. „Princípom jednoty s Čechmi bolo slovanstvo nie českoslovanstvo. Kmeňovú jednotu československú i vo svojej programovosti naši vtedajší buditelia chápu viac len ako konkrétnejšiu formu jednoty slovanskej“ (Rapant, 1947, s. 1-16).

Pavol Jozef Šafárik predložil súčasníkom aj generácii po ňom predstavu slovanstva a spolupráce v jeho kmeňovom rámci v troch podobách: „Prvá je podobou starých pohanských čias (osobitne života starých Slovanov v duchu autochtónnej teórie), druhá podoba jeho prítomnosti (v diele P. J. Šafárika podanom veľmi realisticky) a tretia podoba jeho budúcnosti varuje Slovanov pred mravnou smrťou: ak by Slovania nepriniesli vyššiu slobodu sebe, môžu sa radšej zmeniť na Nemcov, Maďarov a Talianov, aby neboli na obtiaž iným národom“ (Pišút, 1946, s. 441- 443).

Slovanská myšlienka si vo svojom čase získala podporu medzi vzdelancami jednotlivých národných celkov a šírila sa prostredníctvom umeleckých i odborných textov a diskusiami. V dejinách slovenskej filozofie sa Kollárova téza o slovanskej vzájomnosti dnes prijíma aj ako výraz jeho racionálneho chápania a využitia inšpirácií (Várossová, 1995, s. 656). Idea slovanstva sa v záujmoch dobových vzdelancov s umeleckými, vedeckými, ale aj praktickými politickými ambíciami vnútorne otvárala jednotlivým „odštiepkom,“ kam možno priradiť úvahy o slovanskom kmeni, slovanskom národe, slovanskom jazyku, literárnej vzájomnosti, slovanskej vzájomnosti, čo ústilo do predstavy o jednote Slovanov. Každá slovanská národná kultúra v európskom prostredí 18. a 19. storočia mala svojich predstaviteľov slovanskej myšlienky (najmä v českej, poľskej, ukrajinskej a ruskej spoločnosti), ale osud jej jestvovania a napĺňania bol závislý od kontextu a objektívnej roly národného spoločenstva v prebiehajúcich dejoch európskeho politického, ekonomického a myšlienkového pohybu.

Vývin v myslení o slovanstve, o Slovanoch a ich spoločenstve znamenal aj posun v dobových „konceptiach“ o východiskovej téze jednoty (Rapant, 1947, s. 228-238). Slovanská vzájomnosť ako výraz dobovej myšlienky o slovanstve sa spresňovala v priamej väzbe na ujasňovanie si „roly“ konkrétneho národa (Rusko, Poľsko verus Ukrajina, Slovensko a i.), jeho jazyka a kultúry, čo sa v slovanskom svete uskutočňovalo nie nástrojmi politiky, ale predovšetkým možnosťami umenia a vedy (odlišnosti v projektoch P. J. Šafárika a Jána Kollára). „Šafárik v Dejiniach slovanského jazyka a literatúry vytvoril v dobovom ponímaní jazykovedné a literárnovedné dielo vo vlastnom zmysle slova. Oproti tomu Kollárova rozprava nesmeruje k filologickej špecializácii, i keď z nej vychádza a vnútorne ju predpokladá aj obsahuje. Rozprava o vzájomnosti má všeobecnejší kultúrny a spoločenský význam i dosah, v ktorom jazyková a literárna vzájomnosť sú čiastočne cieľom, najmä však prostriedkom na uskutočnenie všeobecnej idey. Kým Šafárik vychádza zo slovanskej jednoty a smeruje k diferencii, ktorú jazykovedne a literárnovedne realizuje, Kollár naopak, rešpektujúc diferenciačný status quo smeruje ponad neho k určitej špecifickej forme syntézy. (...) Kým Šafárikove Dejiny slovanského jazyka a literatúry mohli by sme kvalifikovať ako utváranie celkom konkrétnych predpokladov pre budúci rozvoj porovnávacieho skúmania literatúry, Kollárova rozprava zohráva v tomto zmysle skôr úlohu mobilizujúcich podnetov“ (Ďurišín, 1979, s. 27-28).

Slovanská vzájomnosť má viacero interpretácií, čo súvisí s dejinným kontextom konkrétneho národného spoločenstva. Prvý okruh vzniká v širokom zábere časového „rozmeru,“ keď národné procesy veľkých aj malých spoločenstiev vyjadrené potrebou utvoriť svoj štát, osamostatniť sa spod vplyvu iného štátneho celku či tlaku inej kultúry smerujú do uskutočnenia odlišných národnoobrodenských programov. I tým a taktó sa vzdľahuje dynamika spoločenského, ekonomického, vedeckého, umeleckého a emancipačného procesu, lebo sa neuskutočňuje rovnakým tempom, hoci ide o spoločenstvá v priestorovej, národnej a kultúrnej blízkosti. Druhý okruh vyjadruje „kvalitu“ národnej identity, deklarovanie zámeru jej reálneho uskutočňovania, čo sa viaže na politické ambície a reálne možnosti národného spoločenstva, tretí okruh sa pohybuje medzi premenami obsahov termínov i „javov“ slovanstvo, slovanské jazyky, slovanská etnokultúra, slovanská identita, identita jednotlivých národných spoločenstiev a vzťahy medzi nimi, nástrojov emancipačných stratégií v slovanskom politickom, náboženskom, ekonomickom či geopolitickom „uskutočňovaní sa“ premenlivých, ale vždy konkrétnych (národných, spoločenských, kontinentálnych) podmienok. Štvrtý okruh sa sústreďuje na Kollárov a Štúrov rozdielny prístup k pôvodne nepolitickej téze o slovanskej vzájomnosti, piaty okruh „vyhodnocuje“ následky všeslovanskej

plurality, ktorá uchovala identitu každého svojho komponentu v jazyku, umení a kultúrnych osobitostiach národného spoločenstva. Napokon spoločenskovedne latentne vypracúvané zázemie z diachrónie jednotlivých vied, ako sme ho v útržkoch problému ilustrovali, naznačuje zásadnú ponuku „nově definovat pojem *vzájemnost* jako faktu vzájemné literárně kulturní potřeby a užitečnosti na principu rovný s rovným, který nemusí být v tom či onom historickém okamžiku aktuálně pociťován a všemi (nebo alespoň většinou) respektován“ (Mikulášek, 2003, s. 42). V národnom obrodení pri latentnom podnecovaní záujmu o otázky genézy a vývinu vedomia kmeňovej i rodovej etnicity účinne pôsobila aj Kollárova sentencia¹ *aby svět byl, kde nic předtím nebylo*.

Literárnohistorický výskum pri práci Karola Kuzmányho *Ladislav*² spravidla upozorňuje na „vnútorný,“ pre nás aplikačný vzťah medzi touto jeho prácou a spisom Jána Kollára *O literárnej vzájomnosti*,³ treba pripomenúť aj Kollárov ideový a umelecký projekt *Slávy dcera*.⁴ Vo vzťahu k spisu *O literárnej vzájomnosti* možno sledovať upravujúci sa vzťah k mýtu Ján Kollár a k udržateľnosti jeho projektu v európskom spoločenskom a politickom prostredí, pretože po súčasníkoch nadšených Kollárom a jeho *Slávy* dcerou, po generáciách českých a slovenských romantikov prichádzajú k slovu o storočie neskôr literárni vedci a filozofi, ktorí „po novom,“ teda aj kriticky sa vyrovnávajú predovšetkým s jeho myšlienkami o slovanstve, o vzájomnosti a z nich odvodených myšlienkach o národe, území, jazyku, vzdelanosti, humanite atď.

Lyrická *Slávy dcera* prijala poslanie dominantného umeleckého textu svojej doby i slovenskej umeleckej spisby, ktorý svojím zámerom prekračuje pôvodné druhové určenie – básnik zanáša do svojej „učiacej“ línie poznatky dobových spoločenských vied. *Slávy dcera* sa stáva podložíom mesianistických⁵ spôsobov vyrovnávania sa s minulosťou i národnou budúcnosťou a stala sa napokon aj určujúcim zázemím mystických zaoberaní žitej skutočnosti práve Jánom Kollárom, ktorý našiel nielen svojich generačne mladších obdivovateľov (napríklad S. B. Hroboň⁶), v literárnej vede vykladačov vývinu i kontextu v šírke jeho kultúrneho a geografického doznievania

¹ Citované z Listu číslo 55 (S. B. Hroboň v roku 1843 Václavovi Staňkovi); ide o znelku 262 z Díla básnická Jana Kollára ve dvou dílech. Budín 1845. In: Listy Sama Bohdana Hroboňa. Pripravil Edmund Hleba. 1. vyd. Martin : Matica slovenská 1991, s. 78.

² Karol Kuzmány (16. 11. 1806-14. 8. 1866), vydával v rokoch 1836-1838 časopis *Hronka*. Báseň *Slovák* uverejnil v časopise *Květy* 1837, využil ju v texte *Ladislav*, ktorý vyšiel v troch častiach (1. časť s. 32-65, 2. časť s. 122-157, 3. časť s. 211-257) v 3. ročníku *Hronky* v roku 1838 v Banskej Bystrici.

³ Ján Kollár (27. 9. 1793-24. 1. 1852); Kollárovo dielo *Über die literarische Wechselseitigkeit zwischen den verschiedenen Stämmen und Mundarten der slavischen Nation* vyšlo v Pešti 1837. „Prvé myšlienky a úvahy o vzájomnosti publikoval Ján Kollár v peštianskom srbskom časopise *Serbskij Narodnij list* roku 1835 a roku 1936 v Kuzmányho *Hronke*“ (Hleba, 1991, s. 252). „Brožúra *Über die literarische Wechselseitigkeit der Slawen* je nič iné než po nemecky prepracovaná esej z Kuzmányho *Hronky*. Takýto svetom hýbajúci literárny čin, vyšlý zo slovenského pera, v slovesnom jazyku, v časopise na Slovensku vydávanom, Slovákom redigovaným, stal sa zvestoňom novej doby, ktorá musela nastúpiť, trebárs jej vlastný prorok, «otec literárnej slovenčiny», ako Vlček pomenoval Kollára, mohutnou rukou chcel zachlopiť dvere pred blížiacou sa novou epochou. Táto epocha prišla so Štúrom“ (S. H. Vajanský, 1990, s. 298-299).

⁴ *Slávy dcera* má niekoľko autorských „rozpracovní“ a doplnení samým Kollárom z rokov 1821, 1824 a 1832. Má však aj pohnuté osudy: „O Jánovi Kollárovi platí doslovne, že jeho knihy mali sudby. (...) Teraz vyšlo piate vydanie *Slávy dcery* v Ústrednej knižnici redigovanej F. X. Svobodom. (...) toto vydanie nemôže byť považované za korektné vydanie Kollárovej *Slávy dcery*. Je to azda jediný príklad držého nakladania so slávnym spisovateľom, mŕtvym a bezvládnym brániť svoje autorské práva“ (Vajanský, 1990, s. 128-129).

⁵ Ako ukážeme ďalej, predstava o mesiánskom poslaní jedného (konkrétne poľského) národa bola u J. Kollára – v modifikovanej podobe a s modifikovaným vyústením – aplikovaná na celé „spoločenstvo“ slovenských národov, t. j. podľa Kollára na celý *slovenský národ* (Dupkala, 2003, s. 44).

⁶ S. B. Hroboň sa v početnej korešpondencii opakovane hlási ku Kollárovým názorom, pri rozličných príležitostiach cituje z jeho *Slávy dcery* znelky ako výstižné podobenstvá na to, čo chce sám vyjadriť. Za Kollárov závet pokladá Hroboň znova „miesto“ zo *Slávy dcery* *zriďte obec jedným jménem zvanou. Údy mnohé, hlavu jednu mějte, vyrastlú však z tela vašeho* (List číslo 152 adresovaný Karolovi Slavojovi Amerlingovi 6. 10. (18)78; pozri Hleba, 1991, s. 206). Napokon Hroboň v podstate prijal práve Kollárove prvotné predstavy o kmeňovej, jazykovej, náboženskej i územnej jednote Slovanov, čo dokladá ním aktualizovaná znelka aj v roku 1878 (!), hoci J. Kollár tézu utilitárnej jednoty opustil, čo S. B. Hroboň vedel. I tak sa vo svojej poézii prikláňal k predstave územnej rozlohy slovenského sveta, ktorú „videl“ v priestorovom priesečníku Praha – Tatry, Vltava – Dunaj (Hleba, 1991, s. 9).

(napríklad K. Rosenbaum⁷), ale i po poldruha storočí sa stal objektom kritickej reinterpretácie⁸ fenoménu slovanstva a jeho následkov z „praktikovanej“ vzájomnosti v slovanskej ideológii. No teraz sa sledujú idey a osudy všeslovanského „projektu“ už bez Jána Kollára a „po J. Kollárovi.“

Tichý nesúhlas a neskôr odmietnutie sprevádzalo Kollárom zamýšľanú „stratégiu“ kmeňovej a jazykovej celostnosti slovanského sveta. V skutočnosti išlo o humanistickú alegóriu, možno azda aj o očakávanú dobovú, nepriamu politickú inštrukciu, keď nebolo jednoduché vyrovnať sa s tým, že „nemecká dívka, kterou si zamiluje, Friederike Schmidtová, dcera pastora z blízke Lobedy, promění se mu v Slovenku, pradceru těch zmizelých Slovů, jejichž popel šlapal? (...). Slávy dcera je první biblií panslavismu! (...). A konečně vize slovanské budoucnosti a velikosti: Kollár ji vidí hlavně zeměpisně a číselně, od konců Sibíře po Krkonoše nevidí zapadat slovanské slunce! Neběře na vědomí, že to není stále „totéž“ slunce, základním rysem jeho slavismu totiž je, že mluví o „slovanském národě“ (...). Jeho Všeslávie je rychle součtem získána,“ pretože na horizonte jeho premýšľania o minulosti Slovanov je „konečně vize slovanské budoucnosti a velikosti“ (Černý, 1995, s. 13-14).

Ján Kollár sa v liste adresovanom Františkovi Palackému v roku 1833 sťažoval na „skutočnosť“, no pri problémoch s uvádzaním svojich téz o slovanskej vzájomnosti do národnej spoločnosti si spomenul aj na Šafaříka: „Nu! aspoň mějte politování nad tím dobromyslným zřeštěncem, který dvanáct let v nejnebezpečnější době a bouři lodičku Slovenstva v Uhřích od utonutí chránil, a to téměř sám jediný, nebo i milý Šafařík náš, ať pravdu vyznám, zoufáv, opustil mne a vymrštil se na veliký koráb všeslovanstva.“⁹

V korešpondencii Jána Kollára nájdeme vyjadrenia, v ktorých sa spresňujú alebo ďalej rozvíjajú úvahy o slovanskej vzájomnosti. Je to napríklad obrana tvorivého ducha proti poľskej invetktíve: „My máme všemožně sbratření a vzajemnost v literatuře slavské rozšiřovat a napomáhat: tlumačení pak z jiných slavských nářečí, zvláště z českého do polského, jest k tomu jeden z nejvýbornějších prostředků.“¹⁰ Ján Kollár sa ešte ani v roku 1836 nevzdáva a rozposiela po slovanskom svete svoje „Pojednání čili krátkú Rozpravu o *Vzájemnosti*, o které ste i ústně ode mne tak mnoho slyšeli, když ste u nás byli (...).“¹¹ O pár rokov neskôr však už takmer v nadšení o vzájomnosti napísal i toto: „Najpronikavěji to naše naděje oduševňuje, že se nyní vzajemnost mezi všemi Slavy rozmáhá, která naši pročitlé národnosti nejen květounost, ale i trvánlivost slihuje. Čeho nám nyní zapotřebí, jest snášenlivost a trpělivost s rozličnými orthographiami. Vždyť tyto maličkosti časem samy sebou do pořádku přijdou, jenom nedělejme s nimi takový křik, aby se tím i cizinci na a odstrašili.“¹²

⁷ V štúdiu *K ideovému charakteru Kollárových rozpráv O slovanskej vzájomnosti* doložil Karol Rosenbaum časť VII. Záver (Kollár, 1954, s. 106), v ktorom do deviatich bodov sústredil nosné myšlienky Kollárovho spisu. Rosenbaum nazýva spis *O slovanskej vzájomnosti* „rozprava“, zvyrazňuje, že sa v nej konkretizovali myšlienky Kollárovej básnickej tvorby, „predovšetkým Slávy dcery,“ jej obrannosť pre „potreby utlačovaných slovanských národov,“ idea vývinu ľudstva, „kmeňovej jednoty československej,“ idea ľudskosti, proces emancipácie českého a slovenského národa „ako národov novodobých,“ dôraz na vzdelanie a kultúru, dôvera v jazyk ako národný znak (Rosenbaum, 1954, s. 106 - 107).

⁸ Za dôsledného aplikátora Herderovej idey o Slovanoch z práce *Ideen zur Philosophie der Geschichte der Menschheit* (1784-1791) pokladá J. Kollára aj Václav Černý. Upiera Kollárovej práci prívlastok vedecká, pokladá ju za súbor humanistických ideí, Kollára označuje za premýšľavca, ktorý má blízko k mystike, s prítomnosťou sa vyrovnával minulosťou, ktorú si prispôboval; ide o Kollárovo zistenia, kto a čo všetko je v Európe jeho súčasnosti slovanského pôvodu. Napokon zvyrazňuje aj jeho rozchod so súčasníkmi a s mladou generáciou ako následok jeho účinkovania v službách Pešti a cisára. Kollárovo prácu *O slovanskej vzájomnosti* pokladá za spis s tézou panslavizmu. Na prítomnosť vzájomnosti pred Herderom v slovanskom prostredí upozorňuje, popri ďalších literárnych vedcoch, aj Ján Tibenský, preto má Černého výpoveď relatívnu platnosť, keď tvrdí: „opravdu panslavismus je slovanský výrobek z německého materiálu“ (Černý, 1995, s. 12).

⁹ List číslo 85 adresovaný Františkovi Palackému Jánom Kollárom z Pešti 19. unora 1833; pozri Kollár, 1991, s. 127. [AMBRUŠ, J.: Listy Jána Kollára. I. Martin: Matica slovenská 1991.]

¹⁰ List číslo 113. Adresoval ho Ján Kollár „7. června 1836 v Pešti“ Jakovovi Golovackému; pozri Kollár, 1991, s. 153.

¹¹ List číslo 115 napísaný v Pešti 19. června 1836. J. Kollár ho adresoval Ljudevitovi Gajovi; pozri Kollár, 1991, s. 156.

¹² List číslo 119 z 5. ríjna 1836, ktorý Kollár adresoval Tomášovi Burianovi (Kollár, 1991, s. 161): vete J. Ambruš rozumie takto: „aby se tím i cizinci naštrašili i odstrašili.“ Pozri Kollár, 1991, s. 379.

Za jeden z podstatných bodov Kollárovho spisu *O slovanskej vzájomnosti* sa vždy označovala otázka reči, jazyka. V roku 1832 do listu pre Františka Cyrila Kampelíka J. Kollár pripisuje, že nič nevie o Hollého Svatoplukovi (Trnava 1833), „nebo bernolakovci odstraňujú se chynskou zdí od celého slovanského světa. Oni se o nás nestarají, aniž chtějí, aby sme se my o ně starali,“¹³ čím napovedá, že vznik slovenčiny ako spisovného a literárneho jazyka prechádzal o. i. aj konfesijným trasoviskom. Prepojenie jazyka, národa a jeho kultúry pokladal J. Kollár za podstatný znak politickej aj duchovnej identity každého spoločenstva. P. J. Šafárikovi o tom v roku 1836 napísal: „Žádný národ sa sám národem, lidem atd. nenazíval, nebo národ, lid musel už před jménem býti. Ale mnohoť bych o tom psáti musel. (...) Rád bych oželel všechny mé práce a zásluhy (jsou-li jaké) v literatuře, kdyby sa mi poštěstilo aspoň počátek učiniti a cestu ukázati k navrácení sa zpátkem tam, kde sa naša krásná, jaderná, určitá, nedvojsmyselná, hlasnatá slovenčina nalezá. (...) pokud nemáme moudřej řeči, nebudeme máti literatury.“¹⁴ Ján Kollár veril svojim myšlienkam, pretože „co dobrého jest, to naposledy předece zvíťezí.“¹⁵

Reč a jazyk zapustia svoje korene v národnom spoločenstve vtedy, keď si ho osvojí pospolitosť. Odtiaľ pramení Kollárov záujem o ľudovú pieseň a preto aj romantici sústredili svoju pozornosť na ľudovú slovesnosť, učili sa verzológii z ľudových piesní. Pozornosť, akú sám Kollár venuje folklóru, má aj druhú stranu, súvisí s osobným poznaním, ktoré má popri pragmatike isto aj emocionálnu pointu, veď „nič pod nebem bídnejšího není jako slavské spisovatelství. (...) Proto nezhorčujme sobě sami mezi sebou život ještě více: nehleďme na své osoby, ale na národ.“¹⁶ Václav Černý sa dotkol i tohto „bodů“ a ako iní pred ním, aj on pripomenul, že situácia spisovateľa a tvorivého človeka v západnej kultúre danej doby bola iná ako v slovanskom svete, čo je výsledok vývinu a „kultúrnej“ kmeňovej i etnickej emancipácie v európskom prostredí 18. a 19. storočia. Azda i preto spoločne s Herderom tvrdí: „Jazyk jde od konkrétna k abstraktnu, prvním dílem je tedy poesie a především píseň lidová (...), odtud teprve jde vývoj k próze, vědě a abstraktní filozofii.“¹⁷

Literárna história upozorňuje na to, že sa osobnosť Karola Kuzmányho zvyčajne identifikuje s úsilím profilovať identitu národnej literatúry, konštituovať metodiku literárnej kritiky, funkčne zapájať časopisy do diskusie o aktuálnom živote literatúry, no pozabúda sa na jeho reflektívnu a duchovnú básnickú tvorbu (Kraus, 1999, s. 155-156, 169, Chmel, 1991, s. 32-33). Kuzmányho *Ladislav* je text, ktorý zaujíma literárnych vedcov práve tak ako literárnych estetikov a filozofov. Literárny historik označuje Ladislava za „pokus o román,“ v ktorom sa spojilo „viacero tendencií súdobej prózy. Prvky sentimentálnej novely (príbeh lásky zemana Ladislava Mníchovského k Hanke, ktorá krátko po svadbe zomiera), postupy cestopisnej prózy a «román v listoch» (listy Ladislava z ciest po Európe), ktoré kombinuje s dlhými úvahovými pasážami o umeleckých, filozofických a spoločenských otázkach.“¹⁸ Kuzmányho *Ladislav*, ako sa už naznačilo, je tendenčné a účelové organizovanie literárneho príbehového podložía na podporu konkrétnej (Kollárovej) idey, v tomto texte predovšetkým tých jej častí, ktoré sa venujú šírke slovanského sveta, členitosti slovanskej národy, duchovnej sily a starobylosti slovanského človeka: „Praděd rodu mého Praeceptoru tehdejšího Jana Gottfr. z Herbersteinu w saubogi poraziw roku 1230 kragnu a krále nemilých těchto hostů zrostil, za čež gemu panstwj gegich Mojchowské praeceptury darowáno.“¹⁹

K. Kuzmány pracuje s časom historickým (1230) aj prírodným (minulé zjmy, s. 32, prostred

¹³ List číslo 81; pozri Kollár, 1991, s. 123.

¹⁴ List číslo 118 z 12. 9. 1836 adresovaný P. J. Šafárikovi z Pešti; pozri Kollár, 1991, s. 159.

¹⁵ List číslo 120, ktorý 12. 11. 1836 Ján Kollár adresoval Ctiborovi Zochovi; pozri Kollár, 1991, s. 161.

¹⁶ List číslo 79 z 18. 9. 1832, ktorý Ján Kollár z Pešti napísal Václavovi Hankovi; pozri Kollár, 1991, s. 118.

¹⁷ Černý, 1995, s. 10; citácia z Herderovho spisu *Ideen zur Philosophie der Geschichte der Menschheit* (1784-1791).

¹⁸ ČÚZY, L.–KÁKOŠOVÁ, Z.–MICHÁLEK, M.–VOJTECH, M.: *Panoráma slovenskej literatúry*. I. Bratislava : Slovenské pedagogické nakladateľstvo 2004, s. 104-105.

¹⁹ KUZMÁNY, K.: *Ladislav*. Hronka, 1838, roč. 3, s. 33.

Srpna, s. 211), pohyb informácií v texte člení aj numerickým časom (Nemoc Konrádowa trwala téměř tři týdne, s. 123, roky 1825-1830).

V Ladislavovi látkovo, tematicky a zo zázemia ideových a politických problémov prvej tretiny 19. storočia nechýba nič, čo formulovali otázky pre tých, ktorých národné veci „zaujímali“ a navyše sa ich aj usilovali riešiť. Karol Kuzmány sa v Ladislavovi pohybuje pomalým epickým „krokom,“ sústreďuje sa na opis, detail, vysvetľuje a naznačuje súvislosti prekračujúce fabulu Ladislavovho príbehu, pretože sa autor spolieha na (konečný) úsudok svojho vzdelaného a národne uvedomelého čitateľa, a to i preto, lebo výberom mužských postáv spomedzi slovanských mladíkov otvoril „zamlčovaný“ problém slovanského sveta, jeho názorovú, mentalitnú a možno aj mravnú nejednotnosť. Takto organizovaná „príbehová“ kulisa v Ladislavovi má všetky dobové znaky európskej romantickej spisby, čomu zodpovedá organizovanie sujetu, konfliktu, kompozičné spoliehanie sa na kontrast, ale aj účinkovanie rozprávača, v tomto prípade prevažne personálneho, vzdelaného, scestovaného, filozofujúceho Ladislava zo zemianskeho rodu, dnes už nie tak bohatého ako v 13. storočí, ale s ideálnym otcom feudálom, ktorý svojich poddaných vzdeláva, vychováva a poddaní ho, tak to tvrdí Ladislav, za to milujú: „Pri weceři zwrzta se beseda na staw mrawnj lidu selského a wübec služebného we vlasti našj, který Luboš welice podlým býti prawil wytykage mu zwlášť opilstwj, na přjčiny toho od mého otce se doptáwage (...), zpozorowal sem wšak, že staw lidu selského a služebného wübec, co do mrawnosti w nemnožšjch kraginách tentýž gest genž i u nás, w některých pak gešťe horšj.“²⁰

Karol Kuzmány sa v texte *Ladislav* kompozične vrstevnato, hoci tendenčne „kombinuje“ žánrovú štruktúru textu, dopracoval k ucelenému významu. Isto aj preto ideovo cieľavedome použil svoju publikovanú báseň *Slovák* (Květy 1837, v Ladislavovi od s. 213), ktorú začína veršom s otázkou i zvolaním: Kdo ge Slowák? Gá gsem Slowák! s. 213).²¹ Bez odklonu od dominantnej ideovej osnovy, ktorú prevzal od Jána Kollára, zapojil Karol Kuzmány do svojho „zdôvodňovania“ ten motívický (Tatry, Váh, Dunaj, Hron, Kriváň a iné) a vývinový (Ján Hus, kresťanstvo, náboženská odvaha, dôslednosť), ale aj civilizačný (mravnosť, vzdelanie, humanizmus, obetavosť, ľudskosť, vzťah k prírode) argument, ktorý nasmeroval úsilie Jána Kollára a jeho nasledovníkov do vnútra spoločenstva žijúceho s vedomím latentného ohrozenia, utláčania, organizačnej nesamostatnosti a z toho plynúcej národnej nespravodlivosti. Ako keby tu „beletrizovane“ prehovoril Kollárov odkaz: „Maďaromania u nás sice maličko ochladla, nic méně wšak wždycky ješťe hoří: a divno, ne jen nejvíce, ale téměř wyloučně jen proti samým Slovákům se wztekli, jakoby jiných národů w Uhřích ani nebylo! Nikdo ani nemluví ani nepíše o zmaďaření Němců, Srbů, Valachů, Ciganů, ale o zmaďaření Slováků plně jsou wšecky noviny, časopisy a knihy. Odkud to a proč to? já pochopiti nemohu. Najbláznivější jsou pak w tom sami zmaďaření Slováci, ovšem že zemané! nebo nezeman Slovák nemá chuti k tomu! Hinc illae lacrymae!“²² Ján Kollár a s ním aj Karol Kuzmány chápal otázku národa a jeho vlasti reálne aj emotívne, čo by naznačovalo aj Kollárovo „zvolanie,“ ktoré je obsiahnuté v liste Josefovi Jungmanovi:²³ „Ach, Vy snad necítíte velikost toho nešťestí: kde člověk *vlasti nemá a mítí nesmí!*“

Záverečnú časť v Ladislavovi venuje Karol Kuzmány českému národnému, konfesijnému a kultúrnemu prostrediu. Popri reči, literatúre, dejinách a význačných nadšencoch za národnú vec sa Kuzmány sústredil na dejinnú a duchovnú osobnosť Jana Husa, na jeho odvahu, mravnosť a myšlienkovú pevnosť, z čoho vzišla krásna mravná a cítenie krásy,²⁴ čo všetko je vlastné civilizovanému slovanskému svetu. Historický význam a duchovný ohlas osobnosti Jana Husa zosobňuje v Ladislava

²⁰ KUZMÁNY, K.: Ladislav. Hronka, 1838, roč. 3, s. 39-40.

²¹ KUZMÁNY, K.: Ladislav. Hronka, 1838, roč. 3, s. 23.

²² List číslo 77 napísaný v Pešti 12. června 1832 Františkovi Palackému; pozri Kollár, 1991, s. 115.

²³ List číslo 52 napísaný v Pešti Jánom Kollárom dňa 12. 4. 1828 Josefovi Jungmanovi; pozri Kollár, 1991, s. 79.

²⁴ Termíny *mravnosť, pobožnosť, cítenie krásy, krásna mravná* sú vyňaté z listu číslo 47 Jána Kollára, ktorý 7. 1. 1828 adresoval Michalovi Madánskemu; pozri Kollár, 1991, s. 74.

vovi moderné kresťanstvo, vzopretie sa slovanského sveta západnej náboženskej dogme, napokon „Janem Husem a husitismem, cirkvi českobratskou národ český byl první v boji za křesťanskou reformu a svobodu myšlení, první se nasadil, obětoval se a byl obětován“ (Černý, 1995, s. 18).

Text Karola Kuzmányho *Ladislav* z roku 1838 už v čase svojho prvého zverejnenia „fungoval“ predovšetkým ako ilustračný a dôstojný spôsob, akým sa do slovanského priestoru vniesla dobovo inšpirujúca Kollárova (kultúrne koncipovaná) predstava o slovanskej vzájomnosti. Súčasne *Ladislav* zostáva aj Kuzmányho osobnou výpoveďou i formulovaným premýšľaním o podnetoch z filozofovania Herdera,²⁵ Hegla a Kollára, ktoré čakali na svoju budúcnosť v občianskom aj kultúrnom živote emancipujúceho sa slovanského národa v 19. storočí, no i po ňom.

Tých, ktorí sa upáli na Kollárove myšlienky o slovanskej vzájomnosti v tridsiatych rokoch 19. storočia a potom s rovnakým zánietením odmietli Kollárovo účinkovanie v cisárových službách, jeho názory na slovenčinu a na verzlogickú problematiku, sústredil okolo seba Ľudovít Štúr v role pedagóga a rešpektovaného ideového, ba až generačného vodcu bratislavských romantikov, ďalej vyznavačov Herderových Ideí a Heglovej filozofie. Európsky pohyb od konca 18. storočia, ale aj aplikácia téz z učenia nemeckých vzorov napovedali, že sa musí zásadne zmeniť situácia (slovanského) národa, ktorý chce nielen hovoriť, ale reálne, občiansky, politicky, ekonomicky aj kultúrne žiť a profilovať svoju identitu, samostatnosť a jedinečnosť v spoločensťve rovnako sa vyvíjajúcich národných celkov. Európsky geografický, politický a kultúrny „priestor“ sa na začiatku 19. storočia sústreďoval u slovanských romantikov na to, čo sa v nemeckom prostredí poskytovalo vo vzdelávaní a v poľskom kráľovstve v presadzovaní národnej svojbytnosti.

V čase, keď sa Kollárove myšlienky z projektu o slovanskej vzájomnosti dostávali do vedomia slovanského sveta, poznal ich aj Ľudovít Štúr (1815-1856), lebo „je zrejmé, že Štúr formuloval viaceré myšlienky už vo svojich historických prednáškach, a najmä v prednáškach, ktoré odznievali na pôde Spoločnosti ešte pred jeho odchodom do Halle roku 1838.“²⁶

Keď Ladislav Čúzy (2004, s. 11-14) vymedzoval genézu podnetov a inšpirácií Štúrovho výkladu dejín a umenia Slovanov, ako prvých pripomenul Jána Kollára a Karola Kuzmányho takto: „V polovici 30. rokov vychádzajú dve významné práce takéhoto charakteru. Stať Jána Kollára *O literárnej vzájemnosti medzi kmeny a nárečiami slavskými* (1836) a stať Karola Kuzmányho *O kráse* (Hronka 1836). Obe tieto práce mali veľký význam pri formovaní slovanského národného uvedomenia a pri formovaní základov modernej slovanskej kultúry. Ich dosah na formovanie slovanského literárnoestetického myslenia, ako aj na konkrétnu literárnu tvorbu, bol však rozdielny. Širšie kultúrno-politicky orientovaná stať Jána Kollára oživila myšlienku veľkého slovanského kmeňa a vytvorila tak základ pre neskoršie objavenie sa myšlienky veľkého slovanstva v koncepcii Ľudovíta Štúra, a najmä mesianistického krídla slovanského romantizmu. Kollár touto štúdiou otváral aj perspektívy pre myšlienku o striedaní vývinových epoch ľudstva, pričom svoj optimizmus opieral o Herderove a čiastočne aj Heglove filozofické názory. Kuzmányho štúdia *O kráse* čerpala podnety z iných zdrojov, najmä z Kantovej estetiky. Táto štúdia upriamila výraznejšiu pozornosť na špecificky estetickú problematiku bez výraznejšieho zdôrazňovania národnostných aspektov.“²⁷

Štúrove prednášky o histórii a poézii Slovanov zo štyridsiatych rokov 19. storočia (predpokladá sa, že po jeho návrate z Halle) sa transparentne neprihlásili ku Kollárovmu uvažovaniu o tomto probléme, ale i v nich sa za ústredný bod zachytenia prítomnosti slovanského sveta pokladá stav jazyka (Štúr sa priklonil k spoločnému jazyku, mala ním byť ruština) a štruktúra slovanského sveta. S Kollárom si rozumeli v požiadavke vývinu národa „zvnútra,“ pretože „národ

²⁵ BARTKO, M.: Stupne poznávania, kapitola *J. C. Herder alebo vývin ľudskosti*, s. 45-57. Bratislava : Vydavateľstvo Spolku slovanských spisovateľov 2002 .

²⁶ ČÚZY, L.: Literárnohistorická koncepcia Ľudovíta Štúra v prednáškach o poézii slovanskej. Nitra : Univerzita Konštantína Filozofa 2004, s. 9.

²⁷ L. Čúzy, c. d., s. 11.

čím je vzdelanejším, tým viac takýchto okresov ducha má; tak naproti tomu národ čím je nižším, tým jednotvárnejšie a menšie sú tie strany v ňom. Národ duchom nenadaný obyčajne len jednu stránku má, a táto je náboženstvo“ (Štúrova myšlienka prevzatá z práce Čúzyho, 2004, s. 19). Prostredníctvom vymedzenia vzťahu medzi duchom a predmetnosťou sa Ľudovít Štúr dopracúval k podstate svojho zámeru, ktorým mala byť „charakterizácia slovanskej poézie“ (Čúzy, 2004, s. 15) tak, ako ju poznáme z literárnohistoricky (re)konštruovaného súboru textov *Prednášky o poézii slovanskej* (Orol, 1875, roč. 6.), *O národných povestiach a piesňach pliemien slovanských* (1932), *O poézii slovanskej* (1987) a „syntetického“ spisu *Slovanstvo a svet budúcnosti*.²⁸

Vývin ukázal, že vzťah Ján Kollár, Karol Kuzmány a Ľudovít Štúr, do ktorého vstupoval každý z nich svojisky, v presvedčení, že sa zapája do organizovania podložia „veľkého“ národného procesu, podnes zostáva aktuálnym heuristickým, výkladovým, komparatívnym a „sporiacim sa“ priestorom literárnej vedy.

Literatúra

- AMBRUŠ, J.: Listy Jána Kollára. I. Martin : Matica slovenská 1991. 464 s.
- BARTKO, M.: Stupne poznávania. Bratislava : Vydavateľstvo Spolku slovenských spisovateľov 2002 .
- BURIAN, V.: Národní ideologie česká a slovenská v jihoslovanském obrození. In: Co daly naše země Evropě. Praha : Sfinx 1940.
- ČERNÝ, V.: Vývoj a zločiny panslavizmu. Praha : Institut pro středoevropskou kulturu a politiku 1995.
- ČÚZY, L.: Literárnohistorická koncepcia Ľudovíta Štúra v prednáškach o poézii slovanskej. Nitra : Univerzita Konštantína Filozofa 2004.
- ČÚZY, L.–KÁKOŠOVÁ, Z.–MICHÁLEK, M.–VOJTECH, M.: Panoráma slovenskej literatúry. I. Bratislava : Slovenské pedagogické nakladateľstvo 2004.
- DĚJINY ČESKÉ LITERATURY. II. Literatura národního obrození. Hlavní redaktor Jan Mukařovský. Praha : Nakladatelství Československé akademie věd 1960.
- DUPKALA, R.: O mesianizme (Filozofické reflexie). Prešov : Slovacontact 2003.
- ĎURÍŠIN, D.: Dejiny slovenskej literárnej komparatistiky. Bratislava : VEDA 1979.
- Ďurčené Slovanstva. 1. Ed. Rudolf Dupkala–Viera Bilasová–Viera Žemberová. Prešov : Prešovská Univerzita 2003.
- GOGOLÁK, L.: A panslavizmus. Budapest : Pázmány Péter Tudományegyetem 1942.
- HEJRET, J.: Česi a slovanstvo. Londýn : Vydal Československý výbor pro slovanskou vzájemnost 1944.
- HLEBA, E.: Listy Sama Bohdana Hroboňa. Martin : Matica slovenská 1991.
- CHMEL, R.: Dejiny slovenskej literárnej kritiky. Bratislava : Tatran 1991.
- KOLLÁR, J.: O literárnej vzájomnosti. Bratislava : VEDA 1954. (Do češtiny bol Kollárov text preložený J. S. Tomičkem v roku 1853; pozri Černý, 1995, s. 16).
- KOŠKA, J.: Slovenské slovanstvo (rukopis).
- KOVÁČIK, L.: Mytológizmus v slovenskom literárnom romantizme. Banská Bystrica : Univerzita Mateja Bela 2003.
- KRAUS, C.: Slovenský literárny romantizmus. Martin : Matica slovenská 1999.
- LUDVÍKOVSKÝ, J.: Slovanský humanismus obrozený. In: Slovanství v českém národním živote. Brno : Rovnost 1947.
- MIKULÁŠEK, A.: Místo recenze... In: Opera Slavica, 2003, roč. 13, č. 1.
- MRÁZ, A.: Dejiny slovenskej literatúry. In: Slovenská vlastiveda. Bratislava : VEDA 1948.
- PICHLER, T.: Národovci a občania. In: O slovenskom politickom myslení v 19. storočí. Bratislava : VEDA 1998.
- PIŠŮT, M.: Slovanstvo v poňatí Šafárikovom. In: Nové prúdy v našom súčasnom živote. 1. 1946, č. 198.
- POSPÍŠIL, I.: Slované. Sféra rakouské a německé kultúry, střední Evropa a literární věda (Několik tvůrčích typu). In: Litteraria Humanitas. XIII. Brno : Masarykova univerzita 2005, s. 9-29.
- RAPANT, D.: Štúrovci a slovanstvo. In: Slovanský zborník, 1947, roč. 1, č. 1-2.
- RAPANT, D.: Vývin slovenského národného povedomia. In: Historický časopis, 1947, roč. 5, č. 1.
- ROSENBAUM, K.: K ideovému charakteru Kollárových rozpráv o slovanskej vzájomnosti. In: Kollár, J.: O literárnej vzájomnosti. Bratislava : VEDA 1954, s. 7-107.
- ŠAFÁRIK, P. J.: Literatúra, jazyk, spoločnosť. Bratislava : Slovenské vydavateľstvo krásnej literatúry 1961.
- TIBENSKÝ, J.: Predstavy o slovanstve na Slovensku v 17. a 18. storočí. In: Historický časopis, 1960, roč. 8, č. 1.
- VAJANSKÝ, S. H.: Literatúra a život. Kritiky a články. II. Pripravil Ivan Kusý. Prvé vydanie Bratislava : Tatran 1990.

²⁸ Odvolávame sa na preklad a úpravu A. Bžocha pri prvom slovenskom vydaní Štúrovho spisu *Slovanstvo a svet budúcnosti* v roku 1993.

VÁROSSOVÁ, E.: Kultúrny nacionalizmus Jána Kollára. In: Filozofia, 1995, roč. 50, s. 12.

VONGREJ, P.: K reťazcu Kollár – Kuzmány – štúrovci. In: Karol Kuzmány (1806-1866). Zborník z vedeckej konferencie Ústavu slovenskej literatúry SAV v Matici slovenskej 18. a 19. mája 1966 v Trenčianskych Tepliciach. Martin : Matica slovenská 1967, s. 120-131.

On Genesis of Slavic Mutuality National Conception

Viera Žemberová

The space of dynamic “political” and “cultural” Europe and the period of two centuries, having in mind the period between late 18th century and early 20th century, are a favourable background for the constitution and transformations of the term *Slavdom*, specification and differentiation of the thesis *the idea of Slavdom* as well as for a different “practice” of *Slavic mutuality* as complex and contradictory. At the same time, it refers to differentiated expressions of the phenomenon which was going on individually (nation) or collectively (Slavs, Slavdom, Slavic) within the set of identificational (ethnic, national, cultural, ideological, etc.) and emancipational (political, economical, supranational conceptual intentions, etc.) movements. As a matter of fact, they have their genesis in a cultural intention (programme, conception, idea) and result in a political “practice” of that age. A clear stress in it is not rare. Between the thesis and its realization even with the Slavic mutuality it is a priori necessary to take into consideration national or “time” differences.

SAŠA BABIČ*

Sodobne modifikacije pregovorov, frazemov in drugih folklornih obrazcev*Advertising doesn't always mirror how people are acting, but how they're dreaming ... (Nelson)*

BABIČ, S.: Temporary Modifications of Proverbs, Sayings and other small Folklore Forms. *Slavica Slovaca*, 45, 2010, No. 1, pp. 154-161. (Bratislava)

Small folklore forms are stored in memory as a unit with figurative meaning, their own rhythm and rhyme. That is why they are appropriate for different modifications. Modifications of proverbs and sayings are as common as proverbs, sayings itself. On the one hand we can follow the creating of the "new proverbs", where the wit and the language capacity of the creator (though he/she is not known) is seen; but on the other, funny modifications of the traditional proverbs are almost more common as the traditional proverbs in Slovene everyday language. One of the youngest modifications are made for commercial purpose. Copy-writers are using small folklore forms to create more memorable commercial, specifically rhythm, rhyme, melody, partly words, form etc. of the proverb/saying/riddle. In the article, we present the modifications of small folklore forms in Slovene language and we question the purpose of the use of small folklore forms for the commercials.

Folklore small forms, sayings, riddles, modifications, anti-proverb, commercial.

Pregovori in frazemi so jezikovne strukture, ki jih hranimo v mentalnem spominu kot enote: ko nam kdo pove začetek znanega pregovora, že poznamo njegov zaključek. Ravno zaradi te lastnosti in zaradi figurativnosti so pregovori pripravni za modifikacije v oglasne namene, saj so tako lahko slogani lažje in hitreje zapomnljivi. Druga očitna modifikacija pregovorov je v šaljive namene; v tem primeru je znan obrazec modificiran v svoje nasprotje ali v šaljivo različico. V prispevku bo predstavljeno in analizirano gradivo, zbrano na konkretnih primerih iz javnih občil [televizija, radio, časopis, revija, reklamni oglasi vseh vrst (letaki, plakati itd.), internet] in iz vsakdanje komunikacije iz zadnjih nekaj let.

Folklorni obrazci (pregovori, frazemi, uganke)

Folklorni obrazci so najkrajše oblike v slovstveni folklori. Obsegajo vse od ene besede (pozdravi, kletvice), večbesednih zvez (žaljivke, frazemi, reki, pregovori) pa že do krajših besedilc (izštevanke, molitvice, zagovori) (Stanonik 1999, 75). V vsakdanji komunikaciji poleg pozdravov in kletvic najpogosteje slišimo frazeme in pregovore, s katerimi skušamo povedano predstaviti slikoviteje.

1. Pregovori. Pregovori¹ so največje jezikovne enote, ki so še vsebovane v slovarjih (Stanonik 1999, 75), hkrati pa so v našem mentalnem slovarju shranjeni kot enote, npr. kot beseda

* Saša Babič, Inštitut za slovensko narodopisje, ZRC SAZU, Ljubljana

¹ Jasne razlike med rečenicami in pregovori v slovenskem jezikoslovju in folkloristiki še ni; načeloma velja Toporišičevo razlikovanje, da je rečenica »stalna besedna zveza stavčnega tipa z rangom povedi« (Toporišič 1992, str. 251), pregovor pa »stalna zelo kratka oblika sporočila nekako svetovnonazorskega značaja, v katerem se razodeva kakšno spoznanje, opažanje, tudi modrost« (Toporišič 1992, 251). V tem prispevku je zaradi lažjega razumevanja in poenotenja uporabljen zgolj termin pregovor.

(mačka), in ne kot besednozvezna struktura, npr. stavek (Letos je zima dolga). Za večino pregovorov je značilno tudi ritmizirano podajanje in/ali ujemanje v rimi (Priložnost izgubljena ne vrne se nobena) ter uporaba drugih retoričnih figur, kar pripomore ne le k višji jezikovni ravni, ampak tudi k boljši zapomnitvi folklornega obrazca.

Pregovor je jezikovna enota, ki je ne moremo dokončno in natančno definirati; obstaja skoraj toliko definicij pregovora, kolikor je pregovorov samih. Najpogosteje navedene definicijske značilnosti pregovora so: tradicijskost, folklornost (nastane med ljudmi), kračina, modrost (*Kjer se prepirata dva, tretji dobiček ima*), moralni in tradicionalni pogledi (*Brez muje se še čevelj ne obuje*) v metaforični, stalni in zapomnljivi obliki, ki prehaja iz generacije v generacijo (Mieder 1993, 3-5).

Poleg zunanjih stilističnih značilnosti so za pregovore značilne tudi retorične figure, ki omogočajo figurativno sporazumevanje: personifikacija (*Lakota je najboljši kuhar*), hiperbola (*Zdravja si pridobiš samo, če vstajaš pred sončnim vzhodom*), metafora (*Podarjenemu konju se ne gleda v zobe*) [Mieder 1993, 8-9]. Treba je poudariti, da več ko ima stavek lastnosti pregovora, več možnosti je, da dejansko je/bo obstajal kot pregovor.²

Zaradi figurativnosti in lastnosti, da v nekaj besedah povejo zelo veliko, ter zaradi velike zapomnljivosti in splošne poznanosti so pregovori hvaležno gradivo za obdelavo v oglasne namene. V slovenskem oglaševanju najdemo precej takšnih modifikacij.

2. Frazemi. Frazem³ je stalna besedna zveza dveh (*pisano gledati*) ali več besed (*hoditi po tankem ledu*),⁴ ki jo jemljemo iz pomnilnika (Toporišič 1992, 305). Poleg večbesednosti frazeme opredeljujejo še tri lastnosti: stalnost oblike (pri čemer ne gre za popolno stalnost, saj je pri večini frazemov pogosta variantnost (*vreči/metati v obraz (komu kaj)*, *iti na led/limanice*, *obrati do kosti/obisti*), neizpeljivost pomena frazeološke enote iz pomenov frazeoloških sestavin (*biti zaljubljen do ušes*, *vleči dreto*) ter ekspresivnost (*mlatiti prazno slamo*, 'govoriti neumnosti') [Kržišnik 1996].

3. Uganke. Uganka je vedno sestavljena iz dveh delov: iz vprašanja, ki je lahko podano v vprašalni ali povedni obliki, in iz odgovora, ki je lahko sestavljen iz ene besede ali pa celega opisa (Kaivola-Bregenhøj 2001, 38).

Vprašanje v pravih ugankah sestavlja veliko vrst elementov, večinoma pa gre za metaforično razmerje z odgovorom (*Tristo jerebic, petdeset prepelic pa en kragulj. Kaj je to? – Tristo dni, petdeset tednov in eno leto.*). Ponavadi vsebuje tako element, ki teži k zavajanju uganjevalca, kot tudi podrobnosti, ki potrjujejo odgovor ali pa potrjuje, da gre za metaforičen opis, ko je uganka rešena. Včasih pa je vprašanje zgolj literarni opis (Kaivola-Bregenhøj 2001, 39).

Za eno primarnih funkcij uganke velja zabavnost, druga lastnost pa ugank pa je, da jo bolj povezujejo z otroškimi igrami. Kot tretjo lastnost poudarimo vsebino in jezik, ki se osredotoča bolj na konkretne podrobnosti kot na abstraktne lastnosti človeških odnosov in ravnanj, kar najdemo npr. v pregovorih in aforizmih.

Modifikacije folklornih obrazcev v oglaševalske namene

Kot dve izraziti modifikaciji folklornih obrazcev, predvsem pregovorov, obravnavamo modifikacije v oglaševalske namene in šaljive modifikacije. Najprej se bomo posvetili oglaševanju in vprašanju rabe folklornih obrazcev v oglaševalske namene, nato pa bo sledil pregled modifikacij pregovorov v šaljive namene.

Oglaševanje

Standardna definicija sodobnega oglaševanja je sestavljena iz šestih elementov: oglaševanje je *neosebna plačana komunikacija s strani znanega sponzorja*, ki uporablja *množične medije*, da

² Npr. slogan *Vsi drugačni, vsi enakopravni* ima veliko možnosti, da postane pregovor, zaradi paralelizma, ritma, kračine in nenadajne zaradi moralne vrednote in vsesplošnega načelnega strinjanja s sporočilom.

³ Uporabljam termin *frazem*, ki ga je uveljavila Erika Kržišnik v disertaciji *Slovenski glagolski frazemi. Ob primeru glagolov govorjenja* (1994); Toporišič uporablja še termina *frazeologem* ali *fraza* (1992, 45).

⁴ Med frazeme uvrščam tudi minimalne frazeme, sestavljene iz ene polnopolnomske in vsaj ene nepolnopolnomske besede (*do nezavesti, niti v sanjah*).

prepričuje ali *vpliva* na *občinstvo*. V osnovi gre za sporočanje, ki vsebuje lastnosti, skupne vsem oblikam sporazumevanja, ter določeno s specifičnimi značilnostmi, ki ga razlikujejo od drugih oblik, saj gre za obliko množičnega sporazumevanja, posredovanje različne tržne informacije, ki na tržišču povežejo prodajalca in kupca (Wells idr. 1995, str. 11-14).

Vsako sporazumevanje mora vključevati najmanj dve osebi: pošiljatelja in prejemnika, med katerima se izmenja pomen, za kar je potreben kod, tj. znakovni sistem, ki omogoča sporočanje. Z njim se kodirata pomen in kanal, po katerem se pomen prenese; poleg tega vedno celotna komunikacija poteka v določenem kontekstu (Vestgaard, Schröder 1985). O komunikaciji govorimo, ko med osebami v družbenih stikih steče kontinuiran tok sporočil. Za uspešno komunikacijo morajo imeti osebe enak ali vsaj zelo podoben kod sporočanja. Sporočila, ki si jih ljudje med seboj izmenjujejo, so lahko verbalna ali neverbalni (jezikovni) simboli, geste, izrazi ali mimika (Ule, Kline 1996, 24).

Poleg najznačilnejše medosebne komunikacije obstaja tudi nadosebna. Njena posebna oblika je množična komunikacija, ki poteka prek množičnih medijev, torej tudi z oglaševanjem. Posebnost tega sporočanja je, da se posameznik sicer počuti kot udeleženec, vendar ga ne more sooblikovati ali nanj vplivati (Ule, Kline 1996, 30). Oglaševanje uporablja v komunikaciji vedno nagovorno obliko govora, ki je pogosto vsiljiva (Ule, Kline 1996, 77).⁵

Danes so oglasi izrazit rezultat dogodkov in sad pojavov v družbi, zato kažejo na čas, prostor in družbo, v kateri nastajajo. Po vsebini so kulturno dejstvo, ki za svoje sporočanje uporablja kulturni kontekst. Oglasi zamisli za promocijo izdelka črpajo iz družbe in njenih potreb in jih družbi vračajo z različnimi načini manipulacije (Kordiš 2005, 18). Zato oglaševanje porabnike ne le nagovarja k nakupu, temveč tudi k določenim idejam in podobam o sebi (na naslovnika apelira, da si bo z uporabo predmeta ali storitve izboljšal življenje in osebno počutje). Tako je oglas v družbi lahko učinkovit, dokler je aktualen (Kordiš 2005, 27).

Oglaševanje ima štiri različne vloge: tržno (strateški proces, s katerim želijo zadovoljiti uporabnikove potrebe in želje po izdelkih in storitvah), komunikacijsko (množična komunikacija, ki posreduje različne tržne informacije), ekonomsko (preusmerjanje kupčeve pozornosti s cene na izdelek) in družbeno vlogo (obveščanje o novih in izboljšanih produktih) (Wells i dr. 1995, 14).

Teorije komuniciranja

Komuniciranje je izmenjava informacij, ki jih človek lahko sprejema z vsemi petimi čutili: vid, sluh, tip, okus in vonj – predvsem pa z različnimi kombinacijami teh. Lahko ga opredelimo tudi kot „prenašanje informacije,“ „izmenjavo idej“ ali kot „oblikovanje skupnega“ ali enotnosti v mišljenju pošiljatelja in prejemnika sporočila. O uspešni komunikaciji lahko govorimo, ko prejemnik sporočilo, ki mu ga je pošiljatelj želel poslati, dejansko sprejme in nanj tudi reagira; na uspešnost teh procesov pa vplivajo številni dejavniki: narava sporočila, njegova interpretacija, prejemnikova percepcija vira, medija, uporabljenega za prenos sporočila teh itn.⁶

Ravno v oglaševanju pa je eden največjih izzivov in najpomembnejših ciljev, da uporabnik opazi oglaševalčevo sporočilo, za kar so potrebne štiri osnovne psihološke kategorije: percepcija, zavedanje, razumevanje in prepričevanje (Wells i dr. 1995, 270, 271). Da bi dosegel vse štiri kategorije, mora oglas imeti bistvenost, originalnost (enkratnost) in vpliv (Wells i dr. 1995, 422), kar oglaševalci večkrat skušajo doseči s slogani oz. sklepnimi stavki; ti so namenjeni boljšemu zapomnjenju, zato velikokrat uporabijo rime, ritmične udarce in ponavljajoče se zvoki (Wells i dr. 1995, 282). Konec sporočila je namreč najpomembnejši za zapomnljivost, saj z močno sporočilno zgoščenostjo podpira in dopolnjuje vsebino oglasa (tako kakor je začetek najpomembnejši

⁵ Prevladuje predvsem neverbalna komunikacija: geste, mimika, slike, simboli in znaki; raziskave so pokazale, da so ljudje bolj pozorni na nejezikovne sestavine (dekodiranje in odzivanje na ta sporočila potekata bolj samodejno in neposredno kot pri verbalni komunikaciji).

⁶ Zavrnitev sporočila, njegova napačna interpretacija, nerazumevanje itd. so primeri neučinkovite komunikacije (Ule, Kline 1996, 53, 54)

za pridobitev pozornosti). Slogan⁷ je namreč vsebinsko in oblikovno najznačilnejša enota oglasa; njegov namen je zbuditi naslovnikovo pozornost, kar doseže z izbrano obliko in besedjem, pri čemer je bistvena prvina spet kratkost. Zapomnljivost slogana je njegovo pomnjenje, kar pa je zavesten umski postopek; cilj slogana je še dodatno „zlesti pod kožo,“ kar doseže s pogostim ponavljanjem. Da pa oglaševalci lahko hitreje dosežejo pomnjenje, lahko uporabijo že poznan obrazec, npr. pregovor ali frazem. Uporabijo ga lahko v izvorni obliki ali pa ga – glede na potrebe – modificirajo do te mere, da ustrezajo oglasu. Tovrstne slogane je Korošec (2005, 140) uvrstil med t. i. *obnovitve in ponovitve vzorcev in klišejev*. Pri tovrstnem izbiranju sloganov je treba upoštevati, da so oglasi povezani z dogodki in pojavi v družbi, tem se hitro prilagajajo in se spreminjajo, zato je treba izbrati primeren, predvsem pa še aktualen obrazec.

Izraba iz modifikacije folklornih obrazcev v oglaševanju

Folklorni obrazci so v oglaševalske namene uporabljeni predvsem v obliki sloganov. Gre za predelane frazeme in pregovore, pa tudi izseke izštevank, ugank. Pri oglaševalskih geslih so pri veliki večini frazemov in pregovorov zamenjane besedne sestavine obrazca, nadomeščajo jih ritmično ali/in melodično enake besede, ki pa imajo povsem drugačen pomen. Oglaševalci izbirajo gesla glede na melodijo, ritem obrazca, včasih celo glede na vsebino folklornega obrazca, če ta ustreza vsebini oglaševalske kampanje. Vzrok za izbiro vsaj enega dela obrazcev je ustaljenost v zavesti, predvsem ritma in melodije. Ta namreč poveča pozornost sprejemalca in verjetnost zapomnjenja, kar je cilj oglaševalskih gesel. Pomembno je tudi razmerje med vizualnim in besedilnim delom oglasa.

V zahodnem oglaševalskem svetu je poudarek na besednih igrah in obratih (Marjan Kapelj, intervju, februar 2009), v slovenskem prostoru pa je uporaba folklornih obrazcev pogostejša, kar po mnenju slovenskih oglaševalcev kaže na določeno zaostalost v razvoju oglaševanja (Marjan Kapelj, intervju, februar 2009; Miha Bevc, intervju, 15. 10. 2009). Vendar je dejstvo, da oglaševalci ne iščejo namenoma nekega določenega folklornega obrazca, temveč se pojavi spontano ob iskanju različnih možnosti in nato postane jedro, na katerega skušajo prilepiti tudi oglaševalske vsebine (Marjan Kapelj, intervju, februar 2009). Navedeno dejstvo dokazuje, da je raba folklornih obrazcev v oglaševanju spontana, in ne načrtna, kar je še dodaten dokaz, da so frazemi in pregovori shranjeni v naših možganih kot enota z zgoščenim sporočilom, hkrati pa so asociativni.

Modificirane folklorne obrazce smo našli v časopisih, revijah, na plakatih (predvsem na t. i. jumbo-plakatih), v televizijskih in radijskih sporočilih in na svetovnem spletu. Nekatere predelave so se pojavile zgolj v slišni obliki (televizijski in/ali radijski oglasi), druge pa tudi v vizualni obliki (časopisi, plakati, svetovni splet, televizija, radio ...).

Frazemi

Oglaševalci večkrat uporabijo frazeme, ki jih uporabijo na izviren način – ali izrabijo dvopomenskost frazema, npr. oglas za pašteto Argeta: *Dobra stran kruha* (frazem *biti dobra stran (česa)*, pozitivna lastnost⁸). Ta oglas smo zasledili tako v tiskanih kot v avdio-video medijih.

V nekaterih primerih je z manjšimi posegi spremenjen pomen frazema, vendar ne toliko, da se ne bi dalo razbrati prvotnega frazema, npr. oglas za telekomunikacije Tuš: *Tušmobil – čisti*

⁷ Jančič definira slogan kot stavek, sestavljen iz takih besed, ki izrazijo naše sporočilo v strjeni obliki in se lahko uporabijo samostojno, brez dodatnega besedila (Jančič (1981) v Korošec 2005, 133).

računi (frazem *imeti čiste račune*, biti vse v redu⁴, lahko tudi pregovor *čisti računi – dobri pr'ja-t'li*); v tem primeru gre za spremljajoči slogan: ob logotipu je napisan slogan *Čisti računi*. Oglas tudi izrablja dobesedni pomen frazemske sestavine *računi*, ali pa metaforični pomen pregovora.

Pri nekaterih oglasih prilagodijo same sestavine frazema, vendar ne toliko, da ne bi bili prepoznavni, npr. oglas za vitamine Centrum: *Od A do železa* (frazem *od a do ž [kakšen]*, cel, vse⁴). Slogan je bil v celoti izrečen v avdio-video medijih.

Veleblagovnica Maximarket je pred leti izdala oglasno knjižico, v kateri je predstavljena celotna oglaševalska kampanja, ki je temeljila predvsem na frazemih in na pregovorih, ko so se vsebinsko prepletali tudi s fotografijo v ozadju:

- Kdo kroji vaš uspeh? (iz: *krojiti uspeh*, ustvarjati uspeh⁴) – slogan je uporabljen za moški oblačilni oddelek s poslovnimi in športno-elegantnimi oblačili.
- Komu boste dali košarico? (iz: *(kdo) dati košarico komu*, zavrniti koga⁴) – slogan je oglaševal oddelek z ženskim spodnjim perilom in se nanaša na ženske nedrčke.
- Kaj vam hodi po glavi? (iz: *kaj komu hodi po glavi*, razmišljati o čem,) – slogan je oglaševal oddelek z obutvijo; v tem primeru gre predvsem za izrabo glagola hoditi in pomena izvirnega frazema.
- Ko imate vsega poln kufer (iz: *imeti vsega poln kufer*, imeti vsega dovolj⁴) – slogan izrablja dobesedni pomen sestavin frazema, saj oglašuje oddelek s kovčki in torbami.
- Ne morete zgrešiti (iz: *Ne moreš zgrešiti*, ne moreš se zmotiti⁴) – v sloganu so uporabili dobesedne pomen sestavin, v tem primeru so se nanašale na golf; oglašuje oddelek za golf in druge športe.
- Družabna smetana – slogan izrablja stalno besedno zvezo *družabna smetana*, najvišji družbeni sloj⁴ za oglaševanje slaščičarne in kavarne, smetana pa asociira na slaščičarno.

Pregovori

Pregovori so v slovenskem prostoru precej pogosto rabljena oblika oglaševanja kljub temu, da se oglaševalska stroka želi od tovrstnega oglaševanja oddaljiti, saj velja za zastarelo in neizvirno. Pa vendar, zdi se, da že ustaljena ritem in rima, hkrati pa zakoreninjenost v jezikovnem spominu močno vplivajo na samo izbiro in so vedno priročna rešitev v ustvarjalni stiski.

Oglasi so razdeljeni na skupine glede na vrsto oglaševanega:

1. Hrana

- Zapečenega kruha se največ poje. (Iz: *Zarečenega kruha se največ poje.*) – oglas za pekovsko pecivo veleblagovnice Maximarket, objavljen je bil na jumbo-plakatu in v oglasni knjižici.
- Prišel, videl, zmazal. (Iz reka: *Prišel, videl, zmagal.*) – oglas za pašteto Kekec, izdelek podjetja Pomurka mesnine; oglas je bil v takšni obliki zgolj v avdio-video medijih.
- Ljubezem gre skozi želodec (Iz: *Ljubezem gre skozi želodec.*) – pregovor je uporabljen za spremljajoči slogan poleg imena in logotipa podjetja Pomurka mesna industrija.

Ljubezem gre skozi želodec

2. Telekomunikacije

– Čas ni denar. (Iz: *Čas je denar.*) – oglas za Vega telekomunikacije; pojavljal se je v avdio-video medijih.

– Sporočilo izrečeno ne izgubi se nobeno. (Iz: *Minuta izgubljena ne vrne se nobena*) – oglas za Si.mobil Vodafone; pojavljal se je v avdio-video medijih.

3. Avtomobili

– Prej prideš, prej pelješ. (Iz: *Kdor prej pride, prej melje.*) – televizijski oglas za Hyundai.

– Kdor prej pride, prej pelje. (Iz: *Kdor prej pride, prej melje.*) – televizijski oglas za Peugeot.

Pri tem primeru je treba opomniti, da je šlo za nepremišljeno akcijo pri Peugeotu, saj je Hyundai tri leta prej uporabil isti frazem; pri tekmiškem Peugeotu so zamisel nevede ponovili. Marjan Kapelj (intervju, februar 2009) opozarja na pasti pri uporabi pregovorov ali frazemov; namreč kaj hitro se zgodi, da snovalec oglasa uporabi dobro poznan folklorni obrazec, ki pa je bil že uporabljen, morda celo v isti panogi.

4. Zavarovalništvo

– Ker nesreča nikoli ne počiva (Iz: *Nesreča nikoli ne počiva.*) – oglas za zavarovalnico Tilia (v televizijskem oglasu glas pove reklamno geslo na koncu)

5. Tekstil

– Kakor si boste postlali ... (Iz: *Kakor si boš postlal, tako boš spal.*) – oglas za tekstilni oddelek veleblagovnice Maximarket je bil objavljen zgolj v oglasni knjižici.

Uganke

Sicer redko, pa vendar zasledimo reklamne oglasne tudi v obliki uganke. Oglas ima značilno zasnovano z dvodelno obliko, pri čemer je v besedilnem delu zgolj prvi del, tj. vprašanje oz. trditev, odgovor pa je pokazan na fotografiji.

– Za pusta so jih polna usta. – Tvojih 5 minut, reklama za krofe

Modifikacije folklornih obrazcev v šaljive namene⁸

Modifikacij folklornih obrazcev ne najdemo le v reklamnem oglaševanju, temveč tudi v funkciji šale ali celo parodije na ustaljene obrazce (v večini na pregovore, pa tudi frazeme). Pri takšnih modifikacijah gre za prenovitve frazemov in pregovorov, tj. za hotene, namerne, inovacijske prenovitve (Kržišnik 1990), ki so šaljiv odziv na norme. Modificirana sta oblika in pomen. (*Delo krepa človeka*, iz: *Delo krepki človeka.*) Te prenovitve so večinoma enkratne, in ne sistemske. Postopek je slogovno opazen, rabljen v sproščeni komunikaciji, tako govorni kot tudi pisni (predvsem na spletu – blogi in elektronska pošta, pa tudi v revijalnem tisku, vendar redko). V paremiologiji se je že ustalilo Miederjevo poimenovanje teh prenovitev kot *Antisprichwort* oz. *anti-pregovor* (Barna 2007, str. 3).

Opazili smo več oblikovno več stopenj prenovitev:

1. Prva možnost je zgolj zamenjava sestavin, ohranja pa se ritem, v več primerih tudi rima pregovora:

Delo krepa človeka. – iz: *Delo krepki človeka.*

Nesreča nikoli ne poriva. – iz: *Nesreča nikoli ne počiva.*

Rana ura, slepa kura. – iz: *Rana ura, zlata ura.*

Ni vse zlato, kar se ima za sveto. – iz: *Ni vse zlato, kar se sveti.*

2. Lahko je ohranjen le še prvi del pregovora, drugi del pa je izmišljen povsem na novo:

Rana ura, crknjen petelin. – iz: *Rana ura, zlata ura.*

Mi o volku, volk nas v gobcu. – iz: *Mi o volku, volk iz gozda.*

⁸ Viri šaljivih modifikacij pregovorov: elektronska pošta in spletne strani: <http://209.85.129.132/search?q=cache:3Z-w6B3PZiZ0J:arhiforum.mojforum.si/arhiforum-about373.html+zape%C4%8Denega+kruha+se+najve%C4%8D+poje-&hl=sl&ct=clnk&cd=3&gl=si>

Kjer se prepirata dva, ima direktor prav! Vedno! – iz: *Kjer se prepirata dva, tretji dobiček ima.*
Kdor zgodaj vstaja, cel dan zeha. – iz: *Kdor zgodaj vstaja, mu dan ostaja.*

Kdor se zadnji smeje, se bo smejal sam. – iz: *Kdor se zadnji smeje, se najslajše smeje.*

Kdor visoko leta, ima lep razgled. – iz: *Kdor visoko leta, nizko pade.*

Kdor prej pride, ga prej zmeljejo. – iz: *Kdor prej pride, prej melje.*

3. Lahko je ohranjen cel pregovor, dodan mu je nov del. V večini teh primerov gre za enodelne pregovore, ki po modifikaciji postanejo dvodelni:

Papir vse prenese, zlasti toaletni papir. – iz: *Papir prenese vse.*

Ljubezen je slepa, zato se zaljubljeni radi otipavajo. – iz: *Ljubezen je slepa.*

Kdor laže, ta krade. Kdor krade, temu je laže. – iz: *Kdor laže, ta krade.*

Kdor prej pride, prej melje; če dobro melje, mu prej pride. – iz: *Kdor prej pride, prej melje.*

4. Možnost modifikacije pregovorov je tudi zgolj omemba dela pregovora v krajšem kontekstu:

Težko paru, kjer gre njemu ljubezen skozi želodec, njej pa kuhanje na jetra. – temelji na pregovoru *Ljubezen gre skozi želodec* in frazemu (*kaj*) *gre na jetra (komu)*.

Opomnili bi še na t. i. nove pregovore: gre za stavke, ki oponašajo obliko (ritem, rimo), velikokrat tudi jezik pregovorov in kažejo na miselnost današnjega časa, ne gre pa za prave pregovore, niti za stavke, ki bi potencialno lahko postali pregovori, npr. *Bolje trebuh od hrane kot grba od dela; Bolje zdrava pokvarjenost kot pokvarjeno zdravje; Bolje kamen v žepu kot pesek v očeh; Preden se začnemo ukvarjati z umetno inteligenco, naredimo raje nekaj v zvezi z naravno neumnostjo; Nihče vam ne more dati več, kot vam jaz lahko obljubim.*

Takšni stavki krožijo predvsem kot šaljiva elektronska pošta, izražajo jezikovno spretnost, avtor pa ni nikoli znan.

Sklep

Folklorne oblike so zaradi svoje kračine, zgoščene povednosti in uskladiščenosti v spominu pripravni za vsakovrstne modifikacije, tako za modifikacije v oglasne namene kot za šaljive prenovitve. Čeprav se (slovenska) oglaševalska industrija želi izogniti takšnim postopkom izrabe folklornih obrazcev (v intervjujih so izrazili mnenje, da gre za zastarelo in neizvirno metodo pisanja oglaševalskih sloganov), je očitno, da so reklamna gesla, ki temeljijo na že ustaljenih besednih zvezah, predvsem na frazemih in pregovorih, učinkoviti, saj dejansko dosežejo svoj namen – hitrejšo zapomnljivost. Gre za zavestno, vendar spontano (iz)rabo folklornih obrazcev. Treba je upoštevati, da večina takšnih oglasnih sloganov nastane s t. i. metodo prostih asociacij, pri kateri si po načelu proste asociativnosti prizadevajo sestaviti kar se da učinkovit oglas. Tak postopek pa je mogoč le, ker so frazemi in pregovori uskladiščeni v spominu in ukoreninjeni v komunikaciji. Tega se avtorji oglasnih besedil dobro zavedajo in zdi se, da jim frazemi in pregovori nudijo zgolj lažjo izbiro oglasnega slogana. Oblikovne in vsebinske prenovitve že ustaljenih frazemov in pregovorov pa so tudi postopek za nastanek šaljivih prenovitev in anti-pregovorov. Vsebinske prenovitve večinoma uberejo šaljivo pomensko pot in so uporabljene v sproščeni komunikaciji, kadar želimo zanikati ustaljene norme ali poudariti socialne napake. Tudi pri oglaših, ki izrabljajo folklorne obrazce, se zdi, da želijo hkrati z modifikacijo učinkovati šaljivo. Šaljivost, ki sicer ostaja v podtonu oglasa, skušajo doseči že s samo modifikacijo, bodisi gre za oblikovno modifikacijo ali za izrabo dobesednega pomena posamičnih sestavin v frazemu/pregovoru. Da pa ostajata oblika in raba pregovorov aktualni še danes, sklepamo tudi iz teženj po izmišljanju novih »pregovorov«, stavkov, ki oponašajo ritem, rimo in besedišče pregovorov in v katerih se kaže ustvarjalnost in besedna iznajdljivost tistega, ki si takšen stavek izmisli. Povednost takšnih stavkov je ravno tako v zgoščeni obliki, sporočilnost je močna. Tovrstne oblike kažejo na današnjo miselnost v družbi, na dejstva vsakdanjega življenja.

Literatura

- BARNA, G. (2007): Anti-proverbs. *Acta Ethnographica Hungarica, an International Journal of Ethnography*. Vol. 52, No. 1. Enciklopedija Slovenije. 4. Hac – Kare (1990). Ljubljana : Mladinska knjiga.
- KAIIVOLA-BREGENHØJ, A. (2001): Riddles: Perspectives on the use, function and change in a folklore genre. *Studio Fennica. Folkloristica* 10. Tampere.
- KORDIŠ, M. (2005): Gospodična, vi ste lepi kot plakat! Plakat v Ljubljani med obema svetovnima vojnama. Ljubljana : Univerza v Ljubljani.
- KOROŠEC, T. (2005): Jezik in stil oglaševanja. Ljubljana : Založba FDV.
- KRŽIŠNIK, E. (1996): Frazeologija pri pouku slovenščine kot tujega jezika. *Mnogoglasje. Revija za literaturo in literarno vedno* I/1. Ljubljana.
- KRŽIŠNIK, E.: Tipologija frazeoloških prenovitev v Cankarjevih prozih besedilih. *Slavistična revija*, 1990, 38, s. 399-420.
- LEISS, W.—STEPHEN, K.—SUT, J. (1990): *Social Communication in Advertising. Persons, Products & Images of Well-being*. Routledge, Canada.
- MIEDER, W. (1993): *Proverbs Are Never Out of Season: Popular Wisdom in the Modern Age*. New York / Oxford : Oxford University Press.
- STANONIK, M. (1999): Slovenska slovstvena folklor. Ljubljana : DZS.
- ŠMALC, M. (2003): Slovensko časopisje v času in prostoru. Primerjalna analiza vsebine tiskanih oglasov v letih 1935, 1965, 1995. Diplomsko delo. Fakulteta za družbene vede, Univerza v Ljubljani.
- ŠMIDCHENS, G. (1999): Folklorism Revisited. In: *Journal of Folklore Research*, 1999, 36, No. 1, 51-70.
- TOPORIŠIČ, J. (1992): Enciklopedija slovenskega jezika. Ljubljana : Cankarjeva založba.
- ULE, M.—KLINE, M. (1996): Psihologija tržnega komuniciranja. Ljubljana : FDV.
- VESTGAARD, T.—SCHRÖDER, K. (1985): *The Language of Advertising*. Oxford : Basil Blackwell Publisher.
- WELLS, W. et al. (1995): *Advertising: Principles and Practice*. London : Prentice Hall.

Temporary Modifications of Proverbs, Sayings and other small Folklore Forms

Saša Babič

Small folklore forms are because of their form (the short form includes figurative message, rhythm, rhyme, they are generally well known) convenient for different modifications. In an everyday life we can find modifications of traditional proverbs or sayings in the function of joke (anti-proverbs); modifications are usually made on a component level: a changed word with a similar rhythm and rhyme or even a new part of a transformed proverb is added. The other modification of small folklore forms is in the function of the commercial. Copy-writers usually get the slogans with proverbs/sayings with a brainstorm-method, which is another evidence of existing of proverbs/sayings in the language memory as a unit and of their presence in an everyday life. They try to use all the benefits of rhythm, rhyme, melody, figurative or literal meaning and especially their presence in a language memory. As was told in the interview the Slovene commercial-creators try to avoid using folklore small forms, although we can find many commercials with a small folklore form in the Slovenian area. In Slovene advertising predominates the opinion that transformed or untransformed proverbs/sayings/riddles in the commercial are obsolete (and rare in the western advertising). Still, it seems that with using small folklore forms copy-writers get the most effect with least effort ...

ROZHĽADY

KATARÍNA ŽEŇUCHOVÁ*

**O úlohe slovesného folklóru pri kodifikácii
slovanských spisovných jazykov.****Na margo monografie Viktórie Ľašukovej *Folklórny
vektor v kodifikácii bieloruského a slovenského jazyka***

(Prešov : Filozofická fakulta Prešovskej univerzity 2009. 308 s.)

ŽEŇUCHOVÁ, K.: Regarding the Role of Verbal Folklore at the Codification of Slavic Literary Languages. (Comments on *Folklórny vektor v kodifikácii bieloruského a slovenského jazyka* by Viktoria Liashuk). *Slavica Slovaca*, 45, 2010, No. 2, pp. 162-166. (Bratislava)

The article offers information regarding the new monographic work by Viktória Ľašuková, dedicated to the place and role of verbal folklore in the process of codification of Slavic literary languages. The author understands and discusses selected peculiarities and functions of folklore text with an accent on its authenticity and folksiness of classical collections of popular fairy-tales, and their relevancy towards national linguistic society.

Verbal folklore, popular fairy-tale, literary language, codification, Slavic languages, Byelorussian [language], Slovak [language].

Výskum slovesného folklóru je predmetom bádateľských aktivít viacerých vedných disciplín – etnológie, folkloristiky, literárnej vedy, jazykovedy, sociológie i religionistiky. Jedným z integrujúcich motívov bádateľov všetkých vedných odborov je aj poznanie miesta a úlohy folklóru v historickom národno-emancipačnom procese. Bieloruská lingvistka a prekladateľka Viktória Ľašuková pripravila zaujímavú monografickú prácu, v ktorej poukazuje na miesto slovesného folklóru v procese kodifikácie spisovných jazykov v národných spoločenstvách Slovanov. Autorka sa usiluje podať zovšeobecňujúci pohľad na fenomén tradičnosti prezentovaný práve folklórnou sférou a tak poukazuje na schopnosť folklóru ovplyvňovať historický vývin jazyka i jeho kodifikovanú podobu. Ako východiskovú a zároveň aj konfrontačnú základňu si autorka vybrala dva typologicky i geneticky príbuzné slovanské jazyky – bieloruský a slovenský.

Dlhoročný komparatívny výskum v tejto špecifickej oblasti Viktória Ľašuková zhrnula do podoby syntetizujúcej publikácie, ktorá je zameraná na výskum jazykových prostriedkov v oblasti ľudovej slovesnej kultúry v bieloruskom a slovenskom jazykovom prostredí. Zo širokého spektra žánrov slovesného folklóru sa autorka publikácie zamerala na ľudovú rozprávku, ktorá sa stala materiálom bázou pri sledovaní vzťahu jazykových prostriedkov folklórneho textu a kodifikovanej podoby spisovného jazyka. Titul monografie čitateľom prezrádza, že V. Ľašuková využíva termín *vektor*, ktorý hneď v predhovore publikácie obsahovo ohraničuje. Pripomína, že v súlade s teóriou J. Mistríka sa prikláňa k názoru, že termín *vektor* na rozdiel od termínu *faktor* zahrnuje nielen veľkosť pôsobiacej sily ale aj jej zmysel.¹ V súlade s povedaným čitateľ očaká-

* Mgr. Katarína Žeňuchová, PhD., Slavistický ústav Jána Stanislava SAV, Dúbravská cesta 9, 841 04 Bratislava.

¹ ĽAŠUKOVÁ, Viktória: *Folklórny vektor v kodifikácii bieloruského a slovenského jazyka*. Prešov : Filozofická fakulta Prešovskej univerzity 2009, s. 11.

va, že cieľom publikácie V. Lašukovej nie je len objasniť mieru pôsobenia folklóru na kodifikovanú podobu spisovného jazyka, ale najmä vysvetliť zmysel tohto javu.

Všimneme si najstaršie fázy výskumu slovanských jazykov. Autorka v tejto súvislosti konštatuje, že prví bádatelia (napr. J. Dobrovský, P. J. Šafárik a iní) spájali jazyk výlučne s písomnou tradíciou a pri výskumoch sa opierali predovšetkým o písomne fixované pamiatky.² Neskoršie lingvistické a folkloristické výskumy v dejinách slavistiky jednoznačne potvrdzujú, že folklór je priamym dôkazom spojitosti so spisovným jazykom v rámci jednotlivých národných spoločností. Práve obdobie tzv. lingvistického folklorizmu v druhej polovici 19. storočia, keď sa žánre slovesného folklóru (piesne, príslovia, porekadlá, pranostiky, rozprávky) stali prameňom pre jazykovedné výskumy, je tiež jedným z dôkazov o postavení folklórnej tradície v systéme národného jazyka. Svoje zistenia autorka v úvodnej časti publikácie podopiera aj prehľadom názorov o mieste folklórnych textov v širšom lingvistickom a kultúrnom kontexte v jednotlivých slovanských spoločnostiach. Stanoviská slovenských, bieloruských, ruských, ukrajinských, poľských, českých, južnoslovanských ale aj rakúskych, nemeckých či britských bádateľov ponúkajú všeobecný pohľad na problematiku vzájomnej prepojenosti a kontinuity jazykových prostriedkov folklóru a kodifikovaného spisovného jazyka.

Známe lingvistické príručky ponúkajú najmä rozličné typologické opisy a charakteristiky slovanských jazykov. Viktória Lašuková však v recenzovanej monografii predstavuje typologické rozdelenie slovanských jazykov na základe toho, akú úlohu zohrával tradičný ľudový jazyk a folklór v historickom vývine spisovných jazykov. Ako teoretickú východiskovú základňu si autorka vyberá doterajšie klasifikácie slovanských jazykov D. Brozovića, N. I. Tolstého, S. Urbańczyka, v ktorých vymedzuje päť základných príznakov priamo reflektujúcich vplyv folklórnej sféry na spisovný jazyk. Spomenieme napríklad mieru kontinuity spisovného jazyka s ľudovým jazykom, osobitosti ortografického systému, vzdialenosť nárečového systému od spisovného jazyka a pod. Prichádza k záveru, že v triedeniach uvedených bádateľov sa často ocitá slovenčina s bieloruštinou v rovnakej pozícii, čo vysvetľuje najmä genetickou a typologickou blízkosťou a niektorými analogickými spoločensko-historickými súvislosťami oboch porovnávaných jazykových systémov.

Jadro publikácie tvoria analýzy publikovaných bieloruských a slovenských textov ľudových rozprávok, na základe ktorých sa V. Lašuková pokúša charakterizovať špecifiká i univerzálne prvky v procese transformácie folklórnej zložky do spisovných jazykov. V tejto súvislosti je potrebné zohľadniť aj skutočnosť, že do tohto procesu vstupuje folklórny text vo viacerých podobách – od ústne šíreného prejavu nositeľa národnej kultúry cez zápis zberateľa až k uverejneniu textu v písomnej podobe. V momente publikovania folklórneho textu v písomnej podobe sa dovedty ústne šírený folklórny text dostáva do špecifických kultúrnych súvislostí. Popri iných významných kultúromohistorických funkciách sa publikovaný folklórny text stáva aj vzorom národného jazyka.

Prvé zberateľské aktivity a prvé tlačené vydania folklórnych zbierok v celoslovanskom kontexte spadajú do obdobia najaktívnejších procesov konštituovania spisovných jazykov v prvej polovici 19. storočia. Jednotlivé slovanské národy využívajú folklórne bohatstvo ako ilustratívny materiál na opis etnografických a jazykových osobitostí. Na počiatku systematického a koncepčného záujmu o folklórnu slovesnosť boli za reprezentatívne žánre národnej kultúry vďaka rýmu a pevnej rytmickej a strofickej podobe povýšené iba piesne, príslovia a porekadlá. Podobne ako u Slovákov (J. Kollár) aj u Bielorusov (Z. Dalenja-Chodakovski) zbieraniu ľudových rozprávok predchádzalo zbieranie piesňového folklóru, ktoré neskôr vyústilo do systematického záujmu o zaznamenávanie ľudovej slovesnosti.³ Autorka hodnotí uvedenú skutočnosť ako jeden z paralelných javov medzi slovenčinou a bieloruštinou vo vzťahu k výskumu folklóru. Konštatuje

² V. Lašuková, c. d., s. 15.

³ V. Lašuková, c. d., s. 55-57.

je tiež, že pre obidva porovnávané jazykové a kultúrne tradície platí, že zbieranie a spracúvanie folklóru vždy podliehalo koncepcným, ideologickým, estetickým či lingvistickým tendenciám v určitom období vývinu spoločnosti. Vedecká verejnosť zaiste ocení, že prezentovaná práca prináša zaujímavý komparačný prierez najstarších zberateľských metód a spôsobov zapisovania ľudovej prózy nielen u Slovákov, Bielorusov a Rusov, ale aj u Poliakov a Srbov.

V súvislosti s vydavateľskou praxou ľudových prozaických žánrov pre všetky národné spoločenstvá platí, že variatívnosť a neviazanosť vyjadrovacích prostriedkov ľudovej prózy viedla prirodzene mnohých zberateľov a vydavateľov k úpravám, základom ktorých však bola aj snaha logicky usporiadať a esteticky vyprecizovať zapísané folklórne texty. Výraznejšia miera zásahov do folklórneho textu rozprávok je príznačná práve pre najstaršiu etapu systematického zbierania a vydávania ľudových rozprávok – pre obdobie romantizmu. Zanietení zberatelia ľudových rozprávok, najmä čarovných, nevenovali dostatočnú pozornosť presnému zápisu ústne šíreného ľudového prejavu a ich vydavatelia sa pri ich príprave do publikovanej podoby zameriavali najmä na ich umeleckú a národnoreprezentatívnu hodnotu. Práve pod vplyvom nemeckej romantickej školy prezentovanej Jacobom a Wilhemom Grimmom sa v celoeurópskom meradle otvorila etapa systematického záujmu o zbieranie a vydávanie ľudových rozprávok, najmä čarovných. Variatívnosť a voľnosť textu ľudovej rozprávky im umožňovala dotvárať, štylizovať a kompilovať viaceré folklórne predlohy. Takéto postupy pri edičnej príprave ľudových rozprávok autorka pozoruje v slovenskom kontexte u Pavla Dobšinského, u bieloruských zberateľov J. Kolasa či P. V. Šejna. Rovnako toto konštatovanie platí o ruskom vydavateľovi rozprávok A. N. Afanasievovi, v Poľsku o O. Kolbergovi, u Srbov o V. S. Karadžićovi.

Pohľadom do histórie vydávania prvých ľudových rozprávok v období romantizmu autorka recenzovanej monografie V. Lašuková otvorila aj otázku súčasného zaradenia rozprávkového textu spracovaného v období romantizmu. Svoju pozornosť zameriava na stanovisko dvoch vedných disciplín – jazykovedy a literárnej vedy. Konštatuje, že z hľadiska lingvistiky je publikovaná ľudová rozprávka špecifickou úpravou ústne šíreného folklórneho textu. Jazykovedci, podľa V. Lašukovej, zastávajú názor, že redakčné úpravy prvých romantických zberateľov, upravitel'ov a vydavateľov národnoreprezentatívnych zbierok vychádzajú z estetického konceptu dobového romantického kánonu. Vo vedeckých folkloristických i lingvistických kruhoch často vyvoláva živú diskusiu práve najnovšie stanovisko literárnej vedy na zaradenie knižných vydání slovenských romantických rozprávok. Textologické a literárnovedné výskumy Jany Pácalovej prehodnocujú postupy redigovania pôvodných folklórnych predlôh.⁴ Problematika premien knižnej slovenskej ľudovej rozprávky je vysoko aktuálna vzhľadom na to, že sa u nás nevenovala dostatočná pozornosť štúdiu najstarších dejín záujmu o slovenskú ľudovú rozprávku. V tomto kontexte je významné predovšetkým úsilie Jany Pácalovej priniesť zhodnotenie už prvých rozprávkových fragmentov publikovaných v Kollárových Národných spievankach (1834, 1835) so zreteľom na zachytenie látkových a tvarových špecifik slovenskej rozprávky. Jana Pácalová sa zameriava na rekonštrukciu doposiaľ neznámej podoby ústne tradovaných slovenských ľudových rozprávok, ktoré v závislosti od dobových teoretických a literárnych konvencií prešli umeleckou transformáciou až do knižnej podoby, ktorá je nerozlučne spätá s osobnosťou Pavla Dobšinského, A. H. Škultétyho, J. Francisciho, B. Němcovej. Stredobodom jej pozornosti je literárnovedná a textologická analýza slovenskej rozprávky s dôrazom na následné literárne spraco-

⁴ Literárnovednému výskumu doposiaľ neprebádanej romantickej koncepcie vydávania ľudových rozprávok sa venuje Jana PÁCALOVÁ v prácach *Genéza knižnej podoby Dobšinského rozprávok*. In: Slavica Slovaca, 2004, roč. 39, č. 2, s. 143-155; *Rozprávka medzi oralitou a literaritou (Sonda do štýlu rozprávok)*. In: Slovenský národopis, 2005, roč. 53, č. 1, s. 37-54; *Od stavby k funkcii (Príspevok k poetike rozprávok)*. In: Slovenská literatúra, 2006, roč. 53, č. 3-4, s. 221-242; *Formuly v literárnych rozprávkach*. In: Slovenská literatúra, 2007, roč. 54, č. 2, s. 81-103; *Pavol Dobšinský v dejinách slovenskej rozprávky*. In: Studia Academica Slovaca. Ed. Jana Pekarovičová a Miloslav Vojtech. Bratislava : Stimul 2008, s. 127-140; *Prostonárodné slovenské povesti*. In: Ľudová prozaická tradícia vo svetle vied o kultúre a umení. Ed. Katarína Žeňuchová, P. Žeňuch. Bratislava : Slavistický ústav Jána Stanislava SAV / Slovenský komitét slavistov 2009. 79-107 s.

vane rozprávkových látok. Na tomto základe charakterizuje prácu a literárne postupy jednotlivých osobností – rozprávkarov s východiskovými textami s cieľom poukázať na genézu knižnej podoby slovenskej rozprávky. Na základe miery autorských štylizácií a kompilácií J. Pácalová uzatvára, že romantické vydania rozprávok Pavla Dobšinského nemožno pokladať za folklórne texty vo vlastnom význame, ale ide o štylizované rozprávky, ktoré vznikli ako výsledok klasickej adaptácie folklórneho textu.⁵ Aj napriek tomu, že Jana Pácalová vo svojich prácach premyslene a jasne formuluje svoje zistenia za pomoci literárnovedných a interpretačných postupov a materiálno ich dokladá ukázkami z východiskových rukopisných prameňov, jej konštatácie a zistenia pokladá V. Lašuková do značnej miery za subjektívne a neexaktné vychádzajúce z individuálneho literárneho čítania.⁶ Viktória Lašuková odmieta stanovisko Jany Pácalovej, podľa ktorého romantické vydania slovenských ľudových rozprávok patria do sféry autorskej literatúry a ich vydavateľa Pavla Dobšinského označuje za autora slovenských rozprávok. Na margo tejto problematiky dodáva, že „preklasifikovanie“ P. Dobšinského z vydavateľa na autora znamená pre slovenskú kultúru závažný koncepčný posun: „...transformácia z uverejňovateľa na autora nie je obyčajná formalita... Bude mať za následok zredukovanie kultúrnej, národnostno-reprezentačnej a kodifikačnej roviny v činnosti P. Dobšinského, prezentovanie tohto predstaviteľa slovenského obrodzenia ako spisovateľa pre deti v slovenskej literatúre, a teda fakticky aj jeho vyčlenenie za rámec folkloristiky a teórie spisovného jazyka. Pokiaľ ide o texty vydané Dobšinským pri takomto prístupe sa redukuje kolektívnosť ich spracovávaní...“⁷ Oblúbené a najčastejšie vydávané zbierky klasických ľudových rozprávok sa tak, podľa slov V. Lašukovej, dostávajú za rámec folklórnej tvorby, do kontextu autorskej literatúry pre deti a mládež.

Na tomto mieste je potrebné pripomenúť, že ani slovenskí folkloristi nezaujímajú k otázke zaradenia Dobšinského rozprávok jednotné stanovisko, dokonca sa ich názory principiálne rozchádzajú. A tak slovenské rozprávky spracované a vydané v období romantizmu oscilujú na opačných póloch na osi folklórnosti a autorstvo. V tejto súvislosti si dovoľujeme pripomenúť niekoľko skutočností, na ktoré je nevyhnutné prihliadať najmä pri výskume slovesného folklóru vo vzťahu k zdôrazňovanej autenticite folklórneho textu. Ak interpret diktuje folklórny text do zápisu, štylizuje a upravuje ho, čím pochopiteľne dochádza k určitým posunom v jeho rečovom prejave. Možno vôbec pri tzv. vedeckých zápisoch na požiadanie hovoriť o autenticite? Na druhej strane posuny takého charakteru však nemôžeme porovnávať so zberateľskými a editorskými praktikami romantických autorov, ktorí pri transponovaní ústnej podoby rozprávania do písanej či publikovanej formy zasahovali do všetkých rovín pôvodného folklórneho textu – voľne upravovali, retušovali, kontaminovali viaceré pasáže a tak naplňali najmä umelecké predstavy o rozprávkovom žánri. Je zrejmé, že treba rovnako citlivo vnímať aj rozdiel medzi knižným spracovaním folklórneho textu a jeho ústnou podobou. Aj v súčasnosti, keď pri terénnych výskumoch pomáhajú už rozličné technické prostriedky a vymoženosti, sa pri následnom spracúvaní zvukových záznamov zaznamenaných pri terénnych výskumoch dostávame do situácií, ktoré nás priam nútia zasiahnuť do autentického prehovoru (najmä doplniť v editovanej verzii vynechané slovo a pod.). V zásade pri hodnotení princípov editorskej práce P. Dobšinského musíme zohľadniť viacero skutočností, predovšetkým dobový literárny aj širší kultúrny a historický kontext. Problematika vývinu a premeny slovenskej ľudovej rozprávky na úrovni zbierania pramenného materiálu, spracovania rozprávkových látok vrátane teoretického myslenia o ľudovej rozprávke v širšom literárnom, kultúrnom a historickom kontexte si priam pýta konštruktívne riešenie. Práve široké spektrum názorov folkloristov, jazykovedcov a literárnych vedcov na problém editorskej či autorskej práce P. Dobšinského ponúka možnosť konfrontácie.

⁵ PÁCALOVÁ, J.: *Prostonárodné slovenské povesti*. In: *Ľudová prozaická tradícia vo svetle vied o kultúre a umení*. Ed. K. Žeňuchová, P. Žeňuch. Bratislava : Slavistický ústav Jána Stanislava SAV / Slovenský komitét slavistov 2009, s. 105.

⁶ V. Lašuková, c. d., s. 124.

⁷ V. Lašuková, c. d., s. 118-119.

Domnievame sa, že práve monografia V. Ľašukovej môže predstavovať začiatok širšej diskusie na túto tému, ktorú autorka načrtáva.

Aj autorka recenzovanej publikácie jednoznačne hodnotí knižné spracovanie rozprávok ako proces, ktorý nevyhnutne sprevádza transformáciu folklórneho textu z ústnej podoby do sféry písomnej. Na konfrontáciu situácie v slovenskej vede približuje stanovisko bieloruskej vedy, v ktorej sa otázka zmeny ľudovej romantickkej rozprávky na autorskú neukazuje ako aktuálna. V bieloruskom kultúrnom kontexte sa stále zachováva rozlíšenie ľudovej rozprávky podľa zberateľa, resp. vydavateľa. Na margo spracovania bieloruských klasických rozprávok však V. Ľašuková dodáva, že podľa miery štylizácií a stupňa estetického spracovania sa približujú k autentickejšť. Toto tvrdenie argumentačne dokladá relatívne neskorším obdobím vzniku bieloruských vydaní klasických rozprávok (koniec 19. a začiatok 20. storočia), ktoré už nebolo tak výrazne ovplyvnené romantickou a mytologickou koncepciou. Na tomto základe, podľa slov V. Ľašukovej, redakčné úpravy zberateľov folklóru neboli tak výrazne zamerané na utvorenie estetického ideálu rozprávkového žánru v ideálnej ideovej a jazykovej podobe.⁸ Autorka publikácie zastáva názor, že prejavom autentickejšť a ľudovosti klasických súborov slovenských ľudových rozprávok je ich príslušnosť k jazykovému spoločenstvu a prirodzene i zachovávanie špecifik z reálií vlastných národnému kultúrnemu kontextu. Na základe dobrej znalosti teoretických úvah rozličných bádateľov na osi písomnosť a ústnosť, folklórnosť a autorstvo V. Ľašuková konštatuje, že uverejnenie spracovanej ľudovej rozprávky v písomnej podobe neprotirečí jej zaradeniu do kategórie umeleckých textov s kolektívnym autorstvom s tradičnou estetikou, prejavujúcou sa aj v jazyku.⁹ Autorka poukazuje na neustálu prepojenosť písomnej a ústnej umeleckej tradície, o čom svedčí aj genéza niektorých rozprávkových sujetov zo stredovekých písomných prameňov.

Jasne stanovený cieľ – odkryť podstatu a špecifickosť transformácie ľudového základu na úroveň štandardného spisovného jazyka – sa autorka usiluje naplniť práve na základe komparácie jazykových prostriedkov slovenských a bieloruských rozprávok. Analyzuje spracovanie dvoch variantov folklórneho textu z obidvoch jazykových kontextov napríklad aj tak, že predkladá tabuľkový prehľad lexikálnych prostriedkov, ktoré modelujú sujetovo rovnakú situáciu. Práve tá časť práce, kde autorka pracuje s konkrétnym pramenným materiálom, prináša množstvo zaujímavých a inšpiratívnych myšlienok, ktoré poukazujú na univerzálnosť rozprávkového žánru a na paralelnú úlohu folklórnej zložky pri kreovaní spisovných jazykov v obidvoch komparovaných národných tradíciách.

Napokon pripomíname, že monografia bieloruskej lingvistky vyšla v slovenčine pravdepodobne ako preklad z materinského bieloruského jazyka. Žiaľ, v texte je množstvo prehrškov proti norme slovenského spisovného jazyka. Ide o štylistické, lexikálne a syntaktické nedôslednosti, ktoré sú zrejme výsledkom bieloruskej jazykovej interferencie. Kriticky či diskusne poňaté pasáže nášho prehľadového príspevku však v žiadnom prípade neznižujú význam práce Viktórie Ľašukovej. Práve naopak, možno konštatovať, že monografia Viktórie Ľašukovej *Folklórny vektor v kodifikácii bieloruského a slovenského jazyka* potvrdzuje, že vedecká práca je vždy aj podnetom i prínosom pre ďalšiu tvorivú diskusiu. Svojou obsahovou náplňou, originalnosťou spracovania, bohatým folklórnym materiálom a aplikatívnosťou poznatkov vo viacerých vedných oblastiach je publikácia bohatým impulzom pre slovenskú i bieloruskú vedu.

⁸ V. Ľašuková, c. d., s. 117.

⁹ V. Ľašuková, c. d., s. 125.

ADRIANA FERENČÍKOVÁ*

Slovenčina v rukopisnom slovníčku slovinského osvietenca Janeza Žigu Valentina Popoviča**

FERENČÍKOVÁ, A.: Slovak Language in the Dictionary Manuscript of Slovene Enlightener Janez Žiga Popovič. *Slavica Slovaca*, 45, 2010, No. 2, pp. 167-169. (Bratislava)

The presented paper deals with information on activities of the Slovene Enlightener J. Ž. V. Popovič, paying particular attention to occurrence of the Slovak words in his dictionary manuscript *Glossarium Vindicum*.

Slovene language, Slovak language, dialects, comparative linguistics.

Dielo osvietenského učenca Janeza Žigu Valentina Popoviča,¹ Slovinca z dolného Štajerska, ktorý v rokoch 1753-1766 pôsobil ako profesor nemeckého jazyka a rétoriky na viedenskej univerzite, v ostatných rokoch priťahuje záujem rakúskych lingvistov. Po knihe Kurta Fanningera *Johann Siegmund Valentin Popowitsch. Ein österreichischer Grammatiker des 18. Jahrhunderts*² vyšli v rokoch 2003-2005 tri Popovičove práce o nemeckom jazyku. Z rukopisnej pozostalosti autora, uloženéj v Rakúskej národnej knižnici vo Viedni, ich na vydanie pripravil germanista Richard Reutner. Ide o diela *Der Abschnitt »Dialecti« aus den vermischten Schriften des Johann Siegmund Valentin Popowitsch*,³ *Vocabula Austriaca et Stiriaca*⁴ a *Orthographische Schriften*.⁵ Najrozsiahlejšie z nich – encyklopedicky poňatý slovník *Vocabula Austriaca et Stiriaca* – je podľa R. Reutnera významné nielen pre dejiny germanistiky, ale aj pre dejiny Viedne, dejiny architektúry, právnej vedy, medicíny, botaniky a pre iné oblasti poznania a ľudskej činnosti.⁶

Podstatne skromnejší je Popovičov rukopis, ktorý je archivovaný v Národnej a univerzitnej knižnici v Lubľane pod názvom *Specimen Vocabularii Vindo-Carnioli*. Ten pod názvom *Glossarium vindicum* vyšiel koncom roka 2007 v Inštitute za slovenski jezik Frana Ramovša ZRC SAZU ako 19. zväzok edície *Linguistica et philologica*.⁷ Na vydanie ho pripravil Richard Reutner v spolupráci so slovinským jazykovedcom Petrom Weissom. Slovinské meno autora rukopisu *Janez Žiga Valentin Popovič* spolu s jeho nemeckou obmenou *Johann Siegmund Valentin Popowitsch* i titulná strana knihy napovedajú, že ide o dvojazyčné vydanie.

* Prom. fil. Adriana Ferenčíková, CSc., Jazykovedný ústav Ľudovíta Štúra SAV, Panská 26, 813 64 Bratislava.

** Príspevok vznikol v rámci riešenia projektu *Slovanský jazykový atlas* (grant VEGA č. 2/0076/08).

¹ Narodil sa r. 1705 v dedine Arclin neďaleko mesta Celje. Po absolvovaní jezuitského gymnázia v Grazi začas pôsobil ako domáci učiteľ. V r. 1728-1731 putoval po Taliansku a južnom Rakúsku, následne sa intenzívnejšie venoval skúmaniu prírody. V r. 1744-1746 vyučoval históriu, francúzštinu a taliančinu na rytierskej akadémii v Kremsmünsteri. Po dlhšom pobyte v Bavorsku a Sasku sa r. 1753 stal profesorom nemeckého jazyka a rétoriky na viedenskej univerzite. Od r. 1768 žil v Perchtoldsdorfe pri Viedni, kde aj r. 1774 zomrel.

² Frankfurt/M.: Peter Lang 1996.

³ Wien: Edition Praesens 2003.

⁴ Frankfurt/M.: Peter Lang 2004. Rukopis prepísal Anton Wasserthal.

⁵ Hildesheim–Zürich–New York 2005.

⁶ Dielo vyšlo ako 32. a 33. zv. edície *Schriften zu deutschen Sprache in Österreich*.

⁷ POPOVIČ, Janez Žiga Valentin / POPOWITSCH, Johann Siegmund Valentin: *Glossarium vindicum*. Osnutek slovenskega slovarja iz druge polovice 18. stololetja / Entwurf eines slowenischen Wörterbuchs aus der zweiten Hälfte des

V úvodnej štúdií (Uvod / Einleitung, s. 9-29) R. Reutner vyslovuje domnienku, že tento rukopis, zahŕňajúci 480 lístkov so zápismi v podobe slovníkových hesiel, mohol byť náčrtom slovensko-nemeckého slovníka alebo slovníka slovinských nárečí. Na základe roku vydania prameňov použitých v rukopise kladie čas jeho vzniku medzi roky 1766 a 1774, teda medzi skončenie Popovičovho pôsobenia na viedenskej univerzite a rok jeho smrti.⁸ Z faktu, že rukopis postupne menil majiteľov a že vety v spodnej časti niektorých lístkov sú nedokončené, Reutner usudzuje, že z pôvodne rozsiahlejšieho konceptu sa niektoré časti stratili. Nepriamo to podľa neho vyplýva aj zo slovníka Marka Pohlina *Glossarium slavicum*,⁹ ktorý Popovičov rukopis s istými úpravami včlenil do svojho diela.¹⁰ Popovičovmu konceptu Richard Reutner priznáva cenu dokumentu, ktorý dobre odráža šírku záujmov i poznania jazykovedca 18. storočia.

Popovič sa sám označoval za milovníka prírodných vied a jazykovedy. Mimoriadny záujem trvalo prejavoval o dialekty, a to, hoci pôsobil ako germanista, nielen o rakúske, bavorské a saské. V pravopisných otázkach prebojujal zásadu, aby každej hláske zodpovedal iba jeden grafický znak, a v tom zmysle v svojich zápisoch používal vlastnú grafickú sústavu.¹¹ Jeho postoj k slovinčine a význam jeho diela pre slavistiku Peter Weiss charakterizoval slovami: „Vo všeobecnosti sa Popovič často a rád zmieňoval o svojom slovinskom pôvode a uvádzal príklady zo slovinského jazyka, čím poukazoval aj na význam slovinčiny a druhých slovanských jazykov. Zisťoval jazykové paralely, hľadal pôvod jednotlivých slov a pritom neraz narazil na správne riešenie, hoci jeho spisy vznikali pol storočia pred zrodom porovnávacej jazykovedy, ktorá skúma príbuzenské vzťahy medzi jazykmi a ich vývinové stupne.“¹²

Hojné inojazykové paralely a etymologické výklady uvádza Popovič i v rukopisnom glosári, v ktorom spracoval asi 530 slovinských slov. Okrem niekoľkých výnimiek sú v ňom heslové slová v slovinčine, výkladový text je v nemčine a v latinčine, pri etymologických výkladoch sa odvoláva najmä na gréčtinu a hebrejčinu, zriedkavejšie na taliančinu, francúzštinu, maďarčinu, ojedinele aj na iné jazyky. Zo slovanských jazykov je tu najbohatšie – 54 lexémami – zastúpená chorváčtina, po nej nasleduje slovenčina s 26 plnovýznamovými slovami a odkazovacím zámenom *to*, v 14 prípadoch Popovič uviedol českú paralelu, k slovinskému slovu *potica*, plnený koláč ako jeho moravský ekvivalent priradil slovo *baba*, na poľštinu sa odvoláva v šiestich heslách, na lužickú srbčinu a ukrajinčinu v piatich, na ruštinu v dvoch, srbčinu zastupuje iba slovo *planka*, ktorým sa pomenúva vodný vták s bielou škvrnou nad zobákom (zool. lyska).

Slovenský súbor v Popovičovom slovinskom glosári obsahuje slová *čistota*, *diewečka/devečka*, *dub*, *diňa*, *hódina*, *Hódinar*, *hodit*, *Knez*, *milenka*, *milujem*, *obočí*, *orech*, *oškvárki*, *pálene*, *pálit*, *Pan*, *panji*, *pannenka*, *panna*, *piski*, *spravedlivi*, *strešňa*, *škwarim*, *tikwa*, *to*, *Turecka diňa*, *wprimni* (= úprimný).¹³ Ich slovacitu Popovič vyjadril výrazmi *Slavis Hungarensibus*, *Slavakisch*, *Slawakisch*, *Slawackisch*, *Die Ungrischen Slowaken nennen*, *die Slawaken in Ungarn*, *in der Mundart der Slawacken*, *In den Mudarten der Slawaken*, *Slawaken in Ungarn*. Medzi inojazykové výnimky, ktoré tvoria záhlavie lístka, patria slová *diewečka*, *Hódinar* (s priradenými slovami *hódina*, *hodit*), *Knez*, *pálit* (+ *pálene*), *Pan* (+ *panji*, *pannenka*, *panna*), *piski* a *wprimni*. Ostatné slová sú použité v heslových statiach ako porovnávaci materiál.

18. Jahrhunderts. Uredil Richard Reutner in sodelovanju s Petrom Weissom. / Herausgegeben von Richard Reutner in Zusammenarbeit mit Peter Weiss. Ljubljana : Založba ZRC, ZRC SAZU 2007. 118 s.

⁸ Podrobnejšie o ňom Peter Weiss v kapitole *Življenje in delo Janeza Žiga Valentina Popoviča* – pozri J. Ž. V. Popovič, c. d., s. 101-105.

⁹ Dielo vyšlo vo Viedni r. 1792.

¹⁰ U Pohlina sa prvý raz objavuje názov *Specimen Vocabularii Vindo-Carnioli*, pod ktorým je Popovičov rukopis archivovaný. Vydavатели ho publikovali pod novým názvom *Glossarium vindicum* – pozri poznámku č. 7.

¹¹ Pozri J. Ž. V. Popovič, s. 10.

¹² Pozri J. Ž. V. Popovič, s. 102-103.

¹³ Spoluhlásky [x], [ň], [š], [ž], [s] zapisoval Popovič grafémami χ, ñ, šš, žž, s. Osobitný znak mal aj pre spoluhlásku [č], ktorý tu v uvádzaných príkladoch z technických príčin prepisujeme grafémou č. Čiarkou nad vokálom Popovič spravidla označoval prízvuk.

V záujme presnejšej predstavy o mieste slovenských výrazov v Popovičovom koncepte pripájame ukážky niekoľkých typov spracovania, resp. náčrtu heslovej state.

Nimi sa aj pokúšame naznačiť, do akej miery mohol byť Popovič oboznámený s jazykovou situáciou na vtedajšom Slovensku.

Pri slovinskom slove v záhlaví heslovej state stojí slovenské slovo

a) ako jeho paralela, napr. Dob, quercus; ...Die Ungrischen Slowaken nennen einen Eichbaum dub (lístok č. 45); Orey, nux juglans. Vindis und den Slawaken in Ungarn (257);

b) ako ekvivalent bez sprievodného komentára, napr. zwěst, fidelis. Slavakisch spravědliwi (471); čistnost, puritas, Slawakisch čistota (475);

c) ako ekvivalent doplnený výkladom o pôvode, napr. Ozwirki Vind. 1) Krämeln, in der Mundart der Slawacken omikworki, von mikwarim liquefacio (264); oberwe, supercilia; die Slawaken in Ungarn sagen oboči welches circa oculos bedeutet, was um die Augen ist (248); luba, amasia, von lubim. Slawakisch milenka, von milujem, amo (206);

d) odlišné významom, ktorý ozrejmuje výkladový text, napr: diña, melo. In der Mudart der Slawaken ist diña nomen generale, Kürbis. Turezka diña, eine Melone, d. i. ein Türkischer Kürbis. Cucurbitam vulgarem appellat tikwa an Pluzerkürbis, peregrinorum cucurbitam (48).

Najmä posledný citát naznačuje, že Popovič mohol mať o slovenčine hlbšie vedomosti. Potvrdením tohto predpokladu môže byť porovnanie informácií v jeho glosári s Bernolákovým Slowárom, ktorý vyšiel pol storočia po Popovičovej smrti. Porovnaj: Điña, i, f. ... cucurbita pepo *Linn.* ... *boh.* Turek (rku) Tekwica. *Usus.* Grecká, zelená, turecká Điña. citrillus, i, m. cucurbita citrullus *Linn.* Wassermelaun... Žlta, (uherska) Điña (*boh.* Melaun): melopepo cucumis pepo *Linn.*

O tom, že Popovič bol informovaný o jazykovom úze v trnavskom kultúrnom okruhu, nás presvedča aj heslo č. 47 diwečka Slawakisch ancilla. děvečka rectius. Anton Bernolák tiež ako správnejšiu odporúča podobu bez dvojhĺasky a tiež uvádza aj význam ancilla ‚slúžka.‘ Porovnaj: Dewečka, i, f. virgo, inis, f. puella, filia, ae, f. ... *Syn.* Panna, Děwka, Đewčica. 2) ancilla, famula, serva, ae f. *Syn.* Děwka, Služebnica, Serva. *Usus.* Đewečka pri Đet’at’i ináč Chowačka. Podobu Đgewečka má Bernolák iba ako odkazové heslo.

Aj v pripísaní významu ‚pery‘ heslovému slovu piski latinským ekvivalentom labia zachytil Popovič vtedajší stav na juhozápadnom Slovensku. Ako nepríznačkové synonymum slova pera uvádza podobu pisk (*pysk) ešte aj Bernolák. Porovnaj: Pera, i, f. labium, labrum, i, n. ... *Syn.* Pisk, *vulg.* Gamba, Gemba. *Plur.* Peri. V súčasnosti tento výraz vo význame ‚pery‘ ako neutrálnej funguje už iba v záhorských nárečiach.

Nemožno vylúčiť, že Popovič pri svojom sklone k terénnym výskumom získal informácie o slovenčine priamo v slovenskom prostredí, pravdepodobnejšie však bude, že jeho informátormi boli slovenskí vzdelanci pôsobiaci vo Viedni. Čas Popovičovho účinkovania na viedenskej univerzite sa zhoduje s časom, v ktorom v Dvorskej knižnici a na rovnakej univerzite pôsobil aj slovenský osvietenc Adam Kollár, známy okrem iného aj ako jazykovedec a organizátor školských reforiem Márie Terézie. A keďže Popovič bol nielen stúpencom tereziánskych reforiem, ale pre potreby rakúskych škôl napísal aj gramatiku nemeckého jazyka, musel byť s Kollárom aj v osobnom kontakte.

Literatúra

BERNOLÁK, A.: Slowár Slowenski Česko-Lat’insko-Ňemecko-Uherski. 1-6. Budae : Typis et Sumtibus Typogr. Reg. Univers. Hungaricae 1825-1827.

POPOVIČ, Janez Žiga Valentin / POPOWITSCH, Johann Siegmund Valentin: Glossarium vindicum. Osnutek slovenskega slovarja iz druge polovice 18. stoletja / Entwurf eines slowenischen Wörterbuchs aus der zweiten Hälfte des 18. Jahrhunderts. Uredil Richard Reutner v sodelovanju s Petrom Weisom. / Herausgegeben von Richard Reutner in Zusammenarbeit mit Peter Weiss. Ljubljana : Založba ZRC, ZRC SAZU 2007. 118 s.

Reprezentatívny biografický lexikón Slovenska. Zostavil Augustín Maťovčík et al. Martin : Matica slovenská 1999. 384 s.

SMOLEJ, V.: Slovensko-slovaški slovar. Ljubljana : Državna založba Slovenije 1983. 612 s.

ИВО ПОСПИШИЛ*

Новые измерения и трансценденции исследования литературы/языка и русские особенности

ПОСПИШИЛ, И.: The New Dimensions and Transcendences of Literature/Language Research and the Russian Peculiarities. *Slavica Slovaca*, 45, 2010, No. 2, pp. 170-177. (Bratislava)

The new tendencies both in literary scholarship and in linguistics towards the formation of the new philological complex are being realised, above all, in the field of area research, intercomprehension, slavicity of Europe and the religious or spiritual philology the part of which are mysterious, enigmatic elements.

The present contribution tries to analyze various manifestations of the attempts at the formation of the new unity of philology as such both in the field of literary scholarship and linguistics. Recent research in the sphere of cultural linguistics and area literary scholarship and criticism (the Brno concept of integrational genre typology and philological-area studies, the Cracow concept of russology), links their methodology with that of religious studies, religion itself and theology trying to cover the space of the enigmatic and the mysterious. One of the most brilliant attempts is the conception of intercomprehension in applied linguistics, the study of the relation between the Slavonic and European elements from the angle of cognitivism and, last but not least, A. Korablev's conception of spiritual philology.

Philology, intercomprehension, cognitivism, religion, theology

Кроме консервативного видения филологической славистики, выступающей в редуцированном виде как славянская филология, существуют и иные тенденции, связанные с необходимой модернизацией славистики, использующие ее ареальную трансценденцию в направлении социальных наук. Радикальные слависты, опирающиеся, главным образом, на историографию, пытаются подчинить филологическую славистику именно историко-социальным дисциплинам; наш взгляд совершенно иной: филологическая славистика должна стать исходным пунктом будущей интеграции. Эта концепция исходит из убеждения, что язык и тексты имеют ключевое значение для ареальных исследований как таковых. Хотя до сих пор существуют кафедры и институты, отдающие предпочтение традиционной структуре и ориентации славистики, что, между прочим, естественно и понятно, более прогрессивные, внутренне изменяющиеся институты стремятся предотвратить угрожающую ликвидацию славистики путем ее интеграции как доминантного элемента в более комплексных структурах. Судьба славистики в некоторых университетах Запада (Германия), а также миноритетных славянских филологий в Великобритании и скандинавских странах свидетельствует о необходимости таких шагов.¹

* Prof. PhDr. Ivo Pospíšil, DrSc., Ústav slavistiky Filozofické fakulty Masarykovy univerzity, A. Nováka 1, 602 00 Brno, Česká republika.

¹ См. ПОСПИШИЛ, И.: Ареальные исследования: между Центральной Европой и Россией. In: *Kultura rosyjska w ojczyźnie i diasporze. Księga jubileuszowa dedykowana profesorowi Lucjanowi Suchankowi. Pod redakcją Lidii Liburskiej*. Kraków : Wydawnictwo Uniwersytetu Jagiellońskiego 2007, s. 49-57. Тот же: К вопросу о характере древнерусской литературы (Несколько замечаний о структуре, концепции, моделировании и *Слове о полку Игореве*). In: *Kultura rosyjska w ojczyźnie i diasporze*, t. 2. Pod. red. K. Dudy. Kraków : Wydawnictwo Uniwersytetu Jagiellońskiego 2008, s. 45-53.

Концепция эмигрантологии, выдвинутая Луцьяном Суханком на XII конгрессе славистов в Кракове в 1998 г., стала одним из исходных пунктов, ведущих к более широкой концепции россиеведения в рамках Факультета Международных и Политических Исследований. Краковская концепция россиеведения исходит из традиции польского философско-политологического взгляда на Россию, опираясь и на эмигрантологию Л. Суханка. Названия некоторых публикаций кафедры свидетельствуют об актуальности этой специальности.² Краковская концепция россиеведения вдохновляет современную славистику по нескольким причинам: для проектов, изучающих, например, жанровые типологии, она имеет огромное значение как дисциплина, рассматривающая пространственно-временные трансформации культуры; кроме того, сама концепция имеет и дидактико-прагматические функции. Брненская концепция ареальных исследований отличается от краковского россиеведения не только широтой охвата, но и некоторыми другими предпочитаемыми подходами. Методологическим базисом исследования (цель которого – обогащение филологических наук и обучение языкам и литературам), является проект интегрированной жанровой типологии, исходящий из брненской концепции компаративистики и генологии (жанрологии), легших в основу и ареальных исследований. Их началом являются не столько американские разработки в период холодной войны, сколько та широкая ареальная филология, которая реализовалась в концепции Й. Добровского и в чешско-словацкой славистической школе XIX века (Ян Коллар, П. Й. Шафарик, В. Ганка, К. Я. Эрбен, Ф. Л. Челаковский и др.). Первоначальное преобладание ареальной филологии было постепенно заменено замкнутой концепцией чистой филологии, а позже – обособлением лингвистики и литературоведения. К этому времени образовалась диахронная концепция языка и литературы, находящаяся под воздействием зачастую механически применяемого эволюционизма. Современная брненская концепция ареальных исследований исходит из постепенного обновления внутренне дифференцированного единства филологии, т. е. лингвистики и литературоведения, с определенным сдвигом в сторону других гуманитарных и, главным образом, социальных наук. Кроме того, возобновляется значение пространственности филологии, что раньше регулярно учитывалось как у Й. Добровского в его основополагающем славистическом произведении *Institutiones linguae slavicae dialecti veteris*, так и в ключевом труде П. Й. Шафарика *Geschichte der slavischen Sprache und Literatur nach allen Mundarten*.

Упомянутое нами возобновление пространственности, зональности, ареального масштаба филологии связано, однако, больше не с синкретизмом, основанном на близости или даже слиянии языка и его текстовых „продуктов“ (теория литературы Й. Юнгмана называется *Slovesnost*, что связано с литературой или металитературой, т. е. теорией, и, одновременно, с устным народным творчеством – фольклором), а с синтезом уже детально исследованных явлений. Необходимо учитывать возникновение и развитие новых специальных как лингвистических, так и литературоведческих дисциплин (в том числе этнолингвистики, психоллингвистики, социоллингвистики, генеративной лингвистики, когнитивной лингвистики, компаративистики, генологии/жанрологии, рецепционного литературоведения, эмпирического литературоведения, нарратологии, сюжетологии и т. д.). Все выше перечисленное способствует скорее дезинтеграции филологии чем ее интеграции и все это необходимо преодолевать путем перманентного интегрирования.

² Wprowadzenie do studiów nad Rosją. Podręcznik Akademicki. Pod redakcją Lucjana Suchanka. Kraków : Wydawnictwo Uniwersytetu Jagiellońskiego 2004; Интеллигенция – Традиции и новое время. Pod redakcją Hanny Kowalskiej. Kraków : Wydawnictwo Uniwersytetu Jagiellońskiego 2001; Teoria Mikołaja Danilewskiego i późniejsze koncepcje monadycznych formacji socjokulturowych. Kraków : Wydawnictwo Uniwersytetu Jagiellońskiego 2002; Ameryka oczami emigrantów rosyjskich trzeciej fali. Kraków : Wydawnictwo Uniwersytetu Jagiellońskiego 2004; Demon południa i zafalszowanie egzystencji. O macedii starożytnego mnicha i zębności inteligenta rosyjskiego XIX wieku. Kraków : Wydawnictwo Uniwersytetu Jagiellońskiego 2003; Wizja kultury w twórczości Władysława Iwanowa. Образ культуры в творчестве Вячеслава Иванова. Kraków : Wydawnictwo Uniwersytetu Jagiellońskiego 2000.

Новые современные веяния, связанные с синтезом филологических и социальных наук, свидетельствуют о возникновении новой социологии литературы. Это проявляется, с одной стороны, в книгах, методологически исходящих из социокультурологии,³ а с другой – в попытках оживить социологию литературы. Социология по этой концепции становится не только иллюстрацией общей истории, а, напротив, активным элементом историко-общественного процесса.⁴ Кроме того, переиздания пособий по социологии литературы показывают, что некоторые идеи и концепции были несправедливо забыты или отутились на заднем плане литературоведения.⁵

Второй тенденцией, по своему реализующей ареальный подход, является трансценденция филологии в целом и литературоведения в особенности за пределы их традиционного понимания в область других наук. В этом случае нельзя не упомянуть угрозу дилетантизма, когда филолог (лингвист или литературовед), под маской якобы «компетентности» занимается другими науками, т. е. социологией, политологией, теорией информации или даже религиоведением, теологией и т. п. Иногда встречаются взгляды, поверхностные и без специальных знаний, недифференцированно разоблачающие имманентные подходы, в том числе структурализм, недооценивая их положительную, необходимую, даже неизбежную роль в истории науки о литературе.⁶

Совсем по другому пути предлагают идти некоторые россияне. В рамках проекта Российской Академии Наук *Эволюция жанров русской литературы XVII-XX веков* вышел в свет том научных работ⁷ историка и теоретика русской литературы, заведующего кафедрой теории литературы и художественной культуры в Донецком университете Александра Александровича Кораблева, автора книг *Мастер. Астральный роман* (1996-1997), *Темные воды Тихого Дона*, издателя исследований о так называемой Донецкой школе *Донецкая филологическая школа* (1997, 1999, 2000, 2006, 2007), монографии *Поэтика словесного творчества* (2001) и обзоров *Ars poetica А. С. Пушкина* (2007) и *Поэты и поэзия Бронзового века* (2007).

Если позволить себе немного сузить и схематизировать внутренне более сложную Донецкую школу, то можно предположить, что у истоков ее концепции была идея целостности художественного произведения. Все это проходило в годы большого подъема советского литературоведения, т. е. в 60-80-е годы XX века, когда настоящими исследовательскими центрами становились так называемые провинциальные университеты или самостоятельные факультеты (Тарту, Донецк, Калуга, Кемерово, Новосибирск, Даугавпилс, Ржев и др.), которые формировали свои собственные проекты, в том числе структурально-семиотические исследования, сюжетологию, целостное понимание литературного артефакта и т. д. Кораблев перешагнул эти границы в том направлении, где литературоведение переплетается с другими дисциплинами, постепенно теряя свой точный и строгий методологический облик.

Сразу же в вводной статье Кораблев провокативно утверждает, что филология – это не наука, а любовь. Уже слово *любовь* важно: Кораблев и его единомышленники возвраща-

³ См. ANTOŇÁK, A.: Sociokultúrna interpretácia románov M. Šolochova (Tichý Don, Rozoraná celina). Prešov 1998.

⁴ См. HAMAN, A.: Historie literatury a sociologie. In: Sborník prací filozofické fakulty brněnské univerzity. V/2, 2000, именно с. 11-12.

⁵ См. KREJČÍ, K.: Sociologie literatury. Ed. Ivo Pospíšil – Miloš Zelenka. Vychází ve spolupráci Ústavu slavistiky a Literárněvědné společnosti AV ČR. Brno : Masarykova univerzita 2001. Úvodní studie: POSPÍŠIL, I.–ZELENKA, M.: Souvislosti sociologického přístupu k literatuře a komparatistické impulsy Karla Krejčího v meziválečném období: na pomezí sociologismu a strukturální estetiky, s. 5-32. См. также POSPÍŠIL, I.: Nové debaty o sociologii. In: Opera Slavica 2001, č. 3, s. 43-46.

⁶ См. об этом, например, нашу рецензию: Nezbytní metodologické návaznosti aneb Poněkud vyprázdněná pragmatika (Zoltán Rédey: Pragmatika básnického tvaru. Nitra : Univerzita Konštantína Filozofa v Nitre, Filozofická fakulta / Ústav literárnej a umeleckej komunikácie 2000). In: Slavica Litteraria. X / 4, 2001, s. 141-143.

⁷ КОРАБЛЕВ, А. А.: Пределы филологии. Новосибирск : Издательство СО РАН 2008.

ются к пониманию филологической целостности, тем не менее признавая ее внутреннюю дифференцированность, до которой она дошла на протяжении 150 лет своего развития. Кораблев предпочитает онтологическое понимание артефакта, т. е. то, что в России образовалось из автохтонных и аллохтонных корней, связанных с феноменологией, начиная с 10-20-х годов XX века. Кораблев включил сюда еще и проблемы тайны и науки о ней (тайноведение) и соучастия исследователя в формировании произведения. Предметом филологии должны быть и вера, тайна, загадка, символ, которые Кораблев считает категориями поэтики. Если поэтика не перестанет пониматься как наука о морфологии литературы, то мы, по Кораблеву, будем вращаться по старому формалистическому кругу, т. е. будем исследовать воздействие содержания на форму и наоборот. Он рекомендует вчувствование (тоже старый термин *Geisteswissenschaft* и интуитивизма), метафизику. На это может возникнуть множество возражений; именно этого опасались М. Бахтин и знаменитый чешский феноменолог З. Матхаузер, который выражал это даже посредством генерационного сопоставления к психологии артефакта.⁸ Очевидно, что концепция Кораблева, которую он развивает дальше в статье *О религиозности и научности филологического знания* (с. 20-41), исходит из традиций русского мышления о литературе, в частности, серебряного века, которое тяготело к философичности религиозного направления и интегрировалось в исследование о литературе метафизической структуры. Он, в сущности, опирается на убеждение, что религиозность не поддерживает так называемую научность, что указывается, между прочим, и в статьях С. Бочарова или Т. Касаткиной: он говорит о религиозной филологии. Его представление исходит из общего взгляда, который я разделяю: наука – это не навсегда образованная концепция, а проект, которому следует рассчитывать на сферу до сих пор не испытанного, т. е. связанного с тайной, верой и иррациональностью в положительном смысле слова – ведь и понимание рационального подвергается определенной эволюции. Однако существуют здесь границы, которые –парадоксальным образом – человек ощущает или в которые он верит, иначе не говорилось бы о рациональности и иррациональности. С другой стороны, категория познания шире и владеет средствами и приемами, которые идут зачастую вразрез с узко понимаемой рациональностью. Кораблев подытоживает некоторые концепции, формировавшиеся с конца 80-х годов прошлого века (Донецк, Кемерово), где уже серьезно заговорили о возможных трансформациях филологии и начали пользоваться понятиями, выходящими за пределы традиционных концепций (литературоведение, критика филологического разума, художественность литературоведения, эстетика истории, историческая эстетика). В другое время (1994) В. В. Федоров формулирует потебнианский тезис об исключительности филологии как о внутренней форме биологии – здесь вновь возвращается старая, слишком механическая, формулировка Ф. Брюнетьера в области еще не образованной генологии/жанрологии. По Кораблеву филология должна соответствовать сущности слова: слово в более широком понимании, чем у Потебни, остается и в его религиозном смысле как демиургический логос, остающийся ядром русского мышления о языке, литературе и филологии в целом. Он даже формулирует это так, что „научность – это только одна из составляющих филологии, наряду с художественностью и религиозностью, и все они могут быть выражены в различной степени и с различной доминантой.“ (с. 39). Суть концепции Кораблева в том, что в то время как значение филологии для элиты политической власти парадоксально падает, значение ее предмета, т. е. языка и

⁸ См. наши статьи Híbk a vzopätie. Z. Mathauser: Metodologické meditace aneb Tajemství symbolu. In: Slovenské pohľady, 1990, 6, s. 96-103; Nové práce Zdeňka Mathausera (Z. Mathauser: Estetické alternativy. Jazyk vědy a jazyk poezie. Praha : GRYP 1994; Z. Mathauser: Mezi filosofií a poezií. FILOSOFIA, Praha 1995). In: Opera Slavica, 1995, 3 (V), s. 58-59. Далее: Literatura a filozofie (Zdeněk Mathauser). Kolektivní monografie. Ed: Ivo Pospíšil, Jan Zouhar. Brno : Katedra filosofie / Ústav slavistiky FF MU 2008. См. также POSPÍŠIL, I.: Zdroje vidění Zdeňka Mathausera. In: Literatura a filozofie (Zdeněk Mathauser). Kolektivní monografie. Ed: Ivo Pospíšil / Jan Zouhar. Brno : Katedra filosofie / Ústav slavistiky FF MU 2008, s. 131-141.

текстов, усиливается: филология, следовательно, становится ключом ко всему, однако до сих пор ею пренебрегают: „Но если филология пытается разрешить кардинальные вопросы философии, а философия, в свою очередь, обращается к филологической проблематике, к языку, не означает ли это, что в гуманитарной сфере действительно происходят какие-то интеграционные процессы и метаморфозы, и не признаки ли это становления существенно новой культурно-исторической парадигмы?“ (с. 40).

Еще более радикально видит он эту обстановку в статье *Кожаный путь*, ссылаясь на пушкинский эпиграф к *Капитанской дочке* „*Береги платье снову, а честь смолоду*“ как противопоставление внешнего (одежда) и внутреннего (честь) – подобно всем известному эпизоду из Торы, когда Господь надевает кожу на Адама и Еву. Кораблев усматривает „кожаный путь“ скорее как детскую стадию познания слова и литературы: она должна вернуться к первоначальной телесности. В то время как последним этапом разложения и деструкции литературоведческих исследований он считает деконструкцию, новым этапом является смерть „кожаного пути“ и прямое прикосновение слова и литературного артефакта – именно к этому приводят религиозность, таинственность, а, в конце концов, и эстетика смерти как часть танатологии.

Поскольку в первом разделе преобладают стержневые, концептуальные размышления, то во втором Кораблев выступает скорее в роли теоретика истории литературы. Его концепция, однако, на мой взгляд, немного схематична: русская литература, чья незаконченная секуляризация едва ли вызовет существенные возражения, понимается здесь как отражение Ветхого и Нового Завета, т. е. классика понимается как золотой век, модернизм – как серебряный: затем наступает бронзовый век (другие говорят, что век железный, т. е. век войн и крови), век революций, в котором, по Кораблеву, было мало хороших поэтов, хотя сам он приводит имена Блока, Брюсова, Маяковского, Ремизова и Булгакова... Я не уверен, что именно таким образом можно воспринимать русскую литературу – именно как мессианистическую, т. е. как исключительную, как откровение св. Духа: в европейской традиции русская литература скорее воспринимается как манифестация европейской цивилизации, хотя и с особыми чертами, вытекающими из специфики русской жизни, и в первую очередь истории. Лучше придерживаться этого трезвого взгляда и сейчас.

Значительным вкладом раздумий Кораблева о новой филологии является его способность переносить все на общий уровень, обобщать материал и первоначально чисто исторические рефлексии. Это наглядно представлено в эссе *Теория поэзии А. С. Пушкина* (с. 58-67), в котором он анализирует пушкинские изречения о поэзии, т. е. роль Пушкина как литературного критика и теоретика поэзии и стиха. Одной из *idées fixes* Кораблева, которую он разделяет с другими русскими теоретиками, является представление о русской литературе как о перманентном палимпсесте, т. е. структуре, которая постоянно трансформирует а модифицирует сама себя, претворяя в жизнь уже достигнутые ступени развития: отсюда, кажется, появилось и представление о серебряном веке как о переработке золотого века, т. е. века классики, на уровне идей (символизм), образов (акмеизм) и знаков (футуризм) в статье *Хаосмос Тютчева* (с. 68-81), а также в ее свободном продолжении *О чем воет ветер: стратегии постижения*. Русский символизм понимается как преддверие наступающей катастрофы в статье *Звезда и крест серебряного века* (с. 87-98). Свои идеи бронзового века поэзии Кораблев разворачивает в статье *Поэтическая парадигма бронзового века* (с. 98-104). Сначала он цитирует известные стихи Давида Самойлова: „В этот час гений садится писать стихи./ В этот час сто талантов садятся писать стихи./ В этот час тыща профессионалов садятся писать стихи./ В этот час сто тыщ графоманов садятся писать стихи./ В этот час миллионы одиноких девиц садятся писать стихи./ В этот час десять миллионов влюбленных юнцов садятся писать стихи./ В результате этого грандиозного мероприятия Рождается одно стихотворение./ Или гений, зачеркнув написанное./ Отправляется в гости.“ (с. 98-99).

Золотой век – это век гармонии, серебряный – век дисгармонии, бронзовый – как сплав меди и олова, литературы допустимой и запрещенной, вначале без направлений (Союз советских писателей), потом – с образованием двойственности: эстрадная поэзия – тихая поэзия, метафизика – авангард (из него возникает метареализм), авангард – эстрада (из них родится концептуализм), судьба и тихая лирика (авторская песня). Не знаю, значимы ли эти концепции А. Кораблева, но они рефлектируют определенные реальные тенденции, т. е. подспудное течение; для того, чтобы появился один гений и одно гениальное стихотворение, необходимо, чтобы писали десять миллионов влюбленных парней или миллион одиноких девушек. Остается, однако, исследовать, пишет Кораблев, почему этой пирамиде пишущих поэзию необходим загадочно улыбающийся у подножья крылатый Сфинкс.

Кораблев для своего стиля и комбинации поражающих идейных соединений черпает вдохновение из эссеизма русского серебряного века и, может быть, из американской эссеистики XX века: почти то же самое обнаруживается и в цикле статей о „коде“ М. Булгакова. Он основывает его на тайнописи и тайнодействии автора, на концепции скрытого, потаенного характера его ключевого произведения. С одной стороны, Кораблев – мастер недосказанностей, с другой стороны, его концепция Михаила Булгакова с ее тайнописью и тайнодействиями кажется мне рациональнее и трезвее, чем различные европейские и американские конструкты о гностицизме, хотя и от его присутствия нельзя отказываться. В подтексте обнаруживается идея, которая, пожалуй, придет в голову каждому внимательному читателю, т. е. то, что он с нами немного играет и шутит: русские зачастую играют с европейцами свою игру, шутят и острят, постоянно подчеркивая исключительность своей литературы и ее сакральность, мессианистическую роль и, прежде всего, загадочность и необъяснимость. После долгого советского поста это все же желанное оживление, возвращающее нас к Н. Гоголю и его интерпретатору В. Набокову, к В. Соловьеву и к религиозной философии XIX и XX веков типа Д. Мережковского, С. Булгакова и Н. Бердяева.

Можно только положительно оценивать раздел о Донецкой школе, об истории попыток реформировать филологию (Н. К. Гей, Б. О. Корман, Д. М. Урнов, Д. В. Затонский, М. М. Гиршман, С. Бройтман, Н. Д. Тамарченко, И. В. Фоменко, В. Тюпа, Н. Т. Рымарь, В. В. Федоров, сам А. А. Кораблев и др.). Исходным пунктом, как уже сказано выше, была целостность артефакта, его онтологичность, динамичность и асистемность. Только В. Федоров пришел с ревизией этой методологии, так что ключевое понятие Гиршмана *литературное произведение* он заменил понятием *поэтический мир*.

Свои художественные склонности А. Кораблев наиболее четко манифестирует в пятом и последнем разделе своего *opus magnum*, а именно в филологической публицистике. В первую очередь, это эссе о неубитых поэтах, которые не умерли вовремя; другим это удалось, и они смогли, таким образом, смоделировать свой миф. У Кораблева чутье на деликатные и проклятые темы. В статье *Между культурой и цивилизацией* человек все ищет новые, дикие места, нетронутые культурой, чтобы приблизиться к своим собственным корням без разного рода вспомогательных заслонов, которые, однако, он сам образует. Литературную эволюцию (*О некоторых закономерностях литературной эволюции*) он демонстрирует на метафоре мирового Дерева и на часах как эволюционных кругах: классицизм – это вариант Ренессанса, романтизм – средневековья, реализм – античности, модернизм – Нового времени, символизм – романтизма, акмеизм – классицизма, футуризм – модернизма (классицизм цитатный, интертекстуальный, романтизм искательский), конец XX века демонстрирует черты упадка и отмирания искусства вообще. Структурализм по Кораблеву показал пределы научного подхода: „Филология – специфическое единство научного, художественного и религиозного знания“ (с. 255).

Кораблев, кроме всего прочего, поднимает и проблему новой идентичности филологии и ее нового понимания: этой темой в наше время литературоведение занимается несколько больше, чем лингвистика. Именно ощущение недостаточности традиционной филологии

приводит к размыванию ее границ и к тому, что на фоне ареальных исследований, которых Кораблев касается лишь периферийно, обнаруживаются значение и уникальность филологии и ее ключевая роль и функция.

В прошлом казалось, что лингвистика сознательно изолируется от литературоведения, считая его неточным, эссеистическим, и что само литературоведение будто бы подтверждает это предположение тем, что оно любит свое „загрязнение“, т. е. заимствованием методов из других наук. Вопреки сказанному выше ныне кажется, что литературоведение в этих контактах даже отстает от лингвистики. Лингвистика продвинулась к тексту и даже за его пределы и за пределы самой филологии, где господствуют этно- и социолингвистика. Эти процессы реализуются везде.⁹

Международная группа лингвистов работает с понятием „интеркомпрегенсия“ (intercomprehension) в смысле взаимопонимания говорящих на разных славянских языках.¹⁰ На материале пяти славянских языков эта группа разработала методику обучения языкам, по которой один говорящий понимает собеседника, отвечая ему на своем языке; к примеру, один из них говорит на украинском языке, другой отвечает ему по-русски, третий понимает по-русски и реагирует, скажем, по-польски. Метод основан на типологической адекватности отдельных славянских языков, на том, что было прекрасно известно еще в XIX веке, когда все образованные славяне читали на всех славянских языках, т. е. необходимо было избегать интерференций, разных морфологических и синтаксических препятствий и т. д.

Другие дискурсивные группы лингвистов заговорили о европейскости славян и славизме Европы.¹¹ В вводной части издатели и авторы говорят о среде так называемой Восточной и Южной Европы как о модели будущей транснациональной, мультикультурной Европы.¹² К этому ведет путь языковой трансценденции в сторону лингвистического исследования культуры. Как исследовательский метод эта концепция идет навстречу культуроведению и ареальным исследованиям, связанным с исследованием культурных ареалов.

Ключевую и программную статью написала в этот сборник Tanja Petrović.¹³ Уже в названии это выражено словами *subtle* и *intersection*. Речь идет, следовательно, о тонком, медленном процессе, который направлен не на уничтожение национальных языков и культур, а на их переплетение и устранение конфликтных отличий. В сущности, об этом уже писали и авторы сборника об интеркомпрегенсии. Автор оперирует понятиями *language – cognition interface*, *language – culture interface*, *language between cognition and culture*, *cultural dimensions of grammar*, *cultural semantics*, *cultural semantics and cultural keywords* и *sociocultural practice*.

⁹ Sociolingvistika a areálová lingvistika. Ed. Slavomír Ondrejovič. Bratislava : Veda 1996.

¹⁰ KARIN, T.–DURIĆ, R.–LAMMEN, A.–OLSHEVSKA, A.–PRZYBOROWSKA-STOLZ, A.: Slavische Interkomprehension. Eine Einführung. Narr Studienbücher. Tübingen : Günter Narr Verlag 2009.

¹¹ Die Europäizität der Slawia oder die Slawizität Europas. Ein Beitrag der kultur- und sprachrelativistischen Linguistik. Herausgeben von Christian Voss und Alicja Nagórko. München–Berlin : Verlag Otto Sagner 2007.

¹² „Die programmatische Kernaussage dieses Bandes lautet – neben der Impulswirkung für eine stärker transregionale slawistische Forschung – daher so: Das Alltagsmilieu Ost- und Südeuropas bewahrt zum Teil noch heute den Zustand vor dem Eindringen der ethnonationalen Ideologie. Als Folge der hybriden und synkretischen Überlagerungen und Vermischungen von Kulturen leben uns die Osteuropäer die neuen europäischen Ideale von Polykulturalität und Multinationalität in einer Selbstverständlichkeit vor, die in Deutschland angesichts des Schlagworts ‚Leitkultur‘ in weiter Ferne schienen. Die kulturellen und sprachlichen Niederschläge des traditionellen osteuropäischen Habitus der Koexistenz, die aufzuspüren sind, können als Leitbild eines – auch international – multikulturellen Europa definiert werden.“ (Die Europäizität der Slawia oder die Slawizität Europas. Ein Beitrag der kultur- und sprachrelativistischen Linguistik. Herausgeben von Christian Voss und Alicja Nagórko. München–Berlin : Verlag Otto Sagner 2007, s. 9).

¹³ PETROVIĆ, T.: In the Search for Subtle Ties: Approaches to Research at the Intersection of Language, Culture and Cognition. In: Die Europäizität der Slawia oder die Slawizität Europas, s. 11–48.

Другие статьи показывают разные стороны этого процесса, не только положительные, но и отрицательные и спорные;¹⁴ некоторые касаются мультикультурализма с диахронной точки зрения.¹⁵

Хотя движение литературоведения и лингвистики и носит нетождественный характер, оно по-своему, извилистыми путями, работает в плане обновления филологии в широком значении. Нельзя вернуть бывшее филологическое единство, но сближать бывшие два полюса филологии кажется необходимым, неизбежным, хотя это сложный, медленный, внутренне противоречивый процесс – но, с другой стороны, это процесс плодотворный, обогащающий не только филологические дисциплины.

¹⁴ Viz RASULIĆ, K. G.: Conceptualization of Development, Society, Power and Control by Means of Verticality Terms in Serbian and in English. Цитируемый сб., с. 49-73.

¹⁵ Angel G. Angelov: Ethnosemantics: Folk Etymological Myths and the Spread of Meaning. Цитируемый сб., с. 75-90.

SPRÁVY

Tematika 15. medzinárodného zjazdu slavistov (Minsk 2013)

1.0. Jazykoveda

1.1. Slovanské jazyky z historicko-porovnávacieho a areálového hľadiska

Vývin slovanských jazykov v spojitosti s problematikou etnogenézy a glottogenézy. Lokalizácia praslovanského jazykového zväzu a jeho štruktúra. Slovanská etymológia a onomastika. Baltoslovanské jazykové vzťahy. Slovansko-germánske, slovansko-italické, slovansko-iránske, slovansko-ugrofínske, slovansko-keltské, slovansko-turkické jazykové vzťahy v minulosti. Polesie v etnolingvistických a lingvogeografických výskumoch (alebo v bode 1.2.).

1.2. Historický opis slovanských jazykov a dialektológia

Historická gramatika slovanských jazykov. Vonkajšie a vnútorné činitele vo vývine slovanských jazykov. Problematika jazykového pohraničia. Slovanské jazyky v jazykových zväzoch. Slovanská lingvogeografia a dialektografia. Polesie v etnolingvistických a lingvogeografických výskumoch (alebo v bode 1.1., vhodnejšie v bode 1.2.).

1.3. Slovanské jazyky a kultúry

Slovanské písomníctvo v rozličných etapách rozvoja. Cyrilo-metodská písomná tradícia u Slovanov. Literárno-lingvistická situácia vo Veľkom litovskom kniežatstve. Fenomén „prostoï movy“ a literárnej viacjazykovosti. Kitabistika ako súčasť slavistiky.

1.4. Jazyková situácia v slovanskom svete. Súčasný stav slovanských spisovných jazykov. Vnútorné a vonkajšie činitele formovania a transformácie slovanských spisovných jazykov. Tendencie vo vývine systémov v slovanských jazykoch na začiatku 21. storočia. Slovanský jazykový svet, problematika globalizácie a problémy vyučovania slovanských jazykov. Jazyková politika a ekolingvistika. Slovanské spisovné makrojazyky a mikrojazyky. Problematika jazykovej identifikácie a sebaidentifikácie. Sociolingvistické, psycholingvistické a sociokultúrne aspekty výskumu súčasných slovanských jazykov a dialektov. Zmiešané formy jazyka a ich typy u Slovanov.

1.5. Synchronno-typologický a porovnávaci výskum slovanských jazykov. Fonológia a akcentológia. Gramatika, slovotvorba a syntax. Otázky slovanskej aspektológie. Inovácie v systémoch súčasných spisovných jazykov. Slovanská lexikografia, lexikálna sémantika a frazeológia. Lingvistika textu. Diskurzívna analýza súčasných slovanských jazykov.

1.6. Jazykové obrazy sveta u Slovanov. Kognitívny, etnolingvistický, lingvokulturologický a lingvogramatický prístup k výskumu jednotlivých rovín slovanských jazykov.

1.7. Počítačová a korpusová lingvistika pri výskume slovanských jazykov. Slovanské jazykové korpusy. Problematika gramatiky a lexikológie v perspektíve korpusovej lingvistiky. Otázky automatickej analýzy a prekladu. Tvorba a využitie internetových databáz.

2.0. Literárna veda, kulturológia, folkloristika

2.1. Slovanický folklór, mytológia a tradičná duchovná kultúra

Otázky a perspektívy porovnávacieho výskumu folklóru. Ľudová viera, obradové praktiky a obradový folklór: text a kontext. Tradičný folklór a problematika etnickej identifikácie. Autentický folklór ako obraz mentálnych osobitostí slovanických etnosov. Folklór pohraničných oblastí a slovanických diaspór. Súčasné formy folklóru; postfolklór. Vzájomné vzťahy a vplyvy tradičných a súčasných foriem slovanického folklóru. Folklór a umelecká literatúra.

2.2. Dejiny slovanických literatúr a analýza umeleckého textu

Slovanické literatúry v kontexte európskeho a svetového kultúrno-historického procesu. Tradičné a novátorské v slovanickej próze, poézii, dramaturgii. Problematika žánrov v slovanických literatúrach. Text a intertextuálnosť vo výskume slovanických literatúr. Smery v slovanických literatúrach; úloha a význam vonkajších (zahraničných) vplyvov na ich genézu a rozvoj, národné osobitosti literárnych smerov. Národná mytológia a jej umelecké spracovanie v slovanických literatúrach. Slovanické literárne pamiatky, textológia a edičná prax.

2.3. Literatúra a religia

Problematika literárnych vzťahov v kontexte Slavia Orthodoxa a Slavia Romana. Konfesionálna sebaidentifikácia a literárna dynamika. Ľudová religiozita, kánonická a apokryfická literárna tradícia. Slavia Christina a jej odraz v poetických eposoch slovanických národov. Syntéza folklóru a biblickej tradície v slovanickej kultúre. Preklady Biblie. Biblické alúzie v súčasných slovanických literatúrach.

2.4. Slovanický preklad a medzislovanické preklady. Úloha prekladu v starej, novej a súčasnej slovanickej literatúre. Sociokultúrne, estetické a jazykové osobitosti medzislovanických prekladov.

2.5. Literatúra – filozofia – ideológia. Estetické a etické, národné a internacionálne v slovanických literatúrach v súčasnosti. Postavenie autora v sociálno-politickom živote doby. Národné obrozenie a jeho obraz v slovanických literatúrach. Osobitosti formovania bieloruskej literatúry.

2.6. Literárna kritika a publicistika. Literárne časopisy v literárnom procese v slovanických krajinách. Estetické a sociálne v slovanickej literárnej kritike. Význam literárnych časopisov v kontexte sociálno-historických zmien v slovanických krajinách: nové a najnovšie obdobie.

2.7. Problémy súčasných slovanických literatúr. Dialóg medzi súčasným umeleckým myslením a klasickou národnou literatúrou. Literárna tvorba diaspóry a premeny literárneho kánona v slovanických krajinách. Postmodernizmus v prostredí tradičnej spoločnosti a kultúry. Slovanické literatúry a film. Úloha subkultúry mládeže v slovanických literatúrach v ostatných rokoch.

3.0. Dejiny slavistiky

3.1. Medzinárodné zjazdy slavistov: tradície, výsledky a perspektívy.

3.2. Dejiny a súčasné postavenie slavistiky vo svete.

Témy okrúhlych stolov

1. Skoriniana v slovanickom a európskom kontexte.

2. Jazyk, literatúra, kultúra Veľkého litovského kniežatstva v slovanickom a európskom kontexte.

3. Národné typy postmodernizmu v slovanických literatúrach.

(Ďalšie navrhované témy:

4. T. G. Ševčenko [200 rokov od narodenia],

5. Význam slavistiky pre súčasnú svetovú kultúru.)

Výzva na prihlasovanie referátov a tematických blokov na 15. medzinárodný zjazd slavistov v Minsku 2013

V roku 2013 sa v bieloruskom Minsku uskutoční 15. medzinárodný zjazd slavistov. Na zasadnutí Medzinárodného komitétu slavistov vo Veľkom Novgorode v dňoch 14.-16. augusta 2010 bola schválená a prijatá tematika zjazdu. V nadväznosti na protokol z tohto zasadnutia Slovenský komitét slavistov (SKS) vyzýva slovenských slavistov na prihlasovanie referátov podľa publikovanej tematiky. Kvóta pre delegáciu slovenských slavistov na kongrese je 15 referátov.

Prihlasovanie referátov

Slovenský komitét slavistov žiada záujemcov o účasť na 15. medzinárodnom zjazde slavistov v Bielorusku, aby svoje prihlášky posielali na adresu **Slovenského komitétu slavistov** (Dúbravská cesta 9, 841 04 Bratislava 4) do **31. mája 2011**. Účasť referentov na 15. MZS nemožno zabezpečiť z prostriedkov Slovenského komitétu slavistov. Žiadame preto všetkých záujemcov, aby svoju účasť na kongrese koordinovali na základe pokynov Medzinárodného komitétu slavistov (<http://xvcongress.iml.basnet.by>) a Slovenského komitétu slavistov (www.slavu.sav.sk/sks).

Prosíme všetkých záujemcov, aby v prihláške referátu na 15. MZS v Minsku dodržali nasledovnú štruktúru:

1. *Meno, priezvisko, tituly.*
2. *Pracovisko.*
3. *Kontaktná adresa, e-mail a telefón.*
4. *Názov referátu v slovenskom a tiež v ruskom, nemeckom alebo anglickom jazyku.*
5. *Rozšírená anotácia referátu a kľúčové slová v slovenskom a tiež v ruskom, nemeckom alebo anglickom jazyku (najviac 700 znakov).*

Prihlasovanie tematických blokov

Tematický blok nemusí vychádzať z tematiky zjazdu. Tvorí ho jeden úvodný referát, dva alebo tri koreferáty a jeden diskusný príspevok. Tematické bloky organizuje hlavný referent tak, aby aspoň dvaja koreferenti a jeden diskutant boli vždy z inej slovanskej alebo neslovanskej krajiny. Organizátor bloku zároveň preberá zodpovednosť za publikovanie referátu, koreferátov a diskusného príspevku v osobitnom zborníku alebo v časopise. Účasť v tematických blokoch nespadá do kvóty referátov na 15. MZS v Minsku. Výber tematických blokov sa uskutoční na zasadnutí Medzinárodného komitétu slavistov v Budyšíne (Bautzen) v auguste - septembri 2011.

Slovenský komitét slavistov (Dúbravská cesta 9, 841 04 Bratislava 4) do **31. marca 2011** prijíma návrhy na tematické bloky v tejto štruktúre:

1. *Názov bloku v slovenskom a tiež v ruskom, nemeckom alebo anglickom jazyku.*
2. *Rozšírená anotácia tematického bloku v slovenskom a v ruskom, nemeckom alebo anglickom jazyku (najviac 700 znakov).*
3. *Meno, priezvisko, tituly a pracovisko koordinátora bloku.*
4. *Kontaktná adresa, e-mail a telefón koordinátora bloku.*
5. *Zoznam účastníkov bloku (najviac 3 koreferenti a 1 diskutant); uviesť meno, priezvisko, tituly, krajinu a pracovisko účastníkov tematického bloku.*

Peter Žeňuch, predseda Slovenského komitétu slavistov

MENNÝ REGISTER

- Aarne, A. 82
Afanasiev, A. N. 82, 164
Алексуди, А. 140, 141, 142
Ambruš, J. 148, 152
Andraščík, F. 77
Andráš, M. 88
Андроник, св. 139
Ангеларий, св. 137, 138, 140, 141
Ангелов, Б. Ст. 136, 138
Angelár, sv. 79, 81
Angelov, A. G. 177
Angelova, A. 87
Antalík, J. 130, 135
Antoňák, A. 172
Apáthyová-Rusnáková, Z. 130
Arnulf, král' 5
Argranz, M. 12, 17
Асенова, П. 140, 143
Assemani, J. Š. 59
Auty, R. 62
Августин, св. 25
Авксентий (Делипапазов), архим. 31
Babič, S. 127
Babič, S. 154-161
Бахтин, М. 173
Bajza, J. I. 144
Bajzíková, E. 44, 51
Баласчев, Г. 137, 140, 141
Baláž, G. 78
Balážová, L. 86
Banas, I. 127
Бърлиева, С. 137, 138
Barna, G. 159, 161
Bartko, M. 151, 152
Bartolomej, patriarcha 79
Bartoňková, D. 4
Bastajič, J. 17
Багай, Ж. 22, 31
Bazil, sv. 12, 13, 14
Bazilovič, J. 93
Békefi, R. 76
Bel, M. 102, 144
Belić, A. 80
Belo IV. 10, 72
Benedikt, biskup 5
Benža, M. 96, 129-135
Бердяев, Н. 175
Bernolák, A. 60, 89, 102, 144, 169
Berzak, M. 81
Besters-Dilger, J. 43, 50
Бешевлиев, В. 140
Beták, R. 59
Betáková, V. 59
Bevc, M. 157
Bilasová, V. 152
Blagoeva, D. 86, 87
Bláhová, M. 17
Blanár, V. 81, 86, 93, 97-98
Блок, А. 174
Бочаров, С. 173
Bogatytiova, P. 83
Богдановић, Д. 138
Богослов, Ђ. 22, 26
Boháč, V. 63
Bohuslav 129
Boleslav I., král' 6
Boleslav II. Zbožný, král' 7, 8
Bonifác IX., pápež 11
Borovszky, S. 76
Bosák, J. 96
Botík, J. 130
Божилов, И. 31, 138
Божков, А. 31
Božetěch, opát 7, 8
Vožilov, M. 86
Branecský, J. 55
Браун, П. 31
Брборић, Б. 127
Брюнетъера, Ф. 173
Брюсов, В. Я. 174
Бройтман, С. 175
Broch, O. 83
Brozović, D. 127, 163
Bruno, biskup 10

Břetislav I., knieža 15
 Břetislav II., knieža 8
 Buffa, F. 109, 135
 Буюклиев, И. 142
 Булгаков, М. 174, 175
 Burian, T. 148
 Burian, V. 145, 152
 Bybee, J. 51
 Бычков, В. 31
 Vžoch, A. 152
 Cambel, S. 83, 84, 89, 90, 92, 93, 102
 Crnčić, J. 63
 Цухлев, Д. 141
 Cyril, sv. 61, 62, 79, 81
 Чашуле, В. 128
 Čavojský, L. 82
 Челаковский, Ф. Л. 171
 Černý, V. 148, 149, 151, 152
 Чешмеджиев, Д. 136-143
 Čoroleeva, M. 85, 86, 93
 Čúzu, L. 149, 151, 152
 Dalenha-Chodakovski, Z. 163
 Dalewska-Greń, H. 117, 119
 Дамаскин, Й. 23
 Damascenus, I. 31
 Daniel, biskup 5
 Danilewski, M. 171
 Dávid Gleb, sv. 7
 Dekan, J. 52
 Dětmar, biskup 15
 Димитров, И. Ж. 138
 Divičanová, A. 73, 76
 Добрев, И. 139
 Dobner, G. 59
 Dobrovský, J. 58, 59, 60, 61, 62, 64, 65, 141, 163, 171
 Dobšinský, P. 82, 83, 84, 85, 92, 107, 164, 165
 Dolinský, J. 17
 Dolník, J. 45, 50
 Dominois, F. 80
 Doruľa, J. 79, 80, 92, 95, 96, 103, 105-114, 118
 Dostál, A. 65
 Dôňčová, Z. 55
 Дринов, М. 139
 Drobniaković, A. 43, 50
 Ducellier, A. 143
 Dudášová-Kriššáková, J. 58-71, 77-78, 87, 88, 103, 115-123
 Dudy, K. 170
 Дуйчев, И. 137
 Dupkala, R. 53, 147, 152
 Durić, R. 176
 Dvornik, F. 140, 142
 Dvorský, J. 55
 Dvořák, P. 6, 10, 17
 Ďurčo, P. 103
 Ďurica, J. 92
 Ďuričková, M. 53, 56
 Ďurišin, D. 103, 146, 152
 Ďurovič, Ľ. 43, 44, 50
 Джамбелука-Коссова, А. 138
 Emanuel I. Komnen 9
 Endlicher, S. L. 11, 18
 Еразъм Лихнидски, св. 140, 141, 142
 Erben, K. J. 82, 171
 Fabre, A. 31
 Falińska, B. 90
 Fándli, J. 144
 Faninger, K. 167
 Фасмер, М. 70
 Федоров, В. В. 173, 175
 Feldek, Ľ. 77
 Ферлуга, J. 141
 Ferenčíková, A. 167-169
 Ferko, M. 52, 53, 55, 56
 Филарет, архиепископ Черниговский 141
 Financzy, E. 16, 18
 Fleischman, S. 51
 Флоря, Б. Н. 137
 Фоменко, И. В. 175
 Fótios, sv. 79
 Francisci, J. 164
 František I., cisár 17
 Frolík, J. 17
 Fügedi, E. 73, 76
 Fuchsbauer, J. 79
 Furdík, J. 34, 41
 Gajda, S. 95
 Gałgóczy, K. 76
 Gašparíková, V. 82, 84, 85, 96, 172

Gazda, A. 81
 Гей, Н. К. 175
 Генова, Е. 29
 Георгиев, В. 128
 Георгиева, С. 86
 Георгиевски, М. 138
 Герасим, св. 140
 Gerke, F. 31
 Germanus, patriarcha 23, 31
 Гиршман, М. М. 175
 Glovňa, J. 79-83
 Гюзелев, В. 140
 Goar, J. 94
 Godra, M. 77
 Гоголь, Н. 175
 Gogolák, L. 145, 152
 Gojdič, P. P. 88
 Голубински, Е. 141
 Golovacký, J. 148
 Gorazd, sv. 5, 79, 81, 136-143
 Гошев, И. 31
 Gregor IX., pápež 10
 Gregor, pápež 10
 Gregor, F. 73, 76
 Григорович, В. 140, 141
 Grigorjanová, T. 86
 Grigorov, G. 92
 Grimm, J. 82, 164
 Grimm, W. 82, 164
 Грозданов, Ц. 139
 Györffy, G. 76
 Naan de, F. 50
 Nabovštiak, A. 53, 129, 135
 Halaga, O. 3, 4, 6, 7, 8, 10, 11, 17, 18
 Halas, F. 77
 Halilović, S. 127
 Наман, А. 172
 Hamm, J. 68
 Hanka, V. 149, 171
 Hansen, B. 43, 44, 45, 47, 50, 51
 Haraj, I. 82
 Hattala, M. 43, 50
 Havlík, L. E. 5, 18
 Havlíková, L. 80
 Hegel, G. W. H. 151
 Heine, B. 51
 Hejret, J. 145, 152
 Henrich, král 6
 Henrich I. Vtáčnik 6
 Herder, J. G. 145, 148, 151
 Hertling, L. 9, 18
 Hlavatá, R. 85
 Hleba, E. 147, 152
 Hlôšková, H. 84, 85
 Hnaťuk, V. 84, 89, 92
 Hodinka, A. 18
 Hodža, M. M. 145
 Höfler, K. 64
 Hollý, J. 55, 56, 144, 149
 Holub, J. 51
 Holuby, J. E. 84, 89, 92
 Homišinová, M. 73, 76
 Hopko, V. 63
 Horák, E. 34, 41, 103, 124-129
 Horák, J. 54,
 Horálek, K. 60
 Horecký, J. 34, 41
 Hrnko, A. 111
 Hroboň, S. B. 145, 147, 152
 Hronský, J. C. 145
 Hudec, I. 54, 56
 Hudec, J. 52
 Huguycseková, M. 75
 Hurban, J. M. 77, 80
 Hus, J. 150, 151
 Hviezdoslav, P. O. 77, 89
 Hykisch, A. 55
 Chaloupecký, V. 18
 Chalupka, S. 55, 56
 Chatziefremidis, I. 79
 Хилендарски, П. 140
 Chmel, R. 149, 152
 Хоматиан, Д. 137
 Chovanec, M. 78
 Храбър Черноризец 138
 Ibarretxe-Artunano, B. I. 47, 51
 Ieronym, arcibiskup 79
 Ignatios z Beratu 79
 Илиев, И. 137
 Imrich, král 9
 Imrichová-Zahorodníková, G. 85-87
 Inocent III., pápež 9

- Исаченко, А. В. 34, 41, 88, 115, 116, 118, 119, 123
Иванчев, С. 34, 41
Иванов, И. 31
Иванов, Ё. 137, 138
Иванов, С. А. 137
Ivanova, D. 92
Ivanova, M. 51, 86
Ивић, П. 127
Jagić, V. 7, 18, 61, 62, 63, 138, 141
Jahić, Dž. 127
Jakobson, R. 88, 115, 116
Jakub z Farkašoviec 11
Janda, L. 47, 51
Janek, J. 105
Janковић, J. 96
Jagošová, A. 86
Jašík, R. 77
Языкова, И. 21, 31
Jégé, L. N. 56
Johnson, M. 51
Jozef II., cisár 17
Jungmann, J. A. 15, 18, 150, 171
Кацори, Т. 142
Kačala, J. 51, 118
Kačić, L. 81, 92, 93, 94
Kadlec, J. 18
Kaivola-Bregenhøj, A. 155, 161
Kákošová, Z. 149, 152
Калев, Д. 140, 141, 142
Kaldieva-Zacharieva, S. 86
Kalinčiak, J. 55
Kampelík, F. C. 149
Kant, I. 151
Kapelj, M. 157, 159
Каранфиловски, М. 127
Каролев, Р. 141
Карташев, А. 31
Karadžić, V. S. 82, 164
Karin, T. 176
Karlík, P. 51
Karol IV., kráľ 8
Karol z Anjou, kráľ 11
Karskij, J. 89
Касаткина, Т. 173
Keleti, F. 76
Kellenberger, M. 56
Kellner-Hostinský, P. 56, 145
Kenanov, D. 79
Kerul'ová, M. 96
Кирил, св. 136, 137, 141
Киров, Д. 22, 31
Király, P. 73, 76
Kiuvlievová-Mišajkovová, V. 86
Климент Охридски 63, 81, 136-141, 143
Kliment XI., pápež 59
Kline, M. 156, 161
Kmeť, A. 83, 92
Kniesza, I. 80
Кодов, Х. 136
Kohút, J. 129, 135
Kolas, J. 164
Kolberg, O. 164
Kolkovska, S. 86, 87
Kollár, A. 169
Kollár, D. 78-79, 86
Kollár, J. 55, 56, 77, 80, 102, 144, 145, 146, 147, 148, 149, 150, 151, 152, 153, 163, 171
Конески, Б. 127
Konštantín Cyril, sv. 3-19, 59, 65
Konštantín Porfyrogenetos 6
Konštantín Preslavský 65
Кореčný, F. 51
Kopitar, B. 58, 61, 64
Кораблев, А. А. 172, 173, 174, 175
Корман, Б. О. 175
Korablev, A. 170
Kordiš, M. 156, 161
Korec, J. Ch. 4, 8, 9, 10, 11, 18
Koriatovič, T. 11
Korošec, T. 157, 161
Kostova, N. 86
Koška, J. 144, 152
Košková, M. 33-42, 80, 85, 86, 87, 92, 93, 94
Kovačevićová, S. 135
Kováčik, E. 145, 152
Kováčová, V. 80, 84, 87-89, 118
Kowalska, H. 171
Кожухаров, С. 143
Kraus, C. 149, 152
Krejčí, K. 172

Kristián 7
 Кръстанов, Т. 142, 143
 Krumova-Cvetkova, L. 86
 Kupa, O. 73, 76
 Kržišnik, E. 155, 159, 161
 Kubáni, L. 55, 77
 Киев, К. 138
 Kurz, J. 61, 63, 64, 65, 68
 Kusý, I. 152
 Kusý, M. 111, 112, 113
 Kuzmány, K. 147, 149, 150, 152, 153
 Lacko, M. 9
 Ladislav, kráľ 9
 Ladislav IV., kráľ 11
 Lakatos, E. 76
 Lakoff, G. 46, 47, 48, 49, 51
 Lami, Š. 73, 76
 Lammen, A. 176
 Lassus, J. 31
 Ľašuková, V. 83, 85, 162
 Лавров, П. 138
 Лазарев, В. 31
 le Brun, P. 94
 Lehr-Splawiński, T. 80
 Leiss, W. 161
 Lenčo, J. 53, 55
 Lenčová, B. 53, 54
 Leserth, J. 18
 Leskien, A. 62
 Leška, Š. 102
 Leško, Š. 80
 Liburska, L. 170
 Ligara, B. 50, 51
 Лихачова, В. 31
 Lilova, M. 86
 Ludvíkovský, J. 145, 152
 Lukáš, prepošt 11
 Lukoviny, E. 80
 Lyons, J. 46, 50, 51
 Madánsky, M. 150
 Magin, J. B. 144
 Máchal, J. 55
 Machek, V. 41, 51
 Маяковский, В. 174
 Majchráková, L. 87
 Majtán, M. 86, 97-98, 130, 135
 Makkai, L. 76
 Małecki, M. 62, 89
 Malewski, T. 142
 Маринов, Д. 140
 Marec, A. 53, 54
 Mareš, F. V. 7, 12, 13, 18, 81
 Mária Terézia 169
 Marinčák, Š. 3-19
 Marloková Szabóová, J. 72-76
 Marsina, R. 4, 7, 14, 18
 Marsinová, M. 39, 42
 Martino, S. 93
 Martiš, J. 55
 Маслов, Ю. С. 34, 42
 Матхаузер, З. 173
 Maťovčík, A. 169
 Maurus 8
 Meillet, A. 80
 Меловски, Х. 139, 140
 Melicher, J. 53, 54
 Мережковский, Д. 175
 Metod, sv. 4, 5, 12, 14, 59, 61, 62, 65, 79, 81
 Методий, св. 136, 137, 138, 139, 140, 141
 Mieder, W. 155, 161
 Mieszko I. 6
 Migne, J.-P. 18, 23
 Михаила, Г. 138
 Michálek, J. 82, 85, 89-90
 Michálek, M. 149, 152
 Michalov, J. 4
 Miklosich, F. 11, 18, 61, 62
 Mikulášek, A. 147, 152
 Милосављевић, П. 127
 Милев, А. 137, 139, 140
 Милетич, Л. 140
 Milosavljević, P. 125
 Miltenová, A. 79
 Милькович-Пепеќ, П. 139
 Милюков, П. Н. 139
 Minárik, J. 89
 Мирковић, Л. 138
 Mistrík, J. 45, 65, 115
 Mišík, Š. 83, 84, 89
 Mojmír II., knieža 5
 Moravčík, Š. 53
 Mordel, Š. 31

Mráz, A. 152
 Mrhačová, E. 51
 Mühlstedt, C. 31
 Mukařovský, J. 152
 Müller, I. 11, 18
 Mušinka, M. 84
 Набоков, В. 175
 Начов, Н. 141
 Nagórko, A. 176
 Nahtigal, R. 80
 Nakon, král 6
 Наум, св. 81, 137, 138, 141, 143
 Навуходоносор 29
 Navrátil, J. 56
 Naxidová, E. 79
 Nebeská, I. 51
 Němcová, B. 82, 164
 Němec, B. 65
 Niederle, L. 55
 Nichoritis, K. 79, 137
 Николић, С. 62
 Nikčević, V. 127
 Nikolov, N. 87
 Nimčuk, V. 71
 Nitsch, K. 80
 Nižnanský, J. 55
 Nižníková, J. 45, 51
 Новаковић, С. 140, 141, 142
 Novák, E. 89, 121, 127
 Nováková, M. 82
 Novomeský, L. 77
 Novotný, J. 31
 Oblak, V. 61
 Obolensky, D. 143
 Olshevska, A. 176
 Ondrej I., král 8, 9
 Ondrejovič, S. 176
 Ondrus, P. 73
 Ondruš, Š. 91, 103
 Onisimovič, B. 16
 Oravec, J. 34, 42, 44, 51
 Oto I., král 6
 Pácalová, J. 84, 164, 165
 Паисий Хилендарски 140
 Palacký, F. 148, 150
 Palić, I. 127
 Palkovič, K. 73
 Palmer, F. R. 46, 51
 Памјранцава, Э. В. 127
 Paňkevič, I. 13, 18
 Panonová, O. 83
 Paránek, J. 144
 Rapucseková, M. 75
 Papuček, G. 72, 73, 76
 Parandowski, J. 55
 Parbus, F. 81
 Parenti, S. 12, 18
 Patera, A. 13, 18
 Pauliny, E. 43, 51, 73, 121
 Paulíny-Tóth, V. 56
 Paunova, M. 92
 Pavlova, S. 86
 Peciar, Š. 34, 40, 42, 111
 Pekar, A. 16, 18
 Pekaríková, K. 43-51
 Pekarovičová, J. 164
 Pekař, J. 18
 Penčev, J. 33, 42
 Petār I. 6
 Petőczová, J. 92
 Petróci, S. 73, 76
 Petrović, T. 176
 Peťko, Petrus, P. 93
 Peyfuss, M. D. 139, 140
 Pichler, T. 152
 Piligrim, biskup 7
 Pirivatrić, S. 79
 Pisárčiková, M. 51
 Pišút, M. 146, 152
 Plöchl, W. 17
 Podhorskij, M. 16, 19
 Podlaha, A. 13, 18, 19
 Podmaková, D. 85
 Pohlin, M. 168
 Polívka, J. 84, 89
 Попа, Т. 142, 143
 Попов, Г. 137
 Поповска-Коробар, В. 139
 Попруженко, М. Г. 138
 Porovič, J. Ž. V. 167-169
 Pospíšil, I. 103, 152, 170-179
 Pospíšilová, J. 93

Побебня, А. А. 173
 Povala, G. 80, 130, 135
 Pražák, A. 80
 Припачкин, И. 31
 Протоген 137
 Proculfus, biskup 5
 Profantová, N. 17
 Profantová, Z. 84, 85, 89
 Prohorius, biskup 5
 Przyborowska-Stolz, A. 176
 Пушкин, А. С. 172, 174
 Rački, F. 63
 Радкова, Р. 29, 32
 Рафаил, К. 32
 Райков, Д. 136, 139
 Rak, A. 130, 135
 Ramanov, E. R. 92
 Ramovš, F. 80, 167
 Rapant, D. 145, 146, 152
 Rasulić, K. G. 177
 Рашков, И. 32
 Ratkoš, P. 5, 6, 9, 19
 Rédey, Z. 172
 Ремизов, А. М. 174
 Reuss, S. 82
 Reutner, R. 167, 168, 169
 Ribau, J. 102
 Ripka, I. 80, 109
 Рисгески, С. 128
 Rizner, V. L. 83
 Рогов, А. И. 142
 Roman Boris, sv. 7
 Rosenbaum, K. 148, 152
 Rúfus, M. 77, 78
 Rummelová, H. 95
 Ružička, J. 43, 51, 110
 Рымарь, Н. Т. 175
 Rytelová, D. 46, 51
 Římalová-Saicová, L. 51
 Sabol, J. 115
 Sakalský, F. 105, 106, 109, 110, 111
 Saltykova-Ščedrina, M. E. 64
 Самойлов, Д. 174
 Sasinek, F. 144
 Сава, св. 81, 138
 Sedlák, I. 77, 107, 110
 Sedlák, V. 82
 Sekaninová, E. 34, 35, 42
 Senyk, S. 17, 19
 Sesar, D. 128
 Schlözer 145
 Schreier, N. 81
 Schrøder, K. 156, 161
 Schwarz, B. 15
 Siaktowski, J. 90
 Sisiou, I. 79
 Скаличка, В. 116
 Склирис, С. 32
 Sládkovič, A. 55, 56, 77
 Sliacky, O. 54, 56
 Smolej, V. 169
 Снегаров, И. 138, 139, 140, 141, 142, 143
 Sochová, Z. 135
 Sokolová, M. 45, 51, 86
 Соловьев, В. 175
 Sopoliga, M. 118
 Спасова-Михайлова, С. 34, 42
 Спространов, Е. 140
 Sputyhněv II. 8
 Sreznevskij, I. I. 84, 92
 Станчев, К. 137
 Станимиров, С. 141
 Stanislav, J. 9, 80, 89, 119
 Stanonik, M. 154, 161
 Starosta, M. 117, 122, 123
 Steblin-Kamenskij, M. I. 55
 Stephen, K. 161
 Stieber, Z. 120
 Stodola, I. 56
 Stojislav, B. 8
 Студит Теодор 23, 31
 Studený, J. 32
 Subotin-Golubovičová, T. 79
 Суханек, Л. 171
 Sumrova, V. 87
 Sut, J. 161
 Svoboda, F. X. 147
 Svorad, A. 8
 Świerczyńska, D. 51
 Świerczyński, A. 51
 Symeonidis, Ch. 79
 Szabolcsi, B. 9, 19

Sztripsky, H. 7, 19
 Šafárik, P. J. 55, 56, 59, 60, 61, 65, 77, 78,
 102, 136, 141, 143, 146, 148, 149, 152,
 163, 171
 Šárga, J. 83, 84, 92
 Šaur, V. 135
 Šejn, P. V. 164
 Šewc, H. 117, 119
 Šimková, M. 87
 Škoviera, A. 4, 19, 79, 81, 92, 93
 Škovierová, A. 92, 93
 Škultéty, A. H. 82, 89, 164
 Šlédrová, J. 51
 Šmalc, M. 161
 Šmálik, Š. 6, 8, 9, 10, 11, 19
 Šmidchens, G. 161
 Šolochov, M. 172
 Štec, M. 68, 69, 71
 Štefan, sv. 8, 10, 14, 82
 Štefan V. 11
 Štefanovičová, T. 95, 96
 Štiavnický, J. 53, 54, 55, 56
 Štolc, J. 43, 51, 73, 76, 91
 Štúr, E. 56, 77, 80, 102, 144, 146, 151, 152
 Švagrovský, Š. 111
 Švecová, S. 130, 135
 Tablic, B. 144
 Talla, J. 55
 Тамарченко, Н. Д. 175
 Tatár, J. 53
 Теодор 143
 Теофилакт Охридски 136, 137, 141
 Teofylaktus, sv. 79
 Tesnière, L. 80
 Tézé, J.-M. 32
 Theodoridis, K. 79
 Theoklitos 79
 Thomson, S. 82
 Tibenský, J. 144, 148, 152
 Timkovič, J. V. 17, 19
 Tolstoj, N. I. 163
 Tomáš z Erfurtu 82
 Tompa, L. 94
 Toporišič, J. 155, 161
 Тотоманов, А.-М. 138
 Тълкова-Заимова, В. 137
 Трайчев, Г. 139
 Трап, Е. 143
 Тгарр, Е. 139
 Трофимович, К. К. 117, 120
 Трубачева, О. Н. 70
 Туницкий, Н. Л. 137, 138, 140, 141
 Турилов, А. А. 137
 Тюпа, В. 175
 Тютчев, Ф. И. 174
 Uhrinová, A. 76
 Ule, M. 156, 161
 Urbancová, H. 96
 Urbańczyk, S. 163
 Урнов, Д. М. 175
 Успенски, Л. 21, 32
 Vachek, J. 63
 Vaillant, A. 62, 80
 Vajanský, S. H. 147, 152
 Válek, M. 77
 van der Auwera, J. 50
 van Wijk, N. 62, 68
 Van Ван-Вейк 62, 64
 Vaňková, I. 48, 51
 Várossová, E. 146, 153
 Vasiľ, C. 13, 16, 19
 Vašica, J. 12, 19
 Vaško, I. 77-78
 Vážný, V. 51, 129
 Večerka, R. 50, 51
 Велики, Ю. 28
 Velimirović, M. 15, 19
 Vendinová, T. I. 90, 91
 Vestgaard, T. 156, 161
 Вишанов Молера, Т. 21, 28, 29
 Vít, sv. 8
 Vizdal, M. 87
 Vlček, J. 147
 Vojtech, sv. 7, 8
 Vojtech, M. 149, 152, 164
 von Schlözer, A. L. 60
 Vongrej, P. 153
 Voss, Ch. 176
 Vostokov, A. Ch. 58, 62, 64
 Vozár, S. 145
 Върбаков, Б. 20
 Vrchlický, J. 77

Weingart, M. 60, 63, 80
Weiss, P. 167, 168, 169
Weissenhofer, A. 32
Wells, W. 156, 161
Wiching 5
Wolker, J. 77
Wollman, F. 80, 82
Záborský, J. 77
Zachova, K. 92
Zaradija, A. 136
Затонский, Д. В. 175
Zathey, J. 142
Záturecký, A. P. 49, 51
Zavarská, M. 55
Zavarský, S. 81, 93, 94
Zawiliński, R. 89
Zborovian, J. 77
Zbořil, B. 32
Zelenka, M. 172
Zelinka, M. 113
Zelinová, H. 55
Zlatoušty Ján 12, 13, 14
Zoch, C. 56, 149
Zosima 8
Zouhar, J. 173
Zúbek, L. 55
Звегинцева, В. А. 116
Žemberová, V. 52-57, 83-85, 144-153
Žeňuch, P. 71, 80, 81, 83, 85, 91-95, 96,
99-104, 164, 180
Žeňuchová, K. 83, 84, 89, 90, 92, 93, 95,
162-166
Žigo, P. 61, 90-91
Žiláková, M. 73, 76

Informácie pre prispievateľov

1. Redakcia časopisu v súvislosti s technickými podmienkami spracovania príspevkov prijíma texty spracované v elektronickej podobe v programe Word, WordPro, WordPad, OpenOffice. Príspevky treba posilať do redakcie v tlačenej a v elektronickej podobe (na CD-nosiči) alebo e-mailom na adresu katarina.zenuchova@savba.sk.
2. Súčasťou každého príspevku (okrem správ a recenzií) musí byť anotácia, kľúčové slová v anglickom jazyku a resumé v angličtine, nemčine, ruštine alebo francúzštine.
3. Každý príspevok musí obsahovať meno, tituly a adresu pracoviska autora, príp. telefonický a e-mailový kontakt.
4. Termíny redakčných uzávierok časopisu Slavica Slovaca:
Prvé číslo 30. 4.
Druhé číslo 31. 10.
5. Pri spracúvaní príspevkov prosíme dodržať tieto zásady:
 - v texte za každým interpunkčným znamienkom urobiť medzeru (napr. R. Auty; N. 1. Feľdman; s. 312; t. j., a pod.),
 - dôsledne odlišovať číslicu 0 od veľkého O a číslicu 1 od písmena l,
 - tvrdý koniec riadku (ENTER) používať iba na konci odsekov,
 - pri rozlišovaní typov písma pridržať sa naďalej úzu časopisu, používať kurzívu, riedenie, horný / dolný index. Nič nepodčiarkovať, nepoužívať široký a vysoký typ písma a pod.,
 - žiadame autorov, aby pri vytváraní VERZÁLOK nepoužívali klávesy CAPS LOCK (SHIFT),
 - pri riedení nepoužívať medzery, ale uviesť za slovom údaj (ried.),
 - znaky, ktoré neobsahuje klávesnica, písať kombináciou dvoch znakov tak, aby jednoznačne určili príslušné písmeno. Zoznam používaných znakov uviesť na konci príspevku. Napríklad *i = $\underset{\cdot}{i}$; *o = α ; *d = $\underset{\cdot}{d}$;
*n = $\underset{\cdot}{n}$; *e = $\underset{\cdot}{e}$; *u = $\underset{\cdot}{u}$
 - žiadame autorov o priloženie všetkých vlastných rezov písma (fontov) použitých v príspevku,
 - poznámky pod čiarou písať automatickým spôsobom, ktorý ponúkajú textové editory,
 - grafy, schémy a obrázky pripojiť na osobitnom liste maximálne vo veľkosti šírky a výšky strany časopisu, alebo v digitálnej forme.

CONTENTS

MAJTÁN, M.: The ninetieth Birthday of Professor Vincent Blanár, the Nestor of Slovak Linguistics and Onomastics	97
--	----

STUDIES

ŽEŇUCH, P.: Regarding the Particularities and Identity of the Slavistic Research in Slovakia.....	99
DORULA, J.: Principles of Slovak Patriotism	105
DUDÁŠOVÁ-KRIŠŠÁKOVÁ, J.: The Phonological System of Upper Sorbian and Lower Sorbian Languages from a Typological Point of View in Broader (west)slavonic Context	115
HORÁK, E.: Specific Features of Codification of the Macedonian Literary Language	124
BENŽA, M.: Slovak Kinship Terminology in the Light of Cartographical Exploration.....	129
ЧЕШИМЕДЖИЕВ, Д.: The Relicts of St. Gorazd in Belgrade Albanian (Berat)	136
ŽEMBEROVÁ, V.: On Genesis of Slavic Mutuality National Conception	144
BABIČ, S.: Temporary Modifications of Proverbs, Sayings and other small Folklore Forms	154

REVIEW ARTICLES

ŽEŇUCHOVÁ, K.: Regarding the Role of Verbal Folklore at the Codification of Slavic Literary Languages. (Comments on <i>Folklórny vektor v kodifikácii bieloruského a slovenského jazyka</i> by Viktoria Liashuk)	162
FERENČÍKOVÁ, A.: Slovak Language in the Dictionary Manuscript of Slovene Enlightener Janez Žiga Popovič	167
ПОСПИШИЛ, И.: The New Dimensions and Transcendences of Literature/Language Research and the Russian Peculiarities	170

REPORTS

Topics for the Fifteenth Congress of Slavists	178
Call for Papers and Thematic Panels for the Fifteenth Congress of Slavists, Minsk 2013	180

SLAVISTICKÝ ÚSTAV JÁNA STANISLAVA SAV BRATISLAVA
MATICA SLOVENSKÁ MARTIN

SLAVICA SLOVACA, ročník 45 (2010), č. 2. Vychádza dvakrát do roka. Cena jedného čísla 1,99 €. Ročné predplatné 3,98 €. Tlač: VEDA, vydavateľstvo SAV, Dúbravská cesta 9, 842 34 Bratislava. Tel.: 02/54774253, fax: 02/54772682.

Objednávky do zahraničia / Distributed by:

Vydavateľstvo Matice slovenskej, Mudroňova 1, 036 52 Martin
Slovak Academic Press, s. r. o., P. O. Box 57, Pošta 15, 810 05 Bratislava
Slovart G. T. G., Krupinská 4, P. O. Box 152, 852 99 Bratislava
ISSN 0037-6787